

KIRÁLY ÉS KORONA.

PILLANTÁS A MÚLTRA ÉS JELENRE

I. FERENCZ JÓZSEF ÉS ERZSÉBET

Ő FELSÉGÜK MEGKORONÁZTATÁSA

NEGYEDSZÁZADOS ÉVFORDULÓJÁNAK ALKALMÁBÓL.

IRTA

SIMON PÉTER

BUDAPESTI VII. KER. M. KIR. ÁLLAMI FŐGYMN. TANÁR. A SZT.-ISTVÁN-TÁRSULAT IGAZGATÓ
VÁLASZTMÁNYA- ÉS TUD. S IROD. OSZTÁLYÁNAK TAGJA.

MÁSODIK RÉSZ.

TÖBB KÉPPEL.

SZERZŐ TULAJDONA.

BUDAPEST.

KOSMOS MŰINTÉZET NYOMÁSA.

1892.

I. Ferencz József mint Magyarország koronás apostoli királyának első negyedszázados uralkodása.

I. időszak: 1867—1877.

A király és nemzet között a kibékülés tehát teljes lett, a kiegyezés létrejött, a koronázás megtörtént és ezzel oly viszony teremtetett a király és a nemzet közt, minő van a fő és a tagok között.

A menekültek, a bujdosók az általános amnesztiát hirdető királyi kézirat megjelenésére 18 évi hontalanság után visszatértek az újjászületett hazába, azok között Klapka György is, a komáromi hős, hogy közreműködjenek a nemzet berendezkedésénél. Csak Kossuth Lajos nem jött haza, nem tartván a kiegyezést meggyőződéssel megegyeztethetőnek, mely abban kulminált, hogy Magyarország csak akkor fejlődhetik egészen szabadon, ha királya a magyar koronán kívül más koronát nem hord a fején. De sokan, kik legalább annyiban közeltek Kossuth politikájához, hogy, ha már bele nyugodtak is az uralkodó személyének közösségébe, perhorreszkáltak minden egyéb közösséget Ausztriával, reménytelen haza jöttek s megalapították az itthon levő, hason meggyőződésű honfiakkal együtt a függetlenségi pártot az országban és a képviselőházban. Fő-

lősleges mondanom, hogy a király iránti hűségben és ragaszkodásban a függetlenségi pártot sem szárnyalja túl egyik más párt sem.

Az oly soká nélkülözött alkotmány helyreállítása után hozzá fogott a nemzet a berendezkedéshez, támogatva atyailag a koronás király által. A közjogi viták az országgyűlésen is kezdettek lassanként ritkulni, a kormányon a többségből kikerült oly magyar férfiak állanak, kik egyenlően birván a király és a nemzet bizalmát, egyenlően iparkodnak érvényre juttatni mind a korona, mind a nemzet jogait.

A közös kül-, had- és pénzügyi miniszterek sáfárkodását ellenőrzi a magyar és osztrák delegáció, mely tudvalevőleg üléseit felváltva Budapesten és Bécsben tartja. A delegáció tagjai a képviselőház tagjai közül választatván, Magyarország ezek által is, kormánya által is, döntő befolyást gyakorol a közös ügyekre s így különösen a külügyekre is. Mióta hazánk a Habsburgok jogara alá került, soha sem játszott oly fontos szerepet földrészünk politikájában, mint a kiegyezés után egyesülve és vállvetve Ausztriával.

Nincs többé osztrák nagyhatalom, de van az osztrák-magyar monarchia nagyhatalma.

A közös pénzügyekről nem szólva, melyek csekély fontosságuk, van közös hadügyünk, közös hadseregünk; de csalhatatlan tünetek mutatják, hogy a duálizmus elve ezt sem hagyta egészen érintetlenül. De ezen kívül van ám nekünk tisztán nemzeti hadseregünk is a magyar honvédségben, és különben is teljesen függetlenek vagyunk közjogilag Ausztriától, a közös ügyekben pedig kölcsönösen függünk egymástól mint egyenlő jogú faktorok, és e függés mennyiségét meghatározza közös érdekünk, az osztrák-magyar monarchia érdeke. Magyarország és

Ausztria véd- és dacsövetségre léptek egymással és ha valami differencia támad a két állam között, majd eldöntik azt kölcsönös kápácitálás és alkudozás útján, és ha megakadnak, ott van a király és császár, ki mint elismert örökös közbíró méltányosan megoldja majd a gordiusi csomót. Azonban megfigyeltem: minden olyan alkudozás után, mely látszólag a mi hátrányunkra dőlt el, az országban mindannyiszor megerősödött a perszónális uniót sürgető függetlenségi párt.

Ilyen differenciák azonban ritkán fordulván elő, a helyzet a „gravaminális diéták“ idejéhez képest szinte boldognak mondható, és majdnem minden erőnket államunk megszilárdítására és összes belügyeink rendezésére kezdtük fordítani mindjárt a koronázás után, és fordítjuk mostan is, nem félvén alkotmányunk megtámadtatásától, mi azelőtt szinte napi renden volt: nem félünk s nem féltjük alkotmányunkat, mert e fölött mi kívülünk még más valaki is féltékenyen őrködik, az, ki reá esküt tett 1867. június 8.-án, — a koronás király.

Ő az, kivel könyvem hátralevő részében legkiválóabban kívánok foglalkozni, miután az eddigiben kevés kivétellel tisztán történelmi és közjogi dolgok fordultak elő; Őt kísérem végig ezen negyedszázadon át mint királyt és embert, csak akkor hagyván Őt egyedül a nemzet szeretete és áldása kíséretében, mikor valami eszme, elv vagy esemény nagyobb hullámmzásba hozza a hazai közvéleményt vagy izgalomba ejti a kedélyeket a közjóra való nagy fontosságánál fogva. — Miután a király a szent koronát három napi közszemlére-tétele után ismét szokott őrhelyére vitette és a királyné koronázási magyar diszöltönyét és fátyolát a veszprémi székesháznak ajándékozta, mindketten pedig 100,000 aranyból álló nagylelkű és jellemző ajándékuk által megte-

remtették a honvédalapot, melynek öregbítéséhez sietett hozzájárulni mindenki, aki csak tehetett: az alkotmány keresztülvitelével a magyar kormányt és a törvényhozó-testületet bizván meg, a királyi pár meglátogatta a nagy fényűzéssel helyreállított gödöllői kastélyt, és a jótékonyság és nagylelkűség számos cselekedetének művelése után elutazott Bécsbe kivált Zsófia főhercegné vigasztalására, kit fiának, Miksának Queretaróban történt égbekiáltó meggyilkoltatása halálos holtáig tartó szomorúságba és gyászba döntött vala. Királyunk, ki, ha a haza és monarchia érdeke kívánja, ennek mindig kész és képes feláldozni ellen- és rokonszenvét, leküzdötte a keserű érzelmeket, melyek szívében támadtak, midőn meggondolta, hogy öcsese halálának okozója tulajdonképpen Napoléon volt, és rászánta magát ennek és neje, az akkor arany most ezüst hajú Eugénia császárnénak üdvözlésére Salzburgban (aug.), hová őt gróf Andrássy Gyula és gr. Fesztetics György kísérték el, mindegyikük 5—5 más magyar kísérőt vivén magával. Ez volt az első eset, hogy magyar miniszterek és ezeknek embereitől környezve idegen uralkodóval találkozott az osztrák-magyar monarchia immár koronás feje. Ezen alkalommal elfogadta királyunk Napoléon meghívását is a párizsi világkiállítás meglátogatására és azt csakugyan meg is tekintette a következő hónapban, szeptemberben. Még párizsi útja előtt találkozott Vilmos porosz királylyal is, és meglátszott egész viselkedéséből szemben idegen uralkodókkal és különösen legutóbbi ellenségeivel, hogy főtörekvése a béke fenntartása és megerősítése, hogy ennek áldásai alatt hazánk szerencsésen áteshessék az ujjászületés vajudásain, és a monarchia szilárdul fölépülhessen a dualisztikus alapon.

Végezván uralkodói teendőit külföldön és az osztrák

testvérállamban, már a következő 1868. év február 4.-én ismét itthon volt fáradhatatlan szeretett királyunk drága királynénkkal együtt, a kin látható vala már a jóságos Isten áldása; itthon is maradt, sőt gyermekeit is haza hozatá: a királyi magyar anya magyar földön akart magyar gyermeknek életet adni. Azonnal el is rendelte Simor János hercegprimás, hogy az ország összes római- és görög-katholikus templomaiban nyilvános könyörgéseket tartsanak a királyné szerencsés lebetegedése- és szüléseért; csatlakozott a katolikus magyar egyház forró imáihoz az országban buzgósággal minden felekezet; s a Magasságbeli meg is hallgatta esdekléseinket: megszületett 1868. április 2.-án királyi szüleinek is, nekünk is az a mi ici-pici kedves aranyos Mária-Valériánk, kinek csak a minap annyit aggódtunk betegsége miatt. Hála Istennek! mind ő maga, mind szintén betegeskedett férje fellábadtak és a mint éppen ma (ápr. 20.-án) olvasom, Mentoneban keresik teljes felüdülésöket. Adj' Isten! — Igazán! Magyar leány született az nap a budai királyi várakban, magyarnak növelte édes anyja, apja, — magyar lett szíve-nyelve, teste-lelke és — mégis elhagyott! Igen ám, mert követte ő is az Irás szavait, hogy a leány elhagyja apját, anyját, hogy kövesse urát, férjét. Édesanyjának és nemzetünknek ez az egyaránt kedves szemefénye itt hagyott bennünket, mikor kezét nyújtotta örök frigyre Ferenc Szalvátor főhercegnek 1890-ben, július utolsó napján. De nem hagyott el végképpen — ő sem minket, mi sem őt; a mint betegségja mellett virrasztottak nem rég édes anyjával együtt szorongó fohászaink és sóhajaink, s a mint élete legboldogabb napján kísérték őt a haza áldó üdvkívánatai: úgy el-elmereng Mária-Valériánk lelke is az ártatlan, boldog gyermekkor édes emlékein, és ezek

magyar földre vonzzák őt; nem, nem, ő nem felejtette el ezt a szegény magyar földet, melynek legelőször dagasztotta éltető levegője az ő pici keblét, melynek napja legelőször küldötte szelid sugarát galambszemébe, melynek egyik leánya táplálta őt anyatejével! Erzsébetünk

Mária-Valéria főhercegnő.

szülöttje, Rónaynk növeltje szereti a magyart! Majd visszajön ő, mint a férjhez adott leány el-el szokott látogatni szüleihez. — —

Azalatt folyt a munka lázasan a miniszteriumokban,

az országházában, a megye- és a városházakon le egészen a szegény falú községházáig.

A törvényhozó testület és kormány e korbeli közös munkásságának legkiválóbb gyümölcsei ezek lőnek: Emancipáltuk a zsidókat és evvel jótettünk egy úgys tarthatatlan politikai anachronizmust, s meghoztuk az u. n. nemzetiségi törvényt, mely azonban szerzői nagy mérvű idealizmusára vall stb. .

Tudjuk, hogy a horvátokat 1848/49-ben ellenünk felhasználták alkotmányunk ellenségei és, miután kihasználták, félredobták őket is, mint a kinyomott citromot. „Der Mohr hat seine Dienste gethan, der Mohr kann gehen!“ A bécsi kormány egyes horvátoknak ugyan előnyt adott egyes magyarokkal szemben, de Horvátország mint ilyen és mint a magyar szent korona alá tartozó autonomikus országrész és mint a magyar alkotmány kiváltságos részese éppen úgy szenvedett az abszolutizmus és német centralizáció nyomása alatt, mint az anyaország.

Deák Ferenc, hogy a megtévedt, de tévedését bűnbánólag beismerő horvát testvért a magyar közalkotmányhoz való hűségre visszatérítse, neki „fehér lapot“ nyújtott: írná reá tartományi autonómiájára és kivált nyelvére vonatkozó óhajtásait, melyek teljesítését a magyar közös király és a magyar országgyűlés alig fogják megtagadni. A teljesíthetők teljesültek is, — azon pontokra nézve pedig, melyek megvalósítása akadályokba ütközött, — abban állapodtak meg, hogy azok tárgyalását az időnkint összeülő u. n. regnicolaris deputatio-kra bízzák.

Ekként létrejött magyarok és horvátok között is a kibékülés és a kiegyezés, mely a horvátoknak talán igen is messze menő autonómiát biztosított.

Ezen kibékülés külső szentesítésének lehet tekinteni a királyi pár útját Zágrábba is 1869. március első napjaiban, — hová ő felségüket elkísérte gr. Andrássy miniszterelnök, és hol őket nagy pompával fogadták március 8-án a polgári hatóságok élén br. Rauch Lewin bán és a tiszttalarral br. Gablenz altábornagy. E fejedelmi út az akkori viszonyok közt úgy tünt fel, mint a kölcsönös jogtisztelet, a magyar engesztelékeny nagylelkűség és népek testvériesülésének diadalmenete. A királyi pár ezen egész útján és Zágrábban időzése alatt magyar ruhát viselt. Zágrárból a király több kirándulást tett: Károlyvárosba, Fiuméba, Zenggbe, Triesztbe, Polába stb., és ezen egész idő alatt soha sem tért nyugalomra éjfél előtt, de azért reggel félöt órakor már író-asztalánál ült, dolgozott, hogy az aktákat, melyeket utazásai közben mindig utána szoktak küldeni, elláthassa. Általában nincs eset rá, hogy Ferencz József valaha „restanciában maradt“ volna, pedig a szintén óriási munkaerővel bíró Pápay István, kabinetirodájának jeles főnöke, miniszterei és titkárai néha elég kiméletlenek: ellátják ezek fölséges urukat mindig munkával, többel néha, mint quantum satis. Szinte hihetetlen az, amit olvastam s amit egy a kabinetirodában alkalmazott ismerőstől hallottam királyunk munkabíró erejéről és határt nem ismerő uralkodói kötelességérzetéről és lelkiismeretes pontosságáról! Ő felsége „hátörök szakad“, elvégzi napi penzumát, ne hogy valamilyen ő miatta akár csak órányi késedelem is következék, pedig az a penzum rendesen roppant nagy anyagot felölölő és változatos elkezdve valami nemzetközi szerződéstől egy végtelen hosszú skálán le egészen pl. egy korán elhalt útmester szegény özvegyének kegyelempénzéért esdő folyamodványáig.

S minde mellett mi mindenre terjed ki figyelme! 1869-ben pl. eltekintve a jótekonyság mindennapi gyakorlásától, — hogy néhány nagy dolgot apróval keverve főlemlítsek, — fejedelmi vendéglátással fogadta több napon át előbb Ismael basát, az égyptomi alkirályt, később Abdul Aziz török szultánt és sok ezeknél kevésbbé ekszótikus fejedelmi személyt, számtalan katonai szemlét tartott, nevezetesen aug. 24.-én gyalog, huszár és dsidás honvédek felett honvédezeredesi egyenruhában, teljes meglegedését fejezván ki József főherceghez intézett igen hízelgő tartalmú kéziratban, — a nemzeti színháznak az udvartartási alapból 60,000 forintot juttatott, azt ez által mintegy udvari színházzá avatván, a schönbrunni állatkertből több szép állatot, köztük egy pompás bölényt ajándékozott a mi állatkertünknek, — a gödöllői vidék anyagi fölvirágzását szívén hordván, a Beniczky Ferenc kezdeményezése folytán ott alakult takarékpénztárra aláírt 25 részvényt, megindította a katonai határőrvidék polgárosításának nagy munkáját, lecsöndesítette a Cattaro környékén kitört lázadását az ottani szláv hegyi népségnek stb. stb. és, — amit különösen ki kell emelnem —, Csík- és Háromszék-székeknek = megyéknek visszaadja az u. n. revindikált havasokat, melyek addig tényleg osztrák katonai területet képeztek, ez által mintegy 6—7 millió értékű vagyont juttatván a székely nemzet kezébe.

De legnevezetesebb királyunk ez évi életében zarándokútja a Szentföldre és onnan átrándulása a magyarbarát Lesseps Nándor által létesített szuezi csatorna megnyitására, hol megjelent Eugénia császárné is. Budapestről kelt e nagy útra okt. 25.-én, miután a pályaudvaron magyarul búcsúzott el József főhercegtől s a többi uraktól. 33 személyből álló kíséretében ott

találjuk többek között gr. Andrásst és Pápay Istvánt, a király ezen leghívebb tanácsosát és a ressortjához tartozó magyar érdekek buzgó képviselőjét és előmozdítóját fölséges urunknál. Mindenütt lelkesen és szívélyesen fogadták, a szultán személyesen ment elébe a hajóra és Konstantinápolyban nem volt vége hossza az ő tiszteletére rendezett ünnepségnek. Itt a szent misét, melyet a francia püspök mondott, a Máriatemplomban hallgatta. De az őszintén vallásos Ferencz József, ki itthon is csak azután fog munkához, ha már bemutatta Istenének a vallás édes áldozatát, hogyan lehetett el a hosszú tengeri úton szent miseáldozat nélkül? Ezt nem nélkülözhetette, s nem is kellett nélkülöznie. Van ugyanis királyunknak vallásos őseitől örökölt egy igen praktikus szerkezetű házi oltára, melyet udvari káplányával együtt mindig magával szokott vinni, valahányszor nagyobb útra kel. Még II. Rudolf idejéből való; mellette imádkozott válságos időkben II. Ferdinánd, elkísérte ezen oltár II. Józsefet is a török háborúba, legujabb időkben pedig a hősl elkü Miksát Mexikóba vértanú-halálra, és ott volt az királyunk hajóján, mikor gyermeki kegyelele őt Jeruzsálem felé, a kereszténység bölcsőjéhez vitte, és rajta mondott naponta nyílt tengeren misét udvari káplánya, akkor Dudik Beda jeles történész, mialatt a kíséret és a hajó legénysége üdvözölte Máriát, a tenger csillagát: „Ave, maris Stella!”

A hosszú tengeri úton azonban, — melyet Groller János, a király egyik hadsegéde írt le —, nem hiányoztak a tréfás jelenetek sem. Ő felsége, „qui non timuit praecipitem Africum Aquilonibus decertantem,” igen jókedvű volt, és erős természetével még a szinte kikerülhetetlen tengeri betegség sem mert birkózásra kelni, míg meglepte a kíséret nagyobb részét inkább kelle-

metlen, mint veszedelmes látogatásával. Mivel csak kevesen jelentek meg a király asztalánál, a csunya betegség a megtámadott testet a „receptió“-val éppen ellenkező „functio“ végzésére kényszerítvén, a király kíváncsi volt, vajjon a másik hajón, mely a kíséret egyik részét szállította, van-e szintén sok beteg? Jelzők által tehát kérdeztette, hogy kik szenvednek tengeri betegségben? Azonnal érkezett a válasz: „gr. Beust és Hoffmann tanácsos.“ Később megint kérdezteté ő felsége, javult-e a betegek állapota? Beustnak eme jelzett feleletéből: „Caesar, morituri te salutant“, minisztere jó kedvét és így javulását olvasván ki a fejedelem, tréfásan ezt a választ adatta: „Requiescant in pace!“ Ebből még Beusték következtettek szeretett uralkodójuk friss egészségére és jó kedvére és ennek ugy megörvendettek, hogy a tengeri betegség ördöge rögtön elköltözött testükből, és ők maguk megürült gyomruk-nak az előbbinél kellemesebb foglalkozást adhattak, hazulról hozott arany színű tokaji bor mellett éltetvén a világ legjobb, legkegyesebb fejedelmét. S a mit a közép-tengeren hangoztattak miniszterei, azt talán ugyanazon időben aranybetűvel nyomatták magyar három színű lobogójukra a jeruzsálemi magyar zsidók. Ezek voltak ugyanis az elsők, kik a szent városhoz mély meghatottsággal közeledő királynak elébe mentek. Zászlójukon, mely alatt kivonultak, ez a magyar felirat ragyogott: „Éljen Ferencz József császár, Magyarország Apostoli Királya! Éljen a magyar nemzet!“

Nem is kell mondanom, hogy, mihelyt Magyarország apostoli királya Jeruzsálemet megpillantotta, le szállott lováról, ezer meg ezer zsidó és mohamedán szemeláttára földre borult, keresztet vetett, imádkozott és áhitattal csókolta meg azon föld porát, melyet egy-

kor az emberré vált Isten lába taposott. A szent helyeken végzett ájtatoskodásán még az ottani buzgó papság is épült. Hogy távozása előtt dúsan, fejedelmileg megajándékozta Jeruzsálem szegényeit, nem téve különbséget vallás és faj között, ezt sem szükség említenem annak, ki ismeri királyunknak világszerte ismeretes bőkezűségét és nagylelkűségét. Jót tesz ő, hogy jót tegyen! De legjobban jártak mégis a szentferencrendi barátok, kiknek kolostora éppen a szent sír mellett van. Az ezárda fölötti lakások mohamedánok birtokában voltak, kik mind a barátoknak, mind a keresztényeknek, kik a szent sírt látogatták, sok kellemetlenséget okoztak. Megkérték tehát a jámbor barátok ő felségét, érvényesítené befolyását a portánál oly irányban, hogy eme házak nekik engedtetnének át. Megtörtént; de perszé nagy pénzázdozat mellett a király részéről.

Visszajövet zarándokútjáról és a suezi csatorna megnyitásáról ő felsége Triesztben találkozott a királynéval, ki szintén zarándokúton volt Rómába, hogy személyesen vigye meg IX. Pius pápa ő szentségének gyermeki hódolatát és üdvkívánatait aranymiséjéhez, mely alkalomra mi magyar katolikusok is összerakosgatott filléreinken egy szép keresztet vettünk szentséges Atyánknak.

1869-be esik drága királynénk azon szép tette is, hogy a tetteg legelsőnek megalakult honvéd-zászlóalj zászlója számára sajátkezűleg pompás szalagot hímzett e felíráttal: „Királyért és hazáért! — Erzsébet.“ és elválalta a zászlóanyai tisztet. De erről másutt szölok. A királyné honanyai nemes példáját követték a legelőkelőbb honleányok, kik közül helyszűke miatt csak ezeket emelem ki: Mária Henrietta, a mi főhercegünk nővére, belga királyné, ki ezt hímezte: „Isten vezérel-

jen hazánk dicsőségére“; Klementina Koburg hercegné, Orleans-i királyi hercegnő, a bolgár fejedelem lánglelkű és gyémánt szívű édesanyja; Klotild főhercegnő, a mi főhercegünk hitvese, kire még ma is egészen illik: „Est pia, est prudens, pulchra, pudica,

Klotild főhercegnő.

potens“ — e sajátkezű himzettel: „Lobogj diadalmasan hazánk dicsőségére;“ hát aztán az a mi kedves kis Mária Valériánk! Ő is adott egy gyönyörű zászlószalagot a soproni 74. számú honvédzászlóaljnak, e felíráttal: „Rendületlen hűséggel szüleim- és szülőföldemért!“ Továbbá: Zichy Irma grnő e jelmonddal:

„Vigyed bátran győzelemre, — Nyomuljon mindig előre“; a gr. Károlyi Istvánné, sz. br. Orczy Mária készítette szalag egyik felén ez állott: „Mennyeknek Királynéja, Magyarország Védasszonya! Vezérelj győzelemre népedet“, a másikon: „Hűség királyhoz és hazához — Ád erőt és bátorságot“, a gr. Erdődy-Széchenyi Hanná-én pedig ez: „Ha Isten velünk, ki ellenünk?“ gr. Dessewffy Gyuláné, sz. Sennyey Anna brnő, gr. Andrássy Gyuláné, Wenckheim Krisztina grnő, és mások annyian, a hány és amint a honvédzászlóaljak megalakultak. Perger kassai püspök közbenjárására a zászlóanya tisztjét örömmel elvállalta Erzsébet főhercegnő is, ki a kassai honvédzászlóaljnak nagyszerű zászlószalagokat küldött jellemzetes felirattal.

Így hímeztek hazánk búbájos virágai honvédzászlószalagokat, míg a legfőbb hadúr auspiciuma alatt József főherceg Andrássy, Szende, Szvetenay, Gräf, Henneberg közreműködése mellett megteremtette a király és a nemzet számára a honvédséget, nemzeti hadseregünket, melynek létszáma nem sokára elérte a negyedmilliót.

Ebben és a következő 1870. évben az emberszeretet örökéletű fája is szép gyümölcsöket termett. Nagyban folytak az adakozások a honvédalapra és a honvédmenházra; Göndöcs Benedek „Sírvirágok“ c. és a szeretteiket elvesztettek vigasztalására szeretettel írt művének jövedelmét — szép összeget — e két rokon célra szentelte, ezt tette Tóth Kálmán is 1871-ben „Honvédmenház könyvével“; Molnár Aladár kezdemezésére szeretetházak keletkeznek, míg mágnásaink és minden nemesért lelkesülni és áldozni tudó úrnőink, valamint gazdagabb izraelita polgártársaink gyermekmenhely alapításán fáradoznak: a Zichyek, Károlyiak,

Festetichek, Szapáryak és más fényes nevek mellett ott fénylenek a jótékony-ság könyvében ily nevek is: Deutsch, Herzog, Fuchs, Stein Náthán, Adler és hasonló, és ez így van egészen a mai napig.

1869-ben veti meg Albrecht főherceg egy katonai előlegező pénzügyintézetnek is az alapját, a honnan alsóbb rangú tisztek olcsó pénzt kaphassanak, és a melyhez az uralkodó-ház összes tagjai hozzájárulnak; egymaga a király 100,000 forintot adott azon kikötéssel, hogy ezen összegből kamat nélküli előleget nyerhessen hadnagy, főhadnagy és kapitány.

A szellem mezejének termékei közül főlemlítem Orbán Balázs „Székelyföld“ c. művét, br. Jósika Kálmán és Asbóth János „Ungar. Monatshefte“ c. politikai folyóiratát, melyre a királyné is előfizetett, Beliczay Gyula „Ave Maria“ c. dalművét, Geöcze István „Utazását Brazíliába és vissza,“ gr. Festetich Leo „A herceg Eszterházy-család fővadászatai Ozorán“ c. díszművét, melyeket a király elfogadván, a szerzőket értékes emléktárgyak adományozásával tüntette ki. Ad vocem: vadász! Ő felsége, ki még most is a jelen kor egyik legkitünőbb Nimródja, 1870. október 19.-én lőtte ez redik zergéjét.

De királyunknak célját ritkán tévesztő puskáján kívül ropogott ugyanazon időben több százezer más puska sokkal nemesebb vadra, emberre, bömböltek az ágyúk, villogtak és vérpirosultak kardok és szuronyok.

Dühöngött a német-francia háború.

Monarchiánkban Beustnak és a katonapártnak nagy kedve volt Poroszországot hátban megtámadván, boszút állani Königrätzért. Az ellenáramlat főintézője Andrássy volt. Királyunk nagylelkűsége, mely megbocsátott a hűtelen szövetségestársnak, langesze, mely

belátta a monáchiának az új alapon még nem eléggé konszolidált voltát, atyai nemes szíve, mely irtózott népei vérének kiontásától kényszerítő ok nélkül, megmentette a monáchiát egy talán általános, de mindenestre rendkívül véres háború kockázatától. Andrássynak a legszigorúbb semlegességet sürgető politikája győzött.

Nem tudom, jól figyeltem-e én meg az akkori hangulatot hazánkban, de nekem úgy rémlik, mintha a nemzet többsége velem együtt inkább a franciával rokonszenvezett volna; a „burkust“ már Mária Terézia kora óta nem szívelhette a magyar. Mindegy! bizalommal hajoltunk meg királyunk bölcsesége és akarata előtt: semlegesek lettünk. De mikor olvastuk, hogy a poroszok csak amugy puffogatják le a fogságukba esett francia népfölkelőket, a „franc-tireur“-öket, mint valami gonosztevőket, akkor bizony hevesebb vérű és bizonyára nem a kevésbbé nemes lelkületű fiatalaink közül egyik-másik valamiképpen szerét ejtette a marcangolt Franciaországba-juthatásnak s beállott maga is a fojtogatott hazájukat mint „vogelfrei“-ok is védő „francs-tireurs“-ök sorába. Hogy ezt maga is tette, bizonyára nem válik soha szégyenére — Ugron Gábornak.

A sebesülteket azonban egyenlő szeretettel karoltuk fel és a hadi foglyokat: az egész országban gyűjtéseket rendeztek számukra, jótékonycélu mulatságokat és előadásokat, — még a templomokban is „kéregettek“ részükre előkelő hölgyek. A fővárosban leginkább Falk Zsigmond és Miksa s gr. Csáky Gyula vették kezükbe a gyűjtés ügyét igen szép sikerrel, Kassán kiválóan buzgólkodott Csáky Alexandrine grófnő stb. .

Ismerjük eme véres dráma, a német-francia háború eredményét: III. Napoléon bukása, Elzasz és

Lotharingia elfoglalása, Franciaországnak vérlecsapoláshoz hasonló megsarcolása (5 milliárd!), a német császárság helyreállítása szorosabb egység mellett a Hohenzollern-dynastia alatt.

Mi, amint mondtam, csak részvevő nézők maradtunk és iparkodtunk enyhíteni a háború ütötte sebeket.

De már 1871 tavaszán nekünk is meggyűlt a rendeseken kívül is a bajunk: az árvíz pusztított; segélyünket ezentúl tehát meg kellett osztanunk a miéink és az idegenek között. A segélypénzgyűjtésnek most már egy eddig nem éppen szokásos módjához nyultak lelkes honleányaink, kik közül a következőknek tudhatam meg a nevét: Ádám Károlyné, Adler Antalné, Andrásy Gyula grné., Andrásy Manó grné., gr. Csekonics Endréné, gr. Eszterházy Pálné, Forinyák Gyuláné, Herzberg Sándorné, Hieronymi Károlyné, Ivánka Imréné, gr. Károlyi Istvánné, Karácsonyi Adrienne grnő., Wenckheim Krisztina grnő., — szóval a főnemesség és polgárság virága szívet és alakot illetőleg. Ezen angyalok bazárt nyitottak a vigadó nagytermében és felcsaptak magok elárusítónőknek. Bezzeg volt keletje a sok csecsebecsének, — de ára is ám: egy ígéző mosoly, egy hálás pillantás volt a ráadás, mely ezerszer többet ért magánál a portékánál. Egy érdekes párbeszédet megőriztek az akkori lapok az utókor számára. Wahrmann Mór, ámbár jókora duzzadt tárcával lépett volt a bazárba, annyit vásárolt össze, hogy egyszer csak azon veszi észre magát, hogy biz a „bugyelárisában“ nincs egy árva krajcár sem, pedig amit vett, jól elfért kabátjának szíve fölötti kis zsebében, hol a színes selyem zsebkendőt szokták mutogatni. „Wahrmann bácsi, hát tőlem nem vásárol semmit?“ kérdi gr. Andrásy Gyuláné, midőn a szegény Wahrmann tárcája apályának kinos

öntudatában észrevétlenül el akart surranni a grófnő sátora előtt. „Nincs egy fillérem se; még egy gombostűt sem tudok vásárolni,” felelé. „Se baj,” — viszonzá biztatólag a szép grófné; — „vásároljon csak és állítson ki róla egy 100 frtos bont.” — „Szívesen, ha a grófné személyesen fogja beváltani!” — „Miért ne?” felelé a világ legszebb Katinkája; „a vízkárosultak érdekében és az ő nevükben örömet elmegyek beváltani;” és Wahrmann nyomban kiállította a bont és, „mivel a szíve fölötti kis zseb” már tele volt, a legjobb akarat mellett sem vehetett rajta 100 krajcár-érőnél többet.

A mit most elmondandó vagyok, azért semmi néven nevezendő felelősséget nem vállalok el. Relata refero. Az egyik előkelő elárusító boltjában volt alkalmazva egy még előkelőbb elárusítóleány; nem tudom már, hercegnő volt-e vagy grófkisasszony. De előkelőségénél még nagyobb volt szépsége; ezt még csak szívósága multa felül. Közelít a sátorhoz ezer széptevője közül az, kit legkevésbé tudott szívellni, mert Bismarckkal tartott. „Mi ennek a rózsának az ára?” kérdi a fiatal grandseigneur, inkább az áruló mint az eladó rózsán legeltetvén szemeit. „Mennél többet ad érte, annál jobb Bismarck ellenségeinek; szentül fogadom, hogy a maga pénzét egyenesen Potsdamba küldöm a francia foglyoknak.” — „Jól van; itt van,” s evvel oly ügyesen ad át egy tizest az elárusítóleánynak, hogy érintheti kezét. Ez elektrizálja. „Hát egy csókrózsa mibe kerül?” kérdi a vakmerő. „Azt én nem adok — el, azt magának kell venni,” feleli az elárusítóleány; „de előre is mondom, nem fog venni; igen borsos,” teszi hozzá ravasz számítással, mire őt az emberszereget tanította inspirálva. „Mondja inkább: igen cukros vagy mézes. No de mondja komolyan, mennyin vehet-

nek hát egy csókrózsácskát?“ — „Az arcomról 200, az ajkamról 500 forinton.“ Meg volt csípve a szerelmes. Leteszi a 2 százast; a leány oda tartja égő arcát. Megvan. Leteszi az 5 százast; a leány oda tartja szembehunyva sötétpiros cseresznye-ajkát. Megvan. A körülállók éljeneznek. A leány anyja lecsókolja a férficsókot szűz leánya arcáról, ajkáról; de hiába: még nem lépte át az utolsó francia hadi fogoly megcsónkított hazája határát, már is Hymen édes fogságába jutott a szenvedélyes csókrózsa-kedvelővel együtt a drágás csókrózsa-leány.

Ha az ily fényes „Lösung“-hoz még oda tesszük azt, hogy a szép elárúsítónők magokat lefotografíroztatván és képeiket albumokba rakván, az albumokat is elárúsították, és ha meggondoljuk, hogy egy-egy ilyen albumot a király és királyné 1000—1000, a legtöbb főherceg és némely főúr is 500—500 frton vásároltak meg, nem fogunk csodálkozni, hogy a csak 6 napig tartó bazar jövedelme megközelítette az 50,000 frtot.

Mint szintén minden jótékony vállalatnál azon időkben, úgy itten is Sztupa György végezte minden jutalom nélkül a titkári teendőket.

A nyomor enyhítésén kívül jobbjaink, mint mindig, ez évben is a nevelés- és tanügy emelésén, továbbá az írói segélyegylet alapításán és fölvirágoztatásán fáradoztak. E mellett jutott még a Petőfi-szoborra is, melyre ekkor már 25,000 forint gyűlt be, mely szép eredmény főleg Lévay Henrik ügybuzgalmának volt köszönhető.

De azért az 1871. év mégis gyászévnek mondható, s különösen gyászos emlékezetű reánk nézve február 2.-a. Ez a nap báró Eötvös József halálának napja!

Míg Bécsben nagyszerűen megünnepelték Grillparzer költő 80. születésnapját, addig zokogtunk mi itt Budapesten és velünk az egész ország az 57 éves korában elhunyt Eötvös koporsóján. Igen, nemzetünk legnagyobb gondolkozója, a nagy szónok és államférfi, az „Isten veled, hazám, bátrak hazája“ költője, örökre Isten veled-et mondott földi hazájának és elköltözött a boldogok hazájába, hol az egek jegyzője isteni pontossággal jegyezgette föl a „falu jegyzője“ küzdelmeit, szenvedéseit, érdemeit.

A bölcsész és idealista halvány és beesett arcára a tanulmányok- és munkában átvirrasztott éjszakák nagyon is olvashatólag írták vala fel monogrammjukat és fájdalmasan és türelmetlenül dobogó szíve és epedve ég felé tekintő szeme rég már elárulta, hogy elköltözni vágyik onnan, hol oly kevesen értik, oly sokan félreértik. S a szív, ész és szellem oly harmonikus egységbe olvadt eme háromsága a súlya és nagysága alatt roskadozó porhüvelyt csakhamar itt hagyta. Ezt Ercsiben adtuk vissza az anyaföld ölének. Temetésén ott volt a mi főhercegünk, gr. Bellegarde, mint a mi királyunk képviselője, a közös és a magyar kormány, — szívével az egész nemzet. József főherceg, ki örömeinkben és fájdalmainkban közvetlen vesz részt egyaránt, könybe borult arccal hallgatta végig Simon plebános beszentelő végáldását.

A lapok sokáig mind csak nagy halottunkról írtak; meghatók kivált Jókai koszorús költőnknek Eötvös halálára írt emléksorai.

Mikor a magyar gyászol, gyászol királya is. Ezt látjuk a következő kéziratból is, melyet ő felsége, mihielyt hírért vette Eötvös halálának, intézett a végtelenül lesújtott özvegyhez: „Kedves Bároné! Mélyen

meghatott engem szeretett férjének halála, mely nem csak családját, hanem engem szintűgy, mint az egész országot a legérzékenyebb fájdalommal illet. — Midőn a haza a boldogultban hű és kitűnő fiát, legjobbjainak egyikét siratja, nem lehet, hogy mély sajnálatot ne érezzek én is, ki az ő elhunytá által elvesztettem egy

Br. Eötvös József.

hű és bölcs tanácsadómat. De fenn fog maradni emléke a köztisztletben részesült, szeplőtlen jellemű férfinak! Túl fogják őt élni hazafias érdemei, valamint nagybecsű irodalmi művei, s csak ennek tudatában találhat némi

enyhítést az övéinek bánata a példás családapa pótolhatatlan vesztesége fölött.

A legbensőbb részvétellel, mely bizonyára az egész országban, sőt annak határain túl is, mélyen érzett visszhangra talál, intézem Önhöz e sorokat, azon őszinte óhajtással: adjon erőt az Ég e fájdalomban, és enyhítse azt az idő! Budán, 1871. évi február hó 3.-án. Ferencz József.

Ez aztán valóban királyi nekrológus és vigasztalás, méltó Ferencz Józsefhez és Eötvös Józsefhez egyaránt. — A királyné látogatásairól máskor.

Egy évvel Eötvös halála után megtekintette a király az egyetem vegytani intézetét. Toldy Ferenc rektor egyenesen a nagyterembe vezette, hol a király a 3. padban foglalt állást. Br. Eötvös Loránd h. tanár ekkor a tanasztalt minden a vegyi műveletekhez tartozó készülékeivel együtt néhány jól sikerült kísérlet és fölvilágosító magyarázatok kíséretében bemutatta a királynak. Ő felsége figyelmes érdeklődéssel hallgatta végig a fiatal tanár nyugodt, szabatos és elegáns magyarságu előadását, mire a padból a tudóshoz lépve s neki kezet nyújtva teljes megalégedését nyilvánította s e szavakat mondá: „Szegény édesatyjának ma nagy öröme lett volna, ha Önt hallhatta volna“, és meleg kézszorítással vett búcsút tőle, kinek a király dícsérő és édesapjára emlékeztető szavaira könybe borúlt a szeme. A jó fiú atyja minden jó tulajdonságát örökölte; az egészséges realizmust önerején szerezte s kivált a vegytan titkaiba mélyebben behatolt mint sok más; de én mégis kérdem, elkészülve tagadó válaszra: „Ön, Bátor Úr, tekintély a vegyészet terén, meg tudná-e nekem mondani, azon könyvek közül, melyek a király ama szavaira szeméből fakadtak, melyek buzogtak fel az

alattvaló örömének, és melyek a fiú kegyeletének forrásából?“ — — —

A monarchia másik államának is volt nagy halottja: 1871. április 7.-én meghalt Tegetthoff Vilmos tengernagy, a lissai hős; neki Bécsben állítottak, Eötvösnek Budapesten emeltünk emlékszobrot.

A király ez év elején visszaadatta a magyar testőrségnek Bécsben a „gardistaudvart“; de teljes számban csak az úrnapi körmenet alkalmával vonultak ki testőreink először visszaállításuk után. Az ünnepélyen részt vett a királyi pár is; a király mellett lépdelt Koburg Ágost herceg magyar díszöltönyben. De mindenki figyelmét a magyar testőrség vonta magára pompás ezüst hímzésű vörös egyenruhában, pompás párdue-kacagányaival, toporzékoló tüzes paripáival. Sok szép bécsi hölgynek testőreink láttára gyorsítva vert a pulzusa, s önfeledten e szavak lebbentek el ajkukról: „Das sind doch die feschesten Kerle, diese Ungarn!“

Még jóformán be sem fejeztük gyűjtéseinket az 1871-beli árvízkárosultak számára, midőn a következő évben ismét árvíz borította el az alvidék különben oly áldott és termékeny földjét nagyobb részében. Általán megjelenésében két ellenkező csapás szokta érni hazánkat: árvíz és szárazság. Ha nem is tudjuk e kettőt teljesen és mindenkorra elhárítani magunktól, úgy lehet a hozzáértők nézete szerint mégis ritkítani és enyhíteni e bajokat vizeink észszerű szabályozása és lecsapolása, másrészt pedig kopár hegyeink és futó homok borította pusztáink befásítása által. A koronázás óta e tekintetben is sok történt, de úgy látszik, az ez irányú munka nem tarthatott lépést a vasút-hálózat kiterjesztésével, holott állítják, hogy a vízi út a legolcsóbb.

Az 1871. nov. 14.-én külügyminiszternek kinevezett

gr. Andrassy Gyula helyébe lépett Lónyay Menyhért miniszterelnök és Tisza Lajos közlekedési miniszter most már erélyesebben vették a kezükbe e munkálatokat is, és nekik köszönhető az első nagyobb lépés előre ez irányban, a sztapár-újvidéki csatorna ásásának megkezdése, mire az áradások szakadatlan ismétlése szolgáltatotta az okot és alkalmat.

Királyunk, ki minden észszerű haladásnak a zászlóvivője, maga is annál inkább felkarolta ezt az ügyet, mert általa a vízkárosultak munkához és kenyérhez juthattak, miért is, hogy az első ásócsapást személyesen megtegye és a sujtott vidék lakosságának vigaszt nyújtson, május 4.-én elindult oda Budáról és kiterjesztette útját a volt határőrvidékre is, melynek bekebelezése némi izgatottságot szült, — és csak 10.-én érkezett vissza a fővárosba.

Ő felsége szándékát legjobban megismerjük gr Zichy Viktor főispán búcsúszavaira adott válaszából és azon nyilatkozataiból, melyeket útjában a tisztelgő küldöttségek előtt tett. Egyet-mást idézek. Zichyhez így szól, mielőtt a hajóra lép: „Hű népeim sorsa atyai gondoskodásom legfőbb tárgyát képezi. Velük érzem örömeiket s a legbensőbb részvétellel kísérem a Gondviselés által rájuk mért szenvedéseket. Ezért indulok a magyar alföld termékeny vidékeire, hogy egyrészt személyes meggyőződést szerezzek magamnak az elemek által okozott pusztításokról, és ezek enyhítésére kormányom által már is elrendelt intézkedések hatályáról, s hogy másrészt jelen legyek egy oly munkálat megkezdésénél, melytől a kereskedelmi közlekedés emelése mellett az országra nézve oly nagy fontosságú öntözési mű létesítését s a mostaniakhoz hasonló károk lehető elhárítását is várhatjuk.“

A dunaparti helységekben mindenütt nagy lelkesedéssel fogadták; s útja az alföldön valóságos diadalmenet volt, és mindenütt, hol partra szállott, nem csak díszküldöttségek tisztelegtek nála, hanem asszonyok, leányok és gyermekek úgy összevisszacsókolgatták mindakét kezét, hogy szinte megfájult, hol pedig nem hagyhatta el hajóját, a parton összegyűlt nép messze elhallszó éljenzéssel, zászló-, kendő-, kalaplengetéssel és üdvölvöldözéssel fogadta. Ezen sok tarka-barka nép közül kitűnt Téténynél — a hajóról nézve — leginkább a plébános alakja, a mint fekete reverendájával egy köhalmaz tetején állva, lengette fekete kalapját és fehér zsebkendőjét és érces hangjával túldörögte hiveinek éljenkiáltását. Tudja ám jól a tétényi plébános és vele minden igaz magyar, hogy kiért és miért imádkozik, mikor a szent miseáldozatnál I. Ferencz Józsefért könyörög!

Amint ő felsége vegyes ajkú és felekezetű lakossággal bíró vidékre érkezett, azonnal a magyar király fényével és hatalmával lépett föl és mint a magyar állameszme koronás képviselője. Mindenütt egyetértésre buzdított és egész határozottsággal, minden kétértelműséget kizáró módon kijelentette, hogy a dynastia iránti hűség és a magyar haza szeretete, valamint a magyar nemzethez mint az államalkotó és államfenntartó elemhez való őszinte és meleg simulás egymástól elválaszthatatlan. Ezt nyomatékosan hangsúlyozta kivált Ujvidék küldöttsége előtt, hol Miletics és az omladina-párt éppen nagyban izgatott a magyar állam és nemzet ellen, valamint a volt katonai örvidéken is, hol lelketlen bujtogatók el akarták hitetni a néppel, hogy a polgárosítás nem is a „császár“ akarata, hanem csak a magyar kormány csinje. A fenti tant hirdette a magyar király

minden alkalomkor negyedszázados uralkodása alatt szemben a nemzetiségekkel.

Kis-Sztapár volt a király alföldi útjának első célpontja, mint a honnan volt kiindulandó a fölösleges vizek lecsapolására és a környék öntözésére szánt új csatorna. K.-Sztapár határán ütötték fel a király sátrát, evvel szemben állítottak fel egy oltárt, hol Haynald misét mondott. Ennek végeztével ő felsége a csatorna létesítésével megbízott Türr István olasz tábornok honfitársunk vezetése mellett a sztapár-újvidéki új csatorna torkolatához ment és itten egy ezüst ásóval kiemelte az első ásónyi földet. Utána a kísérő miniszterek és főurak emeltek ki egy-egy ásónyi földet és vetették azt egy talicskára, melyet Tisza Lajos miniszter magyar díszben, kócsagosan és kardosan mintegy 50 lépésnyire tolt, felborított és így lerakta az új töltés alapját. Az ásó kezelésében a király volt a legügyesebb; meglátszott, hogy még szinte gyermekkorában az utászoknál is szolgált. De egynémely főúr sehogy sem tudott boldogulni az ásóval; ügyetlenségük felett a király jóízűen nevetett, mondván: „Ha szerénységem engedné, azt mondanám, hogy a jelen szituáció hasonlít a „Mátyás király Gömörben“ c. költemény ecsetelte helyzetéhez.“

A Ferenc-csatorna történetét és az új csatorna rendeltetését előadó okmányt aláírta és, ámbár soha sem volt sem közönséges sem szabad-közműves-mesterember, maga sajátkezűleg vakolta belé az új csatorna alapkövébe.

Tovább folytatván útját Tisza-Földvár felé, hajójával mintegy 20,000-nyi nép versenyt futott egy darabig a parton, mindenféle nyelven folyvást kiáltván: „Éljen a magyar király!“

Temesvár felé vette útját. E városban való tar-

tózkodásának emlékét megörökítendő Bonnaz Sándor kath. püspök árvaházat épített és fenntartására 100,000 ftos alapítványt tett. A hol a király megfordul, ő maga is áldást áraszt, mások is áldást árasztanak az ő kedvéért. Fehértemplomon a király kilátásba helyezte a volt katonaoöröknek, hogy az elvesztett katonai iskola helyett főgymnáziumot kapnak; kaptak is 1873-ban.

Haza térte után ő felsége gr. Lónyay miniszterelnökhöz intézett lf. kéziratban az általa bentazott ország rész összes lakóinak köszönetet mondott szívélyes és fényes fogadtatásáért.

A kik először utaztak a királylyal, bámulatos dolgokat beszéltek kitartásáról és fáradhatlanságáról. Éjjel-nappal kocsin, lovon, gőzhajón, vasúton lenni, nappal 150 kihallgatást adni, küldöttségeket fogadni, a dikciókra válaszolni, minden kérelmezővel egy pár szót váltani, az egyik város minden nevezetességeit megnézni, a helyőrség felett szemlét tartani, udvari ebédet adni, reggel templomba, este színházba menni és ily fáradtságos napi munka után csak egy pár órát pihenni, hogy ugyanazt másnap kora reggel kelvén a másik városban is megtehesse, ilyesmire csak a mi királyunk képes. Még most is, mikor már szép kort ért az áldott fejedelem, kevés könnyítést engedve magának, így, és mindig frissen, jókedvűen és vidáman utazik. Sokszor még fiatal hadsegédei is kidőlnének mellőle, ha a lelki erő nem kölesönözne új rugalmat ellankadó tagjaiknak. Így látva őt, a most már öregnek mondható jó királyt, mint fárad, dolgozik, izzad éjjel naphoz toldva országai boldogságáért, lehetetlen, hogy le ne boruljunk önzetlen nagysága előtt és hálát ne rebegjen ajkunk atyai jószágáért. Tartsa meg őt Isten még sokáig ily munkabíró testi s lelki erőben!

Pedig, mialatt ő ott lent az alföldön a vad elemek ejtette sebeket gyógyítani, heggeszteni iparkodott s mialatt az akkor még megkímélt Szegeden felfrissítette erőit a város szolgáltatta jó, puha, fehér kenyérrel és a híres szegedi halászlével, melyet a 20 legszebb szegedi menyecske hordott fel vendéglátó királyi asztalára, és mialatt villám és dörgés között kisérve, — talán Szeged későbbi katasztrófáját előre sejtetni akaró — bőszi vihartól, vonata a szegedi pályaudvarból kibogott, hogy tova röptse az áldott királyt áldásaival: már azalatt csapásra emelte karját a jótetteiben boldog, örvendező király szerencséjére irigykedő sors, hogy az ő szívéen ejtsen mély és hozzá hasonló jóságú gyermekeknél minduntalan fel-feltörő sebet és változtassa meglegedettségét fájdalommá, bánattá, gyászszá.

Sikerült a csapás!

Alig hogy a király május 10.-én haza érkezett Budára, Bécsbe szőlítették édes anyja betegágyához. Tizenhét napig tartott Zsófia főhercegné betegsége; az édes-anyját gyöngéden szerető fejedelem naponta legalább hússzor szaladott dolgozó szobájából át szenvedő anyjához, fogogatta, csókolgatta fájdalmasan reszkető kezét, törölgette homlokáról a verejtéket és a halálos beteg ápolásából a nagyobb részt magának tartotta fenn, csak a kisebbet engedvén át a két szürke nénének, mikor elodázhatlan uralkodói gondjai őt elszőlítették attól, kinél távolléte alatt is ott hagyta szívét.

Halálos percében átkarolta a király haldokló édes anyját, reáborult zokogva ágyára, mintha testével akarná felfogni a halálnak édesanyja szíve felé irányzott döfését és midőn az, ki őt szülte, kilehelte istenfélő lelkét, térdre rogyott, könyzáporral fűrösztötte meghülő kezeit és az összes családtagokkal és a két apácával egye-

temben imádkozott sokat sokáig. Ekkor fölegyenesedett, fájdalmas pillantást vetett kiszenvedett ~~édes~~-szülője drága arcára és elsietett, hogy dolgozzék — érettünk. Ilyen Ferencz József! — — —

Éppen ma — április 24.-én — midőn e sorokat írom, leplezik le Bécs „am Hof“-nak nevezett terén Radetzky szobrát. A szobor talapzatának egyik oldalán ez áll: „In deinem Lager ist Österreich.“ A ki ezt énekelte, Grillparzer Ferenc, megelőzte a halálban Zsófia főhercegnőt, ki az osztrák költő pártfogója volt az életben.

De hát mind csak bajt és nyomorúságot, halált és gyászt kell írnom ebből a szerencsétlen 1872-ből? Nem, nem; írhatok örvendeteset is, üdvöset is.

Nem sokkal később azután, hogy gr. Wenckheim Frigyes eljegyezte magának a könyvemben is többször említett Wenckheim Krisztina grófnőt s majd megalapította a humanitás nemes erényeinek gyakorlása és igaz magyar szellem által kitünő főúri családaink mintaképét, mintha megkívánta volna Gizella főhercegnő atyjának egyik leghivebb szolgáló-leányától Hymen rózsaláncait, maga is, — mint már ezt valahol említettem, — kezét adta mátkaként Lipót bajor királyi hercegnek. Az nap, mikor ez történt Budán, vette föl Gizella életében először a hosszú ruhát.

S mi történt üdvös az országban?

Sokan magyarázták már nekem a magyar nemzet feladatát, sokat olvastam és gondolkoztam magam is e dologról; mert ezen feladat helyes ismerésétől, meghatározásától és gyakorlati következetes megoldásától függ nemzeti fennmaradásunk. Egy definícióval sem értettem annyira egyet, mint avval, melyet br. Sennyey Pál valamelyik beszédében adott.

Törekedjünk az általános műveltség lehető legmagasabb fokára, úgy hogy e tekintetben a legműveltebb népekkel egy színvonalon álljunk.

Örködjünk féltékenyen eme műveltség által mint egy idealizált nemzeti sajátosságaink és mindenek előtt nyelvünk felett.

Legyen nemzetünk művelt, de műveltsége legyen magyar. Nem kell nekem magyarság műveltség nélkül, sem pedig — és ezt szívem-lelkem erejével utasítom vissza — műveltség magyarság nélkül. Természetes, hogy műveltség alatt az összes szellemi és erkölcsi erők nagy fokú fejlettségét értem.

Ha megvan ezen általános műveltség a nemzetben, megszerzi ez magának az anyagi jóllétet is és képes megvédeni függetlenségét: a népek versenyteréről nem egy könnyen hurcolják ki, mint a sebzett gladiátort az arenából. A műveltség az erőszakos, tetteges meghódítás ellen a legáthatatlanabb védőpaizs. Hogy ezen paizst a nemzet minden alkalomkor használni is akarja, arra őt egyedül műveltségének magyarsága teszi képessé; e nélkül önként is meghódol, elveszti individuálitását. A míg kis nemzet vagyunk, addig a germán és szláv elem táborában vitatni fogják a „magyar kérdést“ is; de a míg jelzett kettős feladatunknak megfelelünk, nem dönthetik el a „magyar kérdést“ a mi hátrányunkra. Innen van, hogy az értelmes magyar ember őszinte örömmel üdvözlö minden eszközt, mely eme kettős, egymástól soha el nem választandó feladat megoldását megkönnyíti, — minő kivált egyház, iskola, mindennemű kulturális és humanitárius intézmény.

Azon nemzeti seregbe, melylyel a nemzet még több milleniumon át fog Isten segedelmével megjelenni a külön népek versenyterén, a közvitézséget a nép- és

közép-, a tiszti- és táborkart a felső iskolák és ezeknek megfelelő intézetek szolgáltatójává. Ezeknek szaporodását és virágzását tehát minden értelmes hazafi kell, hogy örömmel üdvözölje.

Csak az imént írák: „a király fájdalmas pillantást vetett kiszenvedett édes anyja arcára, aztán elsielt, hogy do'gozzék értünk.“ Ez április 28.-án, Zsófia főhercegné halálának napján, történt. Egy hónappal később, május 28.-án, a lapok meg ezt az öröndetes hírt hozták: „A koronás király a törvényhozás utólagos jóváhagyásának fenntartása mellett elrendelte a kolozsvári egyetem felállítását.“ Ime, az anyavesztett király a nemzetnek ad Alma Mater-t!

Századokkal ezelőtt kimondotta az első magyar bölcsész, Apáczai Cseri János (1625—1660) egy Kolozsvárt felállítandó egyetem szükséges voltát. Hiába, az anyaországtól elszakasztott Erdély önerejéből erre nem volt képes; létezett ugyan Kolozsvárott később egy sebézeti intézet és jogakadémia, de az egyetemet csak a koronás magyar király volt képes megteremteni, miután Erdély az unióban visszatért az édes-anya kebelére. A kolozsvári egyetem az uniónak egyik legmagasztosabb gyümölcse. Valamint a budapesti, úgy kerülnek ki az ottani egyetemről is nemzeti szellem-seregünk tiszti- és táborkarának legderekből tagjai, és a tudomány világa, mely onnan ered, a magyar faj életerejének öregbítésére, fennmaradásának biztosítására és terjedésének fokozására is szolgál. Az ötvenes években kivált gr. Mikó Imre és ennek tudós titkára, Jakab Elek buzgólkodása folytán létrejött „Erdélyi Muzeum-Egylet“ irat- és könyvtárát, valamint gyűjteményeit átengedte az új egyetemnek is használatra, míg a király megparancsolta, hogy a gazdag Benigniféle könyvtárnak

a kath. lyceumban elhelyezett és a kinestár tulajdonát képező része szintén átadassék az egyetemnek, mely körül bold. Trefort Ágost miniszter kiváló érdemeket szerzett magának.

Ugyanebbe az évbe esik a Ludoviceum felállítása is, valamint Temesvárt a „Délmagyarorsz. Tört. és Régész. Társulat“ megalapítása Ormós Zsigmond tudós főispán által; s a polgári iskolák is kezdenek divatba jönni a magyar középosztály megteremtésére, mely úgy szólván, a nemzet derekát képezi. Így ad a N.-Kanizsán felállítandó polgári iskolára Gutmann Henrik izr. elnök 2000, Tallián Ede légrádi plebános 1000 fítot stb. . Nagyobb áldozatokat hoznak általán iskolai és jótékony célokra: gr. Csekonics János és fia Endre, Marcibányi Antal, br. Königswarter Mór Szarvason, br. Sina Simon, Liszt Ferenc, a „zongorakirály“, Soós János Miskolcon, br. Bornemisza Ignácné Kolozsvártt, gr. Károlyi György, Zichy Antal, gr. Zichy Nándor és neje, Végh Janka, dr. Balassa János özvegye, Flór Ferenc és özvegye stb. stb. . De ki tudná felsorolni mind azon nemes keblű honfiakat s honleányokat, kik megérdemlik, hogy nevök azon könyben említettessék, mely a legjobb magyar királynak s népének van szentelve?! Azonban a nemzeti művelődés előmozdítására s jótékonyásra most is, mint mindenkor, legbőkezűebben áldozott a főpapság, kivált: Haynald, Ipolyi, Biró, Roskoványi és az éppen most püspöknek kinevezett Schopper; de itt is szinte mindnyáját kellene említenem. —

Az ismétlődött árvizek folytán és más csapások miatt egymásután több rossz termése volt az országnak, úgy hogy a sujtott vidékek lakói adójukat sem voltak képesek fizetni, magok is mások és az állam segélyére szorulván. Pedig éppen most kellett volna ő felsége ci-

villistáját fölemelni, mert az udvartartásra rég megállapított összeg immár nem fődözte a kiadásokat. Tekintettel az ország említett szegényes állapotára azonban a magyar kormány az egész államháztartásban a legnagyobb takarékoságot tartván helyénvalónak, emez összeg fölemelését is elhalasztandónak véleményezte a király előtt, ki tökéletesen helyeselte magyar kormánya ebbeli nézetét. Nem úgy az osztrák pénzügyminiszter. De Pretis br. úr azt az ajánlatot tette ő felségének, hogy ő majd a Magyarországra eső költségtöbbletet is felveszi az osztrák budgetbe. De Pretis ezen szokatlan bőkezősége a fejedelem- és nemzettel szemben mégis furesának, ha nem is gyanúsnek, tűnhetett föl a magyar király előtt, ki az ajánlatot határozottan visszautasította, kijelentvén, hogy ő tudja, miszerint Magyarországnak sovány esztendői voltak, ő már csak vár addig, míg ismét bő termése lesz az országnak, de semmi esetre meg nem engedi, hogy a fejedelem iránti előzékenységből Ausztria megelőzze Magyarországot, sőt az amarra eső többletet sem fogadja el mindaddig, míg Magyarország is nem jut azon helyzetbe, hogy a maga részét viselje.

Ezen épp oly nagy'elkű, mint előrelátó és bölcs nyilatkozatával a király megmentette a nemzet becsületét; de avval szemben megint a magyar kormány sem tehetett egyebet, mint azt, hogy benyujtsa a legsanyarúbb helyzet dacára is az illető törvényjavaslatot, mi aztán az országgyűlés által csakugyan el is fogadtatott, csak sok képviselő azon óhajását fejezte ki, hogy legyen a magyar királynak külön magyar udvartartása is. Tudjuk, hogy ezen óhajtság kifejezése a képviselő-házban minden évben ismétlődik, valahányszor a költségvetésnek az udvartartásra vonatkozó része fölött vitatkoznak.

Eddig nem valósult meg; talán a koronázás 25. évfordulójáig megérlelődik annyira az ügy, hogy azt a nemzet óhajtása szerint és örömeire lehet eldönteni; csak gyakorlati és pénzügyi akadályok állhatnak útjában. Vessük reményeink horgonyát a királyba; Ő alkotmányunk őre és maga is megtartja a törvényeket; hogy milyen lelkiismeretességgel, erre nézve felhozok itt egy példát.

Alig hogy a vadásztörvény megszületett 1873-ban, ő felsége azonnal meghozatott magának egy példányt, gondosan áttanulmányozta és egyszersmind elrendelte, hogy a magyarországi uradalmaiban alkalmazott személyzet az új törvényt respektálja, és annak rendelkezései az udvari vadászatok alkalmával is szigorúan szem előtt tartassanak. Csak a szenvedélyes vadász tudja, mily nagy megerőltetésbe kerül néha azt a törvényt megtartani. Medvét, farkast, rókat s más ragadozó állatot pl. szabad bármikor löni; hiába lesem: ilyesmi nem mutatkozik. Ekkor egyszerre előbukkan egy hatalmas szarvas, alig 20 lépésnyire állásomtól; arcomhoz kapom puskámat, — — jaj! nem szabad! csikorgatom fogam, leeresztem puskám nagyot sohajtva.

Az uralkodó-családra és így a monarchia népeire is kettős örömet hozott a hazánkban egyébiránt megint elég gyászos 1873. Gizella főhercegnőt oltárhoz vezető jegyese, a dalias és fenkölt szellemű Lipót bajor herceg, nemzetünknek nemes szívű barátja, Bécsben ápr. 20.-án ugyanazon templomban, hol 19 évvel azelőtt a királyi pár is részesült az anyaszentegyház áldásában. A Budán ünnepelt eljegyzés alkalmával a gratuláló hercegprimásnak adott válaszában többek közt ezt mondotta volt Lipót herceg: „Soha sem fogom elfelejteni, hogy életem boldogságának forrása Magyarországon fakadt; ez a tudat egész életemen átvonuló kedves és

hálás emlék lesz Magyarország iránt.“ Münchenben tanuló fiatal honfitársaink azóta minden alkalomkor érzik a hercegi pár tetterős magyar rokonszenvét. De sietett is a müncheni magyar egylet üdvözölni a megérkező főséges fiatal házaspárt. A magyar király-leány feleletében mély bensőséggel, mialatt rózsaszín pír borította

Gizella főhercegnő.

arcát, ezt mondá: „Én a magyarokat, távol hazámtól is, nem felejttem el soha.“ — Az ő férjhezmenetele emlékére a főváros 50,000 ftos alapítványt tett szegény leányok részére „Gizella-alapítvány“ név alatt és pom-

pás albumot nyújtott át neki, melyhez az ajánló költeményt Szász Károly nagy híri költőnk írta.

A másik örvendetes esemény volt, hogy ez évben ünnepelhettük meg ő felsége trónraléptének 25-ik évfordulóját. A királyi pár előbb nálunk, aztán — dec. 2.-án — Bécsben volt ez alkalomból kiváló szeretet- és hódolat-nyilvánítások tárgya. Az egész országban hálaistentiszteleteket tartottak, kérvén a királyok Királyát, hogy királyunkat tartsa meg, hogy megülhessük magyar királylyá koronáztatásának is negyed- és majd félszázados jubileumát. Ha szeretetet és ragaszkodást fejedelem érdemelt valaha, úgy megérdemli azt a mi királyunk a nemzet részéről: a mint nap nap után következik, úgy következnek szakadatlan lánccolatban egymásután nemes uralkodói és emberi cselekedetei. Már csak abból, mi e tekintetben nyilvánosságra jut, „mérget lehet rá venni“, hogy I. Ferencz József megkoronáztatása óta soha sem jutott azon helyzetbe, hogy Titus római császárral fölkiáltson: „diem perdidit!“ Figyelme, érdeklődése mindenre, de mindenre kiterjed, nagyra és kicsinyre, mi alattvalói jóllétére vonatkozik: megnyitja Bécsben a világkiállítást, fogadja az annak látogatására meghívott fejedelmeket és koronás főket: I. Vilmos német császárt és nejét, fiát és unokáját, II. Sándor orosz cárt, a perzsa sáht, Viktor Emánuel olasz királyt és más kisebb uralkodókat és nagylelkűen megbocsátva és népei érdekében felejtve a némelyikétől szenvedett bántalmakat, ügyesen él az alkalommal, hogy személyes érintkezés által békét és előnyöket biztosítson országai számára, — de e közben nem felejt el, milyen undok az a hely ott budai várkertje aljában, szabályoztatja, szép bazárokat építtet és a fővárosnak adja. A világkiállítás zajában, melynek ő volt leggya-

koribb meglátogatója s legbuzgóbb tanulmányozója, és az ünnepélyek vígságában is meghallja éles füle az inségeseknek messze Verőce- és Szerémmegyéből hozzá esdő segélykiáltását, s meglátja saszeme, miként kezdenek hullani magyar gyermekei a cholera-halál csapásai alatt, és rögtön intézkedik a nyomor enyhítése és az epidémia korlátozása és lehető megszüntetése iránt. S meglelégedéssel és megnyugvással pihent atyai szeme azokon, kik az ő nemeslelkű királyi példája nyomán indulva magokat a baj legyőzésében kiválóan kitüntették. Mindenki megtette kötelességét, noha életveszélylyel járt. Perczel Miklós baranyai főispán bentazta megyéjét, meglátogatta a cholera-betegeket, segélyt nyújtott, intézkedett. Ugyanazt tette Pankovics munkácsi püspök; Jankovits Alajos hatvani plébános meg, ki orvosi rendelet folytán a koritnyicai fürdőt használta, mihelyt meghallotta, hogy hívei között kiütött a betegség, azonnal haza sietett, elfoglalta a cholera-bizottságban az elnöki széket, ápolt, gyógyított, vigasztalt, — temetett. Ilyen a jó pásztor! Ily országos csapások alatt ismerjük meg leginkább, mily nemes, emberszerető szívek dobognak azok alatt a fekete tálaók alatt.

Főpapok, mint Simor, Haynald, Bonnáz, — összegyűjtötték az egyházmegyéikben a cholérának áldozatul esettek szegény árváit és fölnövelték őket. Mikor pedig Bonnáz, Haynald, Simor a mennyei nagy bankház fejének, kinek e földön ágensei voltak, számot adtak sáfárkodásukról, ez a boldogságnak annyi évezredére szóló bont állított ki számukra, a hány könyvesepet szárítottak fel a szegény árvák pilláiról.

Az epemirigynek 200,000-nél több ember esett áldozatul; ezen évben, május 30.-án, halt meg Bartakovits Béla egri érsek is, kinek hazafiságára gond olva

jótekonyságára emlékezve áldjuk porait. Utóda lett az érseki széken Samassa József, ki másfél évi szepesi püspöksége alatt közcélokra 100,000 frtnál többet áldozott, mi csak úgy tellett, hogy örökségének is egy része ráment.

De Besán József is magának „monumentum exegit aere perennius“ az által, hogy hazai célokra, jobbadán ösztöndíjakra, 300.000 frtnál nagyobb összeget hagyott. S nem feledkezett meg végrendeletében a szegényekről a Széchényi István halála által gyászos emlékü Döblingben 1874. júl. 26.-án elhunyt br. Rothschild Anzelm sem, 350,000 frtot hagyván jótekonny célokra. S így huzódik a jótekonny cselekedetek végtelen láncolata keresztül az utolsó 25 éven, de én perszé számtalan gyöngyszemei közül csak egyet-egyet szedhetek föl itt-ott.

Az 1874. évbe is jó cselekedetek — jó és hazafias cselekedetek följegyzésével lépek be. A cholera folytán elárvult szegény tót gyermekek sorsa volt a legszánandóbb: szinte éhen haltak szegénykéik. De jó az Isten, az özvegyek és árvák atyja, és jó a magyar: jó módú magyar családok mintegy 500 tót árvát örökbe fogadtak! —

Különben az 1874.-i év honvédségünk éve első sorban.

Az 1848-ban fellázadt és pártütő nemzetiségek kegyetlen mozzalmának elfojtására használta a nemzet az első honvédet. A honvédség intézményének mesés gyorsasággal magasra nőtt fáját megdöntötte a muszka éjszak dermesztő bőrāja, és elborította rommal és gazzal az abszolutizmus áradata.

De alig ragyogott szt. István koronája I. Ferencz József föl Kent homlokán, onnan egy fénylő sugár rá-

esett a honvédség ledöntött és eltemetett fájára s abból melegítő s életadó erejével egy új hajtást csala ki: a mai honvédséget. Király és nemzet szeme egyenlő szeretettel csüngött a még gyöngye növényhez hasonlító új intézményen, mely úgy mint amaz a gondos kertész szeretetteljes ápolgatása alatt csodálatosan fejlődik és erősödik, maga is úgy izmosodott gyökérben és törzsben és ágazatban a királyi kegy és nemzeti kegyelet gondozása mellett.

Nem is volt állami intézmény, mely iránt oly meleg és osztatlan rokonszenyvel viseltetett volna az egész nemzet, mint a honvédség iránt. Az országgyűlés elé alig kerülhetett tárgy, mely iránt el ne tértek volna a pártok nézetei; de mihelyt a honvédségről volt szó, szeretetben és áldozatkészségben az összes pártok mintegy túlcitálták egymást és szükségleteire megszavaztak mindent szívesen: mindenki barátja volt a honvédségnek, ellensége senki.

A honvéd hűséget esküszik a magyar koronás királynak és megesküszik az ország szentesített törvényeire; magyar vezényszó mellett, magyar zászló alatt, magyar egyenruhában szolgálja a királyt és a hazát egyformán, mint a fegyveres erő kiegészítő része, s magyar tiszt vezérli őt. A magyar honvédség, az a magyar hadsereg.

A mint ez zászlóaljanként megalakult, a magyar király mint legfőbb hadúr már az előző években meg szemlélte egyes részeit, elismerőleg nyilatkozván azokról, ámde honvédségünk az ő egészében csak az 1874-i nagy gyakorlatok alatt állotta ki a tűzpróbát.

Ezen év őszén is letette a földműves a kaszát, a szabó a tűt és ollót, a boltos a rőföt vagy fontot, a tisztviselő a tollat, tanító és tanár a könyvet és irkát,

— és kezébe vette a béke szerszámai helyett a háború félelmetes eszközeit, gyilkoló fegyvereit: a puskát, kardot, szúronyt, dsidát, és sietett egy részök a L. m. Bruckba és Bicskére, a másik Alcsuthra, a harmadik Aradra, — hogy királyuk és legfőbb haduruk előtt állják próbáját annak, mennyire számíthat rájuk, mennyire bízhatik erejökben és gyakorlottságukban, ha majd megszólal a harci kürt, ezt harsogván: „Hí a király, hí a hon!“ A Bruck melletti és többi gyakorlatokon, hol honvédségünk a közös hadsereggel egyetemben mutatta be, hogy mit tud, ő felségén kívül jelen voltak Albrecht főherceg és sok más főherceg, az osztrák-magyar fegyveres erő kitünőségei, a francia, a német, az orosz, az olasz, az angol hatalmak katonai képviselői —, tehát mind „szakértők“, kik a katonai és, gyakorlott szemével bíralták a katonai komoly játékot, hol minden — a vérontást kivéve — úgy történik, mint az igazi háborúban, és mindezek nem csak elismeréssel, hanem valóságos elragadtatással nyilatkoztak honvédségünkről.

Minden egyes honvéd úgy viselte magát, mintha érezte volna, hogy királya és hazája szeme tekint rá, mintha tudta volna, hogy ezek előtt is, a művelt világ előtt is be kell bizonyítania létjogát, élet- és versenyképességét és elhallgattatnia a honvédség intézményének ellenségeit; mert ilyenek is voltak a magas politikai és katonai körökben.

S a honvédség fényesen kiállotta első szigorú vizsgálatát; erről neki a vizsgáló bizottság, melynek tagjai kápácítások voltak, elnöke pedig a legfőbb hadúr maga, kitünő bizonyítványt állított ki. A honvédség újból bebizonyította, hogy a magyar született katona és az egész monarchiában értelmességre, tanulékonny-

ságra, gyors felfogásra Istentől a legmegáldottabb népfaj. Még fegyelemre nézve sincsen párja, — pedig az különben nem a legerősebb oldalunk szokott lenni —, a magyar katonának, ha tisztje helyesen tud vele bánti, bizalmát és szeretetét megnyerni. A „szákrámentirozás“ nem imponál a magyarnak, de igenis a komolysággal párosult igazságosság, a részvét, az emberséges bánásmód, és ragaszkodását tisztjéhez az fokozza leginkább, ha ez becsületérzetéhez, szívéhez szól magyarul és magyarán.

Eme nagy gyakorlatok alatt sem fordult elő a több héten át tartó táborozás alkalmából egy fegyelmi kihágás sem a honvédség részéről, ügyességének, gyakorlottságának és gyors tájékozásának a hadi műveleteknél oly fényes jelét adta, hogy fogolylyá tette a közös-hadseregbeli csapatok egy kitűnő osztályát.

A magyar honvédség megnyerte első csatáját!

A király zászlóaljtól zászlóaljhoz lovagolt s mindenütt személyesen fejezte ki legteljesebb megelégedését s a legnagyobb kitüntetésekkel halmozta el honvédségünket, elrendelte, hogy honvédek álljanak őrt lakása előtt, mintha ezek volnának testőrei, és míg a legénységet megjutalmazta, addig mind ő, mind az ütközetek kitűnő rendezője és megnyerője, Albrecht főherceg megvendégelték a honvédtörzstiszteket.

Az a fényes bizonyítvány, melyet a legfőbb hadúr mint a legpártatlanabb és legilletékesebb tekintély honvédeinknek kézirat alakjában kiállított, így szól: „Kedves Rokon, József Főherceg! Magyar honvédségemnek a mai hadgyakorlatban résztvett csapatai kitűnő maguk tartása és harcászati fegyelme meggyőzött arról, hogy a csapatparancsnokok és tisztek teljes szorgalommal és nagy tevékenységgel fáradoztak

a legénység sikeres kiképzetésén. Midőn e fölötti teljes elismerésemet kijelentem, intézkedjék Kedvességed, hogy az a tiszteknek és legénységnek még a mai nap folytán tudtára adassék. L. m. Bruckban, 1874. szept. 16. Ferencz József.“ Környezetének pedig ismételten mondá: „Különös örömmel fejeztem ki a magyar honvédségnek teljes megelégedésemet, mert látom, hogy nagy haladást tettek a részletes oktatásban,“ — és mindannyian ő felsége nézetén voltak. S ez a nézet nem változott, sőt ha lehetséges, még kedvezőbb lett a honvédségre nézve és általánosabb a többi — alsuthi, bicskei, aradi — gyakorlatok fényes lefolyása alatt; e mellett szól két további, a fent idézethez hasonlóan elismerő királyi kézirat József főherceghez.

A honvédség ezen fényes sikere általánosan azt a reményt gerjesztette, hogy a honvédség tűzértséget és műszaki csapatokat kap, és hogy huszárságát, melynek bravour-jai mindenkit bámulatba ejtettek, szaporítani fogják. Ezen remény csak annyiban teljesült, hogy idővel mind a lovasság, mind a gyalogság létszámát emelték, de tűzértség és műszaki csapatok felállítására tekintettel a bécsi „Krach“-nak reánk nézve is káros visszahatására és különben is még zilált pénzügyi viszonyainkra nem lehetett gondolni. Pedig hogy ez a nemzeti áspiráció már akkor megvolt, a következő följegyzésből következtetem: Annyira megtetszett, mint mindenkinek, úgy János főherceg-, toscanai nagyhercegnek is, — ki akkor egy tűzérezrednél szolgált —, az aradi gyakorlatok alatt a mi pompás honvédségünk, hogy így szólott József főherceghez: „Ha a magyar honvédségnek tűzértsége volna, azonnal áthelyeztetném magamat,“ — mire a honvédfőparancsnok, kinek szíve

csak úgy dobog mindig mint a magyar nemzet szíve, így szólt: „Adja Isten, hogy ez minél előbb megtörténhessék!” Mostanig ezen óhajtás nem teljesült. Majd meglesz ez is, ha pénzvviszonyaink engedik, és a király akarja, akarni fogja akkor, amikor meggyőzik őt arról, hogy az szükséges és üdvös a nemzetnek. —

Midőn a honvédség a bicskei táborban a hadgyakorlatnak a legkeményebb legény erőit is kemény próbára tevő fáradalmai után a király előtt elvonult erős, acélos magatartással, fáradságot nem is sejtető léptekben, gyönyörködve legeltette szemeit a magyar-fiúkon és kíséretéhez fordulva hangosan és büszkén mondá: „Ime, uraim, ez a honvédség az én tulajdon eszmém!” Mit érezhetett ekkor a király oldalán levő Andrássy, ki, a midőn ezen királyi eszme megtestesült, úgy szólván keresztviz alá tartotta az újszülöttet és bölcsője mellett virrasztott, míg felnőtt és megizmosodott a sarkányokat megfojtó csecsemő Heraklesként?!

De mily nemes büszkeség tölthette el József főherceg, a legelső honvéd nagy szívét, amikor ura és királya szóval és írásban kifejezte legteljesebb megelégedését az ő derék honvédekivel?! Hisz József főherceg volt az, ki a csecsemő félistent erőktől duzzadó fiatallá növelte és edzette az ő iskolájában!

Bepillanthatunk e nemes és nagy lélek műhelyébe, ha elolvassuk magyar főhercegünk napiparancsát, melyet eme nagygyakorlatok végeztével — 1874 szept. 25.-én — kibocsátott:

„Ő csász. és apostoli királyi fölsége, a király, legfőbb hadurunk, a magyar kir. honvédséget három helyen méltóztatott legkegyelmesebben megtekinteni és mind a három alkalommal kegyes volt nekem írásban és szóval legfelsőbb megelégedését nyilvánítani.

De mindezen legfelsőbb elismerést meghaladja ő cs. és apostoli kir. fölségének ama nyilatkozata, melyet hozzám intézni méltóztatott, midőn tőlem elbúcsúzott, mondván: „A magy. kir. honvédségnek előhaladása harczszati kiképeztetés tekintetében őt valóban meglepte, és teljes bizalommai levén e sereg iránt, ezentúl bizvást és nyugodtan tekint a jövő elé.”

József főherceg.

Ő felségének eme kegyteljes szavai örökké felejtetetlenek lesznek előttem.

Véssük be azokat mindnyájan emlékezetünkbe és őrizzük meg szíveinkben, hogy az eddigi ösvényen tovább haladva szerencsések lehessünk a jövőben is

királyunk meglegedésével és a haza elismerésével találkozhatni.

Fáradtságtejes és őszinte törekvéseinknek köszönhetjük, hogy honvédsapatainkat immár harcképeseknek tekinthetjük. De ezen vívmány ne indítson bennünket arra, hogy nemzetünknek egy nagy hibájába esvén, elbizakodottakká legyünk. Megállanunk nem szabad. Aki megáll, az hanyatlik. Haladnunk kell inkább folyton előre, hogy ifju csapatainkat a tökélynek minél nagyobb fokára emeljük és ekként a bennünk helyezett bízalomnak mindenkor és minden irányban megfelelhessünk.

Köszönettel tartozom a tiszteknek, kiknek buzgósága és fáradhatlan ügyekezete emelte ifju intézményünket a haladás ama fokára, melyet most megnyugvással és önérzettel szemlélhetünk. De köszönettel tartozom a legénységnek is, mert annak jóakarató törekvése és minden várakozáson felüli magaviselete páratlan és sehol eddig nem volt tapasztalható.

Fejezzék ki a legénységnek emez elismerésemet és adják tudtára köszönetemet. József.

A magyar nemzet pedig Neked fejezi ki köszönetét királyával együtt, Te dicső, Te jó, Te nemes Habsburg-ivadék, ki nagyra növeltél a magyar trón és a magyar haza számára egy nemzeti hadsereget!

1874-ben a magyar honvédség a monarchia véderejének legfontosabb kiegészítő része, a közös hadsereg kiváló fegyvertársa lett.

A mai napig nem szolgáltatott okot arra, hogy a legfőbb hadúr jó véleményét felőle megváltoztassa. Ellenkezőleg minden új összpontosítás új babért szerzett a honvédek, új dicsőséget a magyar honvédnévnek. Így 1875-ben a budapesti zárhadgyakorlatok, 1876-ban a gyulaiak, 1877-ben a kassaiak, 1880-ban a

ceglédiek és pécsiek, 1881-ben a miskolciak, 1885-ben a budapesti diszszemle és a pozsonyi gyakorlat, 1886-ban a budapesti és székesfehérvári zárhadgyakorlatok, 1888-ban a tápió-sülyői, 1889-ben a kisbéri gyakorlatok mindinkább bebizonyították, hogy a magyar született katona, és a király mindezen alkalmakkor nem fukarkodott a dicsérettel, melyet a magyar honvédség minden tekintetben kiérdemelt; fölösleges mondanom, hogy az első palma a honvédség főparancsnokát, József főherceget illette meg aztán — kivált a lovasság kiképzéseért — az 1888. december havában elhát külföldi származásu, de hazafias érzelmű Henneberg Károly honvéd-altábornagyot.

Még egy néhány dolgot szeretnék itt ama honvédgyakorlatok idejéből elbeszélni. Üdvözöltetvén ő felsége a szőnyi pályaudvaron Komárommegye alispánja által, feleletében ezt is mondá: „Ha hű magyar népem éppen oly kitartó polgári kötelmeinek teljesítésében, mint a mily erősek és kitartók Komárom várfalai, akkor jó és balszerencse közt bizton nézhetünk a jövő elé.”

Három honvédhuszárezred, melynek legénysége csak néhány héttel azelőtt hagyta volt el a polgári foglalkozást, Gyula határán oly kitűnő rohamokat mutatott a királynak, ki egy közhúszár lován ülve nézte a gyakorlatokat, hogy ő felsége fölkiáltott: „Ez meglepő volna rendes hadseregnél is; erre csak a magyar faj képes! Ezt a világ egy nemzete sem teheti; ezt csak mi tudjuk!”

A kassai hadgyakorlatokon a honvédség elfogott egy ezredet és egy ágyúüteget, de másrészt egy zászlóalj elvesztette a maga élelmét; nem is kapott ez az nap enni, míg a győztes honvédek a kassaiak jól megvendégelték.

Miskolc mellett oly derekasan viselték magokat honvédeink, hogy a gyakorlatot figyelemmel és szakértelemmel kísérő király többször felkiáltott: „Kitünő kitünő!” Albrecht főherceg pedig a megbeszélés alatt kétszer is dicsérőleg emelte ki a honvédséget. Ez volt a miskolci győzelem.

De ami bámulatba ejti az embert, az azon rövid idő, mely alatt a honvéd a fegyverforgatást megtanulja: alig egy fél év, — míg a közös hadseregben arra 3 év kívántatik meg. Ezen hosszú szolgálati idő alatt természetes, hogy a közös-hadseregbelinél inkább vérré válik a katonai élet, mint a honvédnél, mert hisz örökké igaz marad, hogy *usus optimus magister*. Különben a közös-hadseregbeli katona is utóljára honvéd lesz, tehát a honvédségből sem fog háború esetén hiányzani a gyakorlottabb elem.

Ő felsége a honvédség iránt újjászületése óta a legmelegebb rokonszenvvel viseltetik, de hogy a régi — 1848- és 49-beli — honvédek iránt is, kik fegyveresen harcoltak az ő tábora ellen, jó indulatának és kiengeztelődésének fényes tanújelét adta mindjárt a koronázás után, hálás szívvel láttuk és később is tapasztaltuk. Nagylelkűségének és jótékonyságának, melylyel viseltetett és melyet gyakorolt szemben régi honvédeinkkel, — számtalan példái közül egyet ki kell emelnem már csak azért is, mert ebből is látszik ő felségének fenomenális memoriája.

1845-ben történt Bécsben. Az ottani helyőrség között volt a Miklós-huszárezred is. Ennek nemcsak legnyalkább, legszebb legénye, hanem legügyesebb, legvakmerőbb lovasa is Gáspár András főhadnagy volt. A hölgyek lelkében, kik vele érintkeztek, nagy forradalom tört ki: fellázadt a szív az ész ellen s rendesen

győzedelmeskedett. De Gáspár hazáján kívül mást nem szeretett, mint csak huszárait és paripáit.

Egykor szokatlan órában szólítják őt az ezredeshez. „Menjen ön azonnal Ferencz Károly ő fenségéhez,” mondja az ezredes a vezényszó hangján, „és magát bemutatva mondja meg, hogy én küldöttem.”

A főhadnagy a főherceg előtt áll. „Jól van; meg egyeztünk. De, édes főhadnagy úr, ügyel ugy-e, hogy Francimnak komoly baja ne történjék?” „Biztosítom Főnségedet, hogy a főhercegből a legjobb magyar huszárt faragom és oly lovast, minő gróf Sándor. Baja sem lesz, ha nekem „páriroz”, és ha a lovát nem éri baj.”

Még az nap elkezdette Gáspár András huszárfőhadnagy Ferencz József főherceget a lovaglás mesteriségének mélyebb titkaiba beavatni, — mert a fiatal főherceg már tudta ülni a lovat, és szavát beváltva oly „lovast és magyar huszárt faragott belőle,” hogy még most — 47 év múlva is bámúlja a világ árkon-bokron átszáguldo merész lovag királyunkat.

Egy év múlva az „Oberstlieutenánt“-ból ezredes, az „Oberlieutenánt“-ból százados lett, mindkettő a Miklós-huszárezredben. Mester és növendék együtt ekzerciroztak, csak hogy most a növendék kommandírozott a mesternek, ez meg szépen parírozott a növendéknek. A gyakorlat után a tiszti kar megbeszélte rendesen a tapasztaltakat, minek megtörténte után megint visszahelyezte az ezredes a főhadnagyot mesteri méltóságába. „Gáspár bácsi, ma jól tartottam-e magam?” kérdezte ilyenkor a fiatal ezredes a századost. „Ha igazat kell mondanom, Főnséged még mindig jobban tud kommandírozni, mint ekvitalni. Már pedig II. Lajos szerencsétlen királyunk sem pusztult volna el nagy nyomorúságosan a Csele patakjában, ha jobban tudott

volna lovagolni és ügyesebben ugratni. Fenséged is ma szinte belépottyan a Brigittenauban abba az árokba; ha megtörténik, azonnal „kvietáltam“ volna“. „No, no!“ „Igen biz én! Mit ér, ha pl. Fönséged pompásan elkiáltja magát: „Attaque!“ s kardja hegyével az ellenséges „quarré“-ra mutat, ha az út közepén lova megbotlik, és Fönséged leesik róla? A kantárt jobban meg kell eresztetni, a hevedert jobban meg kell szorítani, a kengyelen állani, a paripa hátát csak érinteni és . . .“ „No de még sem estem az árokba!“ „Még csak az kellett volna! Az orosz katonai „attaché“ azonnal „estaffétát“ küldött volna Miklós cárról ő felségéhez, — és csufondárosan kinevetik a magyar huszárt, a magyar huszárezredest azok a kozákok. Már pedig azt nem engedjük!“ „A jövő gyakorlatig majd jobban megy. Isten önnel, Gáspár bácsi! Ne felejtse el még egyszer megmondani Gyagyi káplárnak, hogy kurta vásra veretem, ha meri még egyszer mellbe lökni azt a közlegényt. — Isten áldja!“ A főherceg elsietett, hogy meghallgassa dr. Jäger előadását a magyarok történelméből. — — —

„A haza veszélyben forog!“ hangzik át a magyar határon a Duna partjáról. „Jaj Istenem! Rajacsics reánk úszította a rácokat! Jön Jellaacsics a horvátokkal! Hurbán a lutheránus tótokat verboválja ellenünk! Pusztítanak, perzselnek, gyilkolnak! Magyar vérben gázol oláhság és szászság Janku alatt!“

Ezt hallani, lóra pattanni és haza indulni a veszélyben forgó hon és a kinzott nemzet segítségére Gáspár András kapitány uramnál egy perc műve volt. Nem gondolt ő most, nem gondolhatott senkire, semmire! Hisz otthon édes-anyját, hazáját, azok a fellázadt pártütők és gazfickók saját vérébe készülnek fulasztani!

Gáspár végig küzdötte huszárjai élén önvédelmi harcunkat.

Világos után, hol Görgey mintegy 36,000 emberről és 130 ágyúból álló seregével magát minden kikötés nélkül megadta, Gáspár is az aradi katonai vérbíróság elé került. Ennek tagjai, úgy látszik, tudták, hogy Gáspár ő felsége lovaglómestere volt, és azért nem merték halálra ítélni, pedig, ha a többi tizenhárom, úgy Gáspár is megérdemelte a halált: ő is éppen oly buzgalommal és hévvel küzdött rácok, horvátok, oláhok, szászok, muszkák és tót lutheránusok, valamint a „császáriak“ ellen, mint az a tizenhárom, kik csak vértanúhaláluk által lettek híresebbek, mint ő.

Mikor növendéke meghallotta, hogy az ő mestere, az ő „Gáspár bácsija“ is a „rebellisek“ táborában van, miknek minket hg. Windischgrätz bélyegezett, nagyon felbőszült és lelkében őt hűtlenséggel vádolta. Akkor, úgy látszik, Ferencz József még nem tudta, hogy a gyermek, a magyar gyermek, még akkor is bántalmazott anyja védelmére kel, ha a bántalmazásra maga az anya szolgáltatna is okot. Hát ha istentelen, gonosz testvérei emelik átkozott kezöket az ártatlan anyja ellen!?

Ezt 1867-ben nemeslelkű királyunk már tudta és őszinte szívből megbocsátott azoknak, kik édes-anyjukat védelmezve, őt is, édes-apjukat megbántották. — — —

Ő felsége 1875-ben a honvédmenház fölsegélésére 5000 frtot adott, már pedig ez a ház azoknak nyújt nyugodalmas hajlékot, kik édes-anyjuk és jogai védelmében nagyot vétkeztek édes-atyjok, a törvényes uralkodó ellen. E nagylelkű adományt megköszönendő, a honvédegyetek közgyűlése küldöttséget menesztett a királyhoz. A küldöttség tagjai Krivácsy, Ivánka Imre,

Várady és még egy valaki voltak, s ő felsége őket 1875. dec. 2.-án fogadta. Miután Várady a honvédek köszönetét tolmácsolta, és a fölséges adakozó biztosította a küldöttséget, hogy ezentul sem fog megfélekezni az öreg honvédekről, egy hirtelen fordulattal az előtt a „valaki“ előtt terem, barátságosan kezét nyújt neki és így szól: „Ugy-e bár, emlékszik még G á s p á r bácsi, mikor lovagolni tanított, és mi együtt ekzer-ciroztunk, és én szinte bele estem a Brigittenauban abba az árokba, mert a heveder nem szorította eléggé paripám derekát?! No de a „kozáknak“ elment nemde a kedve a magyar huszárt kinevetni?“

Ilyen a mi királyunk, páratlan, egyetlen!

Nem is tudja az ember, ezt olvasva, mit bámuljon jobban rajta, azt a feledékenységet-e, melylyel a közelebbi időben szenvedett rosszat elfelejti, vagy azt az emlékezetet, melylyel a távolabbi időben vett jóra visszaemlékszik és rögtön megismeri azt az embert, kit 29 év óta nem látott?!

S mivel itt éppen szó volt a király 5000 frtos adományáról, hogy némi fogalmunk legyen bőkezűségéről, főlemlitem egy — az 1875. évi kiadását magán vagyonából, megjegyezvén, hogy azóta ezen kiadás tetemesen megszaporodott. Ez a néma és mégis hangosan beszélő számadat a következő: Segélyösszegképpen utalványozott a jelzett évben egy millió és ötszázhetvenkét-ezer forintot ő felsége az ő magánpénztárából! Ez csak úgy melleleg! — —

De figyelme nem csak a meglevő, nem csak a volt, hanem a leendő honvédségre is kiterjed. A Ludovika akadémia, honvédségünk tisztí karának ez a kiváló és fájdalom! csak egyetlen szeminárium, gyakran érezte már a király kegyeinek sugarát. Többször láto-

gatta meg már ezt az intézetet, melynek növendékei pl. 1874.-ben Rákos mezején is annyira kitüntették magukat József főherceg, Nagy Károly altábornagy, Ghiczy és Hild ezredesek és Forinyák, az akadémia érdemdús aligazgatója jelenlétében és Zlamál százados vezérlete alatt, hogy ő felsége hízegő és magasztaló szavakban adott kifejezést kellemes meglepetésének a várakozáson felül sikerült gyakorlatok fölött.

1887-ben meg annyira meg volt lepetve elméleti és gyakorlati képzettségével és szorgalmával a kis Marsfiúknak, hogy 500 frtot küldött nekik „májálisra“. Két évvel később, 1889-ben pedig meglepte őket a katona szeme előtt nagy értékkel bíró karácsonyi ajándékkal, megengedvén nekik, hogy a csákon az altiszti paszományt és a kard vagy a szúrony markolatán az altiszti bojtot viselhessék.

Ő felsége, midőn a honvédséget pártfogása alá veszi, nem is követi a magyart szerető szívének sugallatát egyedül, hanem meghajol az eszélyesség és bölcsesség követelményei előtt: hisz a magyar elem katonai szempontból is a legdrágább kincse, legellenállhatatlanabb fegyvere a dynastiának. Ennek bebizonyítására csak egyet hozok fel, már említvén I. Napoléon ebbeli véleményét.

Midőn 1874 tavaszán a honvédtisztek br. Edelsheim-Gyulay Lipótnál, az akkori magyarországi hadparancsnoknál tisztelegtek, ez a kitünő katona és hadvezér válaszában ezeket mondotta: „Élénk csodálatomnak adok kifejezést, a melylyel az önök nemzetebeli katonák iránt mindenkor viseltettem. Katonai életem legszebb eseményei szoros kapcsolatban vannak a haditörténelem ama följegyzéseivel, melyek a magyar ezredék lovagias tetteit az utókornak mint becsületre

méltó példákat megőrzik. Igen, ezen keresztet is, a Mária-Terézia-rendet, a legnagyobb katonai kitüntetést, a magyar katonák hősiességének és ellenállhatatlan vitézségének köszönöm“.

De halljunk végezetre idegenek szájából is ítéletet kivált huszárságunkról!

A 1888.-i gyakorlatok alkalmával a 11. számú magyar huszár-ezred remekül megoldja és szokott bravúrral kitűzött nehéz feladatát. Az orosz katonai attaché, ki véletlenül a német mellett állott, a legnagyobb elragadtatással fölkiált: „Ez a legjobb lovasezrede egész Európának!“ „S ezt egy orosz tiszt mondja?“ Kérdi csodálkozva a német katonai megbízott. „De hisz a mi ezredeink között nincs ilyen!“ feleli az orosz. „De még a miéink között sincs!“ mondja neki halkan a német. A beszélgetést végig hallgatta az angol attaché. „A mit önök erről az egy ezredről mondanak, azt állíthatom én az összesről. Én szinte mindegyik huszárezredet láttam már „a munkánál“ a walesi herceg ő fensége mellett; mindegyik oly kitünő mint ez.“

Igy jut el a magyar katonaság kitünőségének híre az attaché-k útján az uralkodókhoz is, kiknek egyik része örül, másik boszankodik.

De nemcsak az egész, hanem egyes tagjai is szereznek becsületet a magyar honvédségnek s általában katonaságnak külföldön is. Így élénk emlékeztében vannak mindegyikünknek Zubovics Fedor honvédtiszt találmányai (szárazföldi és vízi torpédói stb.), a Duna átusztása lóháton, de kivált 192 órai lovaglása Bécsből Párizsba. Itt fél Párizs ujjongva fogadta és kiáltotta (1874. nov.-ben): „Vive la Hongrie! Vive le Honvéd!“ Koronás fők hívták meg asztalukhoz az egyszerű magyar honvédtisztet, és táviratilag

gratulált neki Angolország királynője s India császárnője!

De még a honvédhuszár-trombitás is kitesz magáért!

A tatai honvédhuszár-dandárgyakorlatoknál történt 1885-ben.

Beosztanak ő felsége mellé egy trombitást, ki, büszkén ezen roppant kitüntetésre nyomon követi árkon-bokron legfelsőbb hadurát. Ezt útja egy ujonnan felszántott hepe-hupás terepen viszi keresztül. „Gáspár bácsi“ tanítványának nemes paripája alig érinti a süppedékes talajt lábával: amúgy repül rajta-fölötte keresztül. Trombitásunk teljes-vágtatva csak nyomában királyi urának. Egyszerre azonban belesüllyed lova első lába a mocsaras talajba, térdre esik, és a trombitás hatalmas bukfencet vetve a levegőben a ló feje elé repül néhány ölnyi távolságra. Ámde úgy látszik, nem csak a gyermekeknek és részegeknek, hanem a király trombitásának is van őrangyala. A trombitás talpra esett. Lovához ugrik, felrántja, felpattan rá és száguld fölséges gazdjára után.

A király csak akkor tudta meg trombitásának „szerencsés balesetét“, midőn le akarván fuvatni, hozzája fordult és meglátta vizes, sáros ruháját. „Hát magát mi lelte?“ kérde a király mosolyogva, midőn látta, hogy a legénynek semmi baja. „Hát biz’én, kérem alásan. lepotytyantam a „csillagról“; így hívták a lovát. „Akkor nagyon megüthette magát?!“ „Nem biz’én, fölséges Uram! Csak míg a levegőben megfordultam, a fejembe ment a vér; vereset láttam. A lábamra estem. Nem is látták sokan.“ „Maga szerencsés mint a macska; az is lábára esik. — Fújjon le! Itt van szappanra meg bajúszpödrőre. Holnap is magát oszszák be mellém!“ — — —

Ne csodálkozzék senki azon, hogy ebben a kis munkában aránylag oly sokat írtam a magyar katonáról. Hisz míg a régi honvédséghez annyi dicsőség és édes-keserű emlék fűződik, addig a meglevő az egész nemzetnek szívéhez nőtt, — a jövő honvédségtől pedig még többet várunk, mint amennyit a régi tehetett, király és nemzet érdekében. Azt várjuk ugyanis a várandó háborúban, hogy király- és hazahűségben, ha lehet, felülmulja erősebb testvérét, a közös hadsereget, úgy küzdjön a király és haza ellenségei ellen, hogy neve oly rettegett legyen, mint volt hajdan seregeinké a nagy Hunyadi alatt, s hogy hadi dicsőségre Hunyadi polcára emelje mostani fővezérét, a magyar honvédfőherceget! —

De van nekünk a honvédségen kívül még egy más hadseregünk, a közös hadsereg, mely hazánk és a monarchia fegyveres erejének zömét képezi. Ebben a hadseregben tesz gyermekeink túlnyomó része eleget azon kötelességnek, melyet a nemzet az 1867.-i kiegyezésben elvállalt a *pragmatica sanctio* szerint is a dynastia, a haza és a monarchia biztonsága, hatalmi állása és territoriális épségben-tartása kedvéért. A közös hadsereg is éppen úgy áll a haza szolgálatában mint a honvédség, de a velünk egy fejedelem alatt, szoros véd- és dacsövetségben élő Ausztriának is éppen annyi joga és igénye van e hadsereg védelmére és erejére, mint nekünk: hisz Magyarország és Ausztria közösen viseli ezen sereg fenntartásának költségeit, melyet mindkettőjük fiai alkotnak.

Önvédelmi harca előtt is alatt is a nemzet a mostani közös hadsereg elődjét mindig magával szemben találta mint ellent, valahányszor a bécsi államférfiak beolvasztó és alkotmányfosztó törekvései őt a fegyveres

védelem terrenumára szorították, sőt amaz eszeveszett elmélet legfanatikusabb apostolai is a régi „császári osztrák“ hadseregből kerültek ki. Így volt ez évszázadokon keresztül. A szabadságharc lezajlása után megint ama régi hadsereg emberei ragadtatták el magokat írgalmat nem ismerő boszúra a letiprott tehetetlen nemzet ellen s a provizóriumok alatt ismét ama régi hadsereg hadbírószágai keserítették el az aléltságból ébredezni kezdő magyart.

Mindezeket művelte az a régi „császári osztrák“ hadsereg a fekete-sárga zászló alatt, melyen látható volt a kétfejű sas, a „Gesammtreich“ = összbírodalom szimboluma, és újabb időben a „Gott erhalte“ kezdetű osztrák néphimnus hangjai mellett.

Önként következik, hogy a nemzet és eme hadsereg érzelmei egymás iránt még békés időkben is, — hogy a legendyhebb kifejezést használjam, — a lehető legbarátságatlanabbak voltak.

A kiegyezés és az általános hadkötelezettségnek behozatala után is csak nagy nehezen és nagy lassan kezdett javulni ez a viszony. A nemzet nem egyhamar tudta elfelejteni azt a sok keserűséget, melyet neki az a sereg okozott, és benne jó sokáig alkotmányának hivatott ellenségét, elnyomatásának eszközét látta. Viszont a hadsereg, — évszázadokon át megszoktatva arra, hogy minden magyar hazafiban a „császár“ és a bírodalom ellenségét gyanítsa, ki annak szolgáját, a katonát, gyűlöli —, féltékeny volt azon kegyre, melylyel a király ezt a „rebellis“ nemzetet elárasztotta, és boszankodva szemlélte, hogy a kiket az ő törvényszékei börtönre ítéltek, vagy a kik csak gyors elmenekülés által kerültek ki az amazok által fejúkre kimondott halált, — hogy azok bírják immár az uralkodó bízálmát és kegyeit,

— sőt hogy azok szavazzák meg neki — a seregnek a mindennapi kenyeret. Hozzá szokva a föltétlen engedelmességhez és fegyelemhez, nem ment a fejébe, hogy a nemzet senki másnak szót nem fogad, csak a törvénynek, hogy a kormányt kérdőre lehet vonni, hogy országházban és megyegyűléseken oly fesztelenül és vakmerően kritizálnak mindent, — hogy Ausztriát az ország nem úrnője, hanem csak társnőjének akarja elismerni stb. stb..

A nemzet, ámbár az uralkodó kijelentette, hogy a fekete és sárga színt az ő háza színének vallja, mégis sziate ideges lett, mikor ezeket a színeket, melyek oly szomorú időkre emlékeztették, megpillantotta, és elfordult a kétfejű sastól, mely elnyelni iparkodott a magyar koronás és keresztes címert. Eme magyar színekre, eme címerre megint a sereg tekintett gyűlölettel, hisz azok alatt harcoltak ő ellene csak a közel múltban is a magyar „rebellisek“. Sem az egyik, sem a másik nem volt képes egyhamar fölemelkedni azon magasztalásra a szenvedélytelenségnek és bölcseségnek, melyre a király és legfőbb hadúr helyezkedett és a honnan sajnálattal kellett szemlélnie, miként „peccatur et intra muros et extra.“

A surlódások és összekoccanások katonatisztek és polgárok között elég gyakoriak voltak. Más államokban is fordultak és fordulnak manapság is elő ily kellemetlenségek, még ottan is, hol a hadsereg nemzeti. De nálunk az alkotmányunkra való féltékenység és a kölcsönös érzékenység az ily dolgokat komoly színben tünteti fel és gyakran elmérgesíti, úgy hogy megnehezíti a katonai és polgári elem között a békés együttlétet. Ennek az állapotnak egyik főoka az elősoroltakon kívül azon körülményben keresendő, hogy a tisztikar túl- de

túlnyomó része nem magyar, és a nyelv még a magyar ezredekben is a német. Az első bajon leginkább segíthetnénk mi magunk, tömegesen küldvén fiainkat a katonai pályára, és az első baj elenyésztével elenyészne a második is időfolytán, és megváltoznék a hadseregnek annyiszor emlegetett, állítólag szabadságellenes szelleme is.

A brutálitást minden jó érzésű ember elítéli, bárki részéről bárki ellen követessék is el. Hát ha még az mint a fajgyűlölet kifakadása tűnik fel! Minő izgálmát képes az a sértett fél nemzetebeliek között előidézni! S aztán oly cselekedet, melyet a nemzet provokálásának lehet magyarázni, éppen olyan részről, mely iránt az már is gyanúpörrel él, — mennyire felháborítja az a nemzetet! S mindebből kijutott nekünk még a kiegyezés után is; de ha őszinték akarunk lenni és igazságszeretők, be kell vallanunk, hogy mi sem maradtunk adósak és a vélt sérelmet úgy szólva kamatostul visszafizettük, néha még ártatlanokra is kiterjesztvén haragunkat.

Ilyen surlódások közül csak néhányat említek — bizony nem szívesen és azon remény és óhajtás kifejezésével: vajha minél ritkábban fordulnának elő, s ha ismétlődni találnának, talán ne tulajdonítsunk azoknak oly fontosságot, mint régente. Hisz a mostani cs. és királyi közös hadsereg a kiegyezés óta lényeges változáson ment keresztül az alkotmányosság előnyére.

Mint mindenkor, úgy a katonai affaire-ek alkalmával is, ő felsége, ha elébe került a dolog, oly tapintatot, igazságosságot, az alkotmány és törvények iránt oly tiszteletet s annyi bölcseséget tanusított, hogy bizony tőle tanulhatna egy némely tiszt úr és — miközülünk is egy némely.

Fájdalommal emlékezünk vissza, miként vagdalt két fiatal tiszt össze egy védtelen szerkesztőt saját lakásán, azért, mert ez — Bartha Miklós — az ő nézetük szerint igaztalanul és szenvedélyesen írt megint más katonai affaire-ekről. Tudjuk, mennyire felháborodott ezen legkevésbé sem lovagias vérengzés miatt az egész ország; még én is tollat ragadtam fölhevülésemben és elégtételt követeltem. 1880-ban történt; még deputációt is küldött Kolozsvár városa ő felségéhez ezen szomorú ügyben. A küldöttség nevében Szász Domokos ref. püspök adta elő a dolgot a legfőbb hadúrnak. A király ezt válaszolta: „Sajnálattal értesültem azon eseményről, mely önöknek alkalmul szolgált kérelmükkel Elöttem megjelenni. — Legyenek meggyőződve, hogy a már is elrendelt szigorú vizsgálat eredményéhez képest minden meg fog történni, a mit a törvény és igazság követel. Elvárom egyébiránt, hogy önök és küldöik nem fogják megengedni, hogy nem eléggé sajnálható ily esemény bárki által is bármi úton azon barátságos viszony és jó egyetértés megzavarására felhasználtsék, mely különösen Erdélyben a lakosság és a katonaság között eddig oly örvendetesen fennállott, és mint reménylem, továbbra is fenn fog állani.“

A két tiszt bűnhődött is, de Bartha Miklós, ki szinte beléhalt sebeibe, nagylelkűen lemondott a pénzbeli kártalanításról.

Ugyanabban az évben történt, hogy egy katonatiszt levétette a nemzeti zászlót a császári mellől, mi megint nagy izgalmat, szigorú vizsgálatot, párbajt idézett elő. 1889-ben meg a fekete-sárga színű jelző lobogókat tépték le a hadgyakorlatok alkalmával Monoron és Üllön magasb honvédparancsnokságok szállá-

sáról, mi megint a hadsereget és magát a legfőbb hadurat bántotta. Pedig bizonyára sem az egyik, sem a másik meg nem történik, ha ismerik az illetők a király nézetét a zászlókról. Erre nézve tisztába jöhet mindenki, aki a következő párbeszédet elolvassa.

1885-öt írunk, Bródban vagyunk a vasúti állomás várótermében. A királylyal szemben áll a bródi horvát polgármester. „Örömmel láttam, hogy háza színei mindenütt dekorációnak használatnak, de azt hiszem, hogy a törvényes államjogi viszonyoknak is kifejezésre kell jutni és magyar zászlókat is kell alkalmazni.“ — „Kérem legalázatosabban Fölségedet: magyar zászlók is vannak kitűzve.“ „Látom, itt a magyar államvasútállomáson.“ — „Bátorkodom hódolatteljesen megjegyezni, hogy benn a városban is van egy pár piros-fehér-zöld zászló.“ — „Annál jobb; úgy én nem vettem észre, — amin nagyon csodálkozom.“

Ő felsége útközben is Horvát- és Tótországon át mindenütt figyelmeztette a vele egy kocsiban utazó Tisza miniszterelnököt, ahol csak látható volt egy-egy magyar lobogó a sok császári és számtalan horvát zászlók között. Úgy látszik azonban, horvát testvéreink nem igen szívelték meg királyunk figyelmeztető szavát. —

Mindenki emlékszik még, mily irtózatossá irtóssá hajtó vadászatokat rendeztünk a kiegyezés után a véletlenül itt maradt kétfejű sasokra is! Magam is láttam egy roppant nagy példányt egy kolostor templomában éppen azon időtájt, mikor a legjavában folyt a festett, faragott, öntött, kovácsolt s másféle kétfejű sasok pusztítása; alatta ez volt írva: „Sub umbra alarum tuarum!“ „No kedves Pater Guardián! Ha még egy

hozzám hasonló „sasfaló“ most meg találja látni azt, amit talán 30 év óta naponta látott, a nélkül hogy észrevette volna, azt a „biceps aquila“-t az önök templomában, és meg találja írni az „Ellenőr“-nek, öreg napjaira még „pecsovics“-hírbe jó, hiába sántult meg a szamosfalvi ütközetben mint honvéd“! — „Jaj, édes kedves jó uram-öcsém! Arra én is gondoltam már, mióta megindult a hajsza. Nem is tudtam, hogyan került oda. Kezdem hát kutatni házunk történetében. S mit gondol! Mária Terézia — Isten nyugtassa békességben! — csaknem egymaga adta a költséget a templom ujjaépítéséhez, és ekkor elhatározták a provinciális meg a guardiánus, hogy a refectorium számára megszerzik a jó királyné képét, — hiszen látta ugy-e bár, édes jó uram-öcsém? no hát! — és a templomban lefestetik a sast és alája íratnak egy szép chronosticont, — mindkettő akkoriban divat volt. Most, miután már ezt tudom, nem „visz rá a lélek“, hogy azt a kétfejű sast bemeszeltessem, ámbár hál’ Istennek! megint „magyar világot“ élünk“! „Igy hát ne is bántsa azt, szent atyám: impietás volna Mária Terézia iránt. Majd megmondom Bors Ferkónak, ki — tudja? — aminap oly pompásan lepuffantotta azt a madarat a magy. kir. lottohivatal kapuja fölül, — hogy ne lőjjön erre itt, mert golyója könnyen visszapattanhatna és a magyar kettős keresztek valamelyikét találhatná ott ne! a a templom tornyain és a zárda csúcsain!“ — —

Sokszor volt kellemetlenség a közös hadseregbeli tisztí kar és a polgárság között a „Gott-erhalte“-féle osztrák „Volkshymne“ miatt is. Egy Pozsonyban történt 1888-ban. Diszelőadás volt a színházban ő felsége 40 éves uralkodása megünneplése alkalmából. A német színingazgató zenéltetni kezdi a „Gott-erhalte“-t, a pol-

gárság meg elkezd fűtyölni és „abcugolni.“ Ezt a tisztí kar sérítésnek tekintvén, avval fizette vissza, hogy nem ment el a jogászbálra s atól a magyar egyéves önkénteseket is eltiltotta. Egymást érték a kicsinyes kölcsönös boszantások, s a dolog kezdett elmérgesedni. Ekkor közbeveti magát Frigyes főherceg és egy éppen oly tapintatos, mint a nemzetet lekötőléző lépéssel helyreállítja a két elem között az ok és okosság nélkül megzavart jó viszonyt. Ő fensége, ki különben is egyik főtámasza a fölvidéki magyarságnak, az egész tisztikarral együtt elmegy a közművelődési egyet báljára, mely egyet tudvalevőleg a magyar nyelv terjesztését tűzte ki magának főcélul, és evvel a kínos ügy kedvező befejezést nyert.

Ha nem csalódom, már 1867 óta készülnek a „királyhimnuszok“ (Bertha, Jókai és mások), melyeknek nálunk az osztrák nép- vagy császárhimnusz kellene pótolniok. Mostanig egyik sincsen elfogadva. Nem is olyan könnyű ám egy alakilag és tartalmilag egészen megfelelőt teremteni. Nézetem szerint kellene, hogy egy ilyen imaszerű himnuszban két érzélem egygyé olvadjon össze: a királytisztelet és honszerélem érzelme. Irálya legyen fonséges, a legnagyobb lelkesedéshez mért. Múlja felül a „Gott-erhalte“ igazán gyönyörű dallamát dallamosság és énekelhetőség tekintetében. Ha majd lesz egy ilyen himnuszunk, akkor könnyen lehet az osztrák himnusz talán csak a katonai parádék alkalmára szorítani. A „Szózat“ és a „Hymnus“ nem felelnek meg oly alkalmaknak, mikor ő felségét ünnepejük, nem levén azokban semmi vonatkozás a királyra, másrészt pedig a „Gott-erhalte“ a hozzá fűződő szomorú emlékek miatt, melyeket legjobb föl nem idézni, Magyarországon soha semmi szín alatt nem fog polgárjogot nyerni.

De hogy végezzek már egyszer azon végzetessé válhatott surlódásokkal, melyek a katonai és polgári elem között koronként, mint valami epidémia, előfordultak és az alkotmányos magyar király és legfelsőbb hadúr bölcs és határozott közbelépését provokálták, el kell mondanom röviden a Hentzi-Janszky-féle ügyet.

Hentzi osztrák császári tábornok Budavárát honvédeink ellen védve elesett (1849 máj. 21.). A budai katonai temetőben temették el, a Szt.-Györgytéren pedig a várban, a császár emléket állíttatott neki és a vele együtt elesetteknek.

Csak magyar szempontból nézve ezt a dolgot, másképpen fog kiütni arról ítéletünk, és másképpen, ha az osztrák katona álláspontját fogadván el, magunkat beleképzeljük Hentzi helyzetébe.

Az a párt, mely akkor ellenünk harcolt, nem akart kevesebbet, mint a magyar alkotmányt megsemmisíteni és az országot végképpen és örökre beolvasztani Ausztriába. Ennek ellenszegültünk és kitutunkban találtunk, ellenségnek tekintettük, és iparkodtunk ártalmatlanná tenni.

Hentzinek megparancsolják mint katonának, hogy a császárnak zászlójára tett esküje szerint védelmezze körömszakadtáig Budavárát a császár ellen fellázadt magyarok ellen. Megteszi, meghal.

Mi mondjuk: „Utólérte a Nemezis.“ Az osztrák katona: „Meghalt hiven esküjéhez a császáráért.“ Menjünk tovább! 1867-ben azt mondja a császár: „Végzetes félreértés és megtévesztés következménye volt ama harc; a magyarok nem a dynastia ellen harcoltak, hanem alkotmányukért; ezt én nekik visszaadom.“ Ez sem változtat ama fennebbi két ítéleten semmit: nekünk a Hentzi-név odiózus marad, mert oly sok derék hon-

védnek ontotta ki vérét hazaellenes ügy védelmében, a katona meg azt mondja, — „Hentzinek még szabad sem volt politikai, közjogi dolgokat fontolgatni, mérlegelni, — ő a kötelességű katona példányképe és kegyeletemre méltó.“

Alkotmányunk helyreállítása és kivált a honvédegyletek megalakulása óta a nemzet a Budavár ostrománál elhullott honvédek iránti kegyeletének úgy adott ünnepélyes kifejezést évente a vár bevételének évfordulóján, hogy a fővárosi honvédegyletek stb. kivonultak a honvédek sírjához, erre koszorúkat helyeztek és emlékbeszédet tartottak. Hentzinek rokonai is koszorúkat raktak a tábornok sírjára, és ugyanezt tette egyik-másik régi bajtársa is, katonatiszt, de ez Halottak napja előestéjén történt, az ily kegyelet lerovására legalkalmasabb időben; hogy ezt ezen alkalomkor katonatisztek hivatalosan, a tiszti kar nevében tették-e, erre nézve nem egybehangzók az adatok. Annyi azonban megállapítható, hogy katonatisztek ily módon nem rótták le Hentzi iránt kegyeletök adóját a vár bevétele vagyis Hentzi halála évfordulóján.

1886-ban, Budavár bevételének 37-ik évfordulóján Janszky tábornok a budapesti műszaki csapatok tiszti karának élén, — ebben a fegyvernemben szolgált volt Hentzi legtöbbet —, kivonul pleine parade a temetőbe és ünnepélyesen megkoszorúzza Hentzi siremlékét. E miatt nagy mérvű tüntetések keletkeznek Janszky és ama tisztikar ellen nemcsak a fővárosban, hanem a vidéken is, és — mint ez rendesen történik — azért az egész közös hadsereget teszik felelőssé. Felzudul a közvélemény, fel a képviselőház. Janszky és társai cselekedetét haza-, alkotmány- és magyarellenos demonstráció színében tüntetik fel. Buda-

pest utcai úgy néznek ki mint a háborgó tenger színe, és csak kevés ember képes ebben a kölcsönös feltüzelésben hideg vérét és józan ítéletét megtartani. Ezen kevesek közé tartozott br. Edelsheim-Gyulay a katonák, és Tisza Kálmán a polgárok részéről. A miniszterelnök kijelenti az országgyűlésen, hogy Janszky és társai cselekedetét helytelennek és tapintatlannak

Tisza Kálmán.

tartja, és ezen az ő nézetén vannak a magas katonai körök is föl egészen a „legfelsőig,” tehát maga a legfelső hadúr is. A kedélyek egy kissé lecsillapulnak. Janszkyt elhelyezik Budapestről. De Albrecht főherceg Serajevóban egy beszédet tart az ottani tiszti

karhoz, melyben dícsőíti a hadsereg régi szellemét és a sárga-fekete zászlót. Edelsheim-Gyulay Lipót báró főparancsnokot nyugalomba helyezik. Azt hiszik, hogy Albrecht főherceg beszédének éle a magyar nemzet ellen irányul, hogy Janszkyt előléptették és hogy Edelsheimot azért penzionálták, mert maga is elítélte Janszky tettét. Ezek miatt az általános izgatottság ijesztő mérveket ölt az egész országban. Ő felségének Albrecht főherceghez intézett kéziratából kitűnik, hogy a főhercegnek eszéágában sem volt szavaival Magyarországra célozni, másrészt pedig hogy Magyarország államjogának sérthetlensége fölött maga a bölcs és legalkotmányosabb király örködik. Ez kissé megnyugtatta a kedélyeket. Ámde ott volt még Janszky előléptetése és br. Edelsheim-Gyulay nyugdíjaztatása, valamint a hadsereg „szelleme“ — és ezen dolgok megbeszélése sajtóban és mindenütt nagyon, de nagyon elkeserítette a kedélyeket, s a demonstrációk egyre csak tartottak, sőt abból is új tápanyagot merítettek, mi tiszti körökből kiszivárgott, többek között, hogy ott a magyarokat üldözik, így kellett pl. Menyhárt Béla magyar hadnagynak nem-magyar tisztársaival 5 párbajt vívnia, mert Edelsheim ítéletét vallotta a Janszky ügyben a magáénak stb. stb. .

Ekkor közbe lépett a király bölcseségének és alkotmánytiszteletének egész teljében és megnyugtatta mind a hadsereget, mind a nemzetet. Ő felsége ekkor Ischlben fürdőzván, innen kelt Tiszához intézett lf. kézírata, mely azonnal megjelent a kormány hivatalos lapjában, a „Budapesti Közlöny“-ben, és úgy hatott a felkorbácsolt kedélyekre, mint Üdvöztőnk szava a hajót már-már elnyelni készülő háborgó tengerre. Ha ezen kéziratot figyelmesen elolvassuk, meggyőződünk belőle,

hogy a király alkotmányossága minden kétséget kizáró, megdönthetlen faktum, és ennél fogva a hadsereg szelleme és érzelme sem lehet más, mint a legtetsőbb hadúr szelleme és érzelme, tehát alkotmányt és törvényt tisztelő; s megtudjuk abból, hogy valamint Janszky állítólagos előléptetése nem volt valami jutalom, úgy br. Edelsheim-Gyulay nyugdíjaztatása sem jelentett valami büntetést azon magatartásért, melyet e két főtiszt a Hentzi-sír megkoszorúztatásának kérdésében tanúsított. De hadd lássuk magát e szokatlan formában megjelent kéziratot, melyben az uralkodó szokatlan hangon szól a magyar nemzethez. „Kedves Tisza! Sajnálattal észleltem, hogy némely, az utóbbi időben történt katonai személyzeti változás különféle félremagyarázatokra szolgáltatott alkalmat, melyek a közvéleménynek, valamint a polgári lakosság és a hadsereg között magyar koronám országaiban ez ideig fennállott jó viszonynak sajnálatra méltó megzavarására vezethetnének, Ez pedig annál inkább sajnálandó, mint-hogy az említett személyzeti változásoknál, bármely törvényes vagy alkotmányos jogok sértése nélkül csakis katonai szolgálati tekintetek voltak mérvadók s ennél fogva az abból tévesen vont következtetések magoktól elenyésznek; valamint épp oly sajnós, ha egyes tények miatt az egész hadsereg kedvezőtlen bírálat alá vétetik.

A monarchia összes népeit magában foglaló közös hadsereg szelleme nem más, és nem is szabad, hogy más legyen, mint a legfőbb hadúré; ami éppen a legbiztosabb kezességet nyújtja az iránt, hogy e szellemet ezentúl sem uralhatja más érzelm, mint versenyző törekvés a kötelesség hű teljesítésében, mely

kötelessége a hadseregnek nem csak a monarchiának kifelé való védelmét, hanem, minden politikai üzemektől távol állva, a belső rend fenntartása érdekében a törvények és ennek folytán a törvényesen fennálló alkotmányos intézmények oltalmát is foglalja magában. Csak szándékos nem-tudás vagy nem tiszta indokok vezethetnének tehát arra, hogy a hadsereg, mely háborúban és békében mindenkor híven és áldozatkészen teljesítette kötelességét, — a valódi hazafisággal, az ország törvényeivel és az alkotmánynyal ellentétbe helyeztessék.

Ámbár e szerint hinnem kellene, hogy a tényállásnak pártatlan és szenvedély nélküli megfontolása mellett a kérdéses izgalom a lojális és józan népességnél csakhamar megnyugtatóbb hangulatnak fog tért engedni; mégis lehetséges, hogy eme félremagyarázatok hosszabb tartamánál a nyugtalanság tágasabb körökre terjedne, és kölcsönös elkeseredés tápláltatnék, ami sajnos következményekre vezethetne. Teljes bizalommal önnek mindenkor tanúsított hazafiságában és egyetértve önnek Általam ismert ez iránti nézeteivel, meg vagyok győződve, hogy ön ezen ügyre, amint ezt ezennel kívánom is, különös figyelmét fogja fordítani, és megfelelőleg fog intézkedni, hogy ott, ahol szükséges, a népesség kellőleg fölvilágosíttassék, és ha mindamellett törvényellenes és kárhoztatandó izgatások vagy gyanúsítások fordulnának elő, azok ellen a törvény egész szigora alkalmaztassék.

Kelt Ischlben, 1886. aug. 7.-én. Ferencz József. Tisza Kálmán.“

Ha a becsületes katonatiszt és a becsületes magyarember görögül tudnak, eme kéziratot olvasva, egyszerre felkiáltanak: „Αὐτὸς ἔφη = Ő mondta!“ és egymásnak kezet adnak. Nem is tévesztette hatását a

királyi szózat egyik részén sem: a Janszky-ügy letűnt a napirendről.

Nagyobb mérvű mozgalmat idézett még elő az új véderő-törvényjavaslat 14. és 25. §-ainak tárgyalása az országgyűlésen — ismét az egész országban — 1889 elején; de ez inkább nyelv kérdés volt és az egyéves önkéntesek szolgálati idejére (1 vagy 2 év) és a tiszti vizsgálat nyelvére vonatkozott, nem is annyira a közös hadsereg, mint inkább Tisza min. elnök és br. Fejérváry honvédelmi miniszter ellen irányult, nóha a Hentzi-szobor ez alkalommal is a kellőnél nagyobb mértékben vonta magára figyelmünket. Általában, úgy látszik, ez a szerencsétlen szobor igen sok embernek szálla a szemében: minden alkalomkor kifakad a gyűlölet ellene, és sok kellemetlenségre ad okot. Nekem csak egyetlen reményem van arra nézve, hogy onnan szép szerivel eltávolítsák és alkalmasabb helyen, pl. Hentzi sírja mellett állítsák fel. Régi indítványt ismételtek: gyűjtsünk sz. t. István szobrára, és azok, kik szeretnék onnan eltüntetni annak a nem remélt hírre vergődött tábornoknak szobrát, adjanak kétszer annyit, mint a mennyit különben adtak volna; hátha sikerül a Hentzi-szobor helyén emelnünk sz. t. Istvánnak szobrot?! — — —

A nagy tüntetések dacára is megszavazták a véderő reformját, persze módosítva. Helyes abban, hogy azon egyéves önkéntes, ki hanyagsága vagy tehetetlensége folytán a tiszti vizsgálaton megbukik, rászorítható legyen a hézagok pótlására; de határozottan helytelen a magyar nyelvnek kiszorítása és a németnek korlátlan uralomra és egyedül — üdvözítősegre — juttatása. Félek, ezért bűnhődni fogunk. De a szigorítás mindenestre emelte az önkéntesek katonai ismereteinek nivóját.

Egy örvendetes eseményt is jegyezhetek föl ezen év végéből: Ő felsége elrendelte, hogy saját címének és a dualizmusnak megfelelően a közös hadsereg elnevezése is ezentúl legyen „császári és királyi“. Ennek a kis szónak a magyar közjog érvényesülésében nagy jelentősége van, és hogy ezt az „és“-t fölvelték, a király után Tisza Kálmánnak köszönhetjük.

Ha tekintetbe vesszük az általános hadkötelezettség hatását a közöshadsereg és a honvédség létszámára és ha meggondoljuk, hogy, — mint a hadgyakorlatok alkalmával a legilletékesebb ajkáról, magának a királynak szájából, mindig halljuk, ki katonai dolgokban elismert tekintély —, hogy katonáink pompásan be vannak gyakorolva, véderőnk kvantitása- és kválitására nézve tökéletesen meg lehetünk nyugodva: egy nagyhatalom egyedül nem egykönnyen ver meg bennünket; ellenségnek félelmetes ellenség, barátunk kívánatos szövetséges vagyunk. S tegyük még hozzá, hogy, mihelyt a népfölkelésről szóló és 1887-ben elfogadott törvény, mely szerint háború esetén minden, nem éppen nyomorék férfi 40 éves koráig legalább helyőrségi stb. szolgálatra köteles, — a gyakorlatban bár némileg érvényesül, óriási 2 rendes hadseregünket az ő egészében szembe állíthatjuk az ellenséggel —, akkor mi is elénekkelhetjük a német költővel: „Lieb Vaterland, kannst ruhig sein“!

S a nyugodtság és biztonság ezen édes érzetét is kinek köszönhetjük másnak, mint szeretett királyunknak, ki egyetemben kivált Albrecht, József és Vilmos főhercegekkel és jeles katonai celebritásokkal a monarchia népeinek áldozatkészségén fenntartott véderőt a tökély oly magaslatára emelte, hogy bármelyik nagyhatalom haderejével kiállja a versenyt.

Az összes véderő szellemében és érzelmében van egy közös fővonás, és ez a föltétlen hűség legfőbb hadurához, a mi királyunkhoz, s az éppen olyan régi mint maga a hadsereg. Ha tehát egy oly régi katona, mint Albrecht főherceg, a hadsereg régi szellemét ajánlja, úgy akkor ő egyébre nem gondolhat, mint ama fővönásra, melyből a többi katonai erények keletkeznek, nevezetesen a fegyelem és engedelmesség. Őrizzen is meg bennünket az Isten attól, hogy emez erények kiveszszenek vagy csökkenjenek katonaságunknál! Nincs nekünk szükségünk sem pretóriánusokra, sem janicsárookra, sem strelicekre, sem pedig politizáló és pronunciamentozó tábornokokra.

De hogy eme katonai szellemmel és érzelemmel a honszeretet és alkotmánytisztelet megfér, sőt attól elválaszthatatlan, kiolvashatjuk ő felségének fennidézett kéziratából is.

S ha Albrecht főherceg a sárga-fekete zászlót, a közös hadsereg régi hadi jelvényét lobogtatja a közös hadsereg előtt, úgy ő akkor nem gondol a mi közös szomorú közel-multunkra, — hisz pl. 1848-ban egy jó darabig nekünk is voltak csapataink, melyek ezen jelvény alatt harcoltak Windischgrätz és Jellacsics ellen, hol tehát a sárga-fekete zászló állott szemközt a sárga-fekete zászlóval —, hanem gondol ő azon sárga-fekete zászlóra, melyet édes-apja, Károly főherceg emelt magasra a mi rohanó katonáink előtt Aspern mellett, s melyet ő maga, Albrecht főherceg lobogtatott a mi huszáraink és bakáink előtt Custozzánál. Ez a sárga-fekete zászló, a mi királyunknak is házi színe, barátságosan simul majd a piros-fehér-zöld zászlóhoz, a mi hazánk színéhez, s aztán e két zászló alatt verjük meg hazánk és a monarchia ellenségeit.

Utóvégre is azért közös az a közös hadsereg, mert a miénk is, és annak itthon állomásozó részében a mi fiaink vannak; ezek első sorban hivatvák azon hadsereg szellemében azt megváltoztatni, ami nekünk nem tetszik. Hisz a tó vizének minőségét is azon forrás vize határozza meg, melyből táplálkozik.

Nekem legalább szilárd meggyőződése, hogy a kölcsönös panaszok, amint eddig is ritkultak, ezentúl még ritkábbak lesznek, s a közös hadsereg szellemben és érzelemben tökéletesen alkotmányos lesz, mint a minő legfőbb hadura maga. Csak nem szabad minden csekélységből országos sérelmet csinálni, vagy ha valaki mámoros jókedvében a „Mégis . . . a német“-nótát huzatja, mindjárt kardot rántani.

Eltekintve attól, hogy a katonai tanintézetekben már is a dualizmusnak és magyar közjognak megfelelő iskolakönyveket kezdenek használni, mi mindenestre meghozza gyümölcsét, voltak és vannak ama hadseregben kitünőségek, kik soha sem csináltak titkot alkotmányos érzületökből és magyar rokonszenvökből. A sok közül csak keveseket említek: Scudier táborszernagy mindig tisztelettel viseltetett alkotmányunk és szeretettel hazánk és nemzetünk iránt. Temesvár szobrot állít neki. Br. Pulz altábornagynak, Szeged kitartó, buzgó s önfeláldozó védőjének s hazánk lelkes barátjának, Szeged 1881-ben koszorút küld ravatalára. S mek al Manó ezredes megtanul magyarul és kijelenti Pécsen 1889 újév napján, hogy az ő legfőbb hadura Magyarországnak a koronás királya, s azért ő mindent elkövet, hogy a katonaság és polgárság közt mindig a legszebb harmónia fennmaradjon. Ilyen Krautwald tábornok is, valamint br. Piret de Bihain altábornagy. 1876 februárhavában a Laibachban állomásozott 46. sz. ez-

redbeli magyar altisztek Deák Ferenc elhunytá alkal-
mából részvétíratot menesztettek Széll Kálmán pénzügyi
miniszterhez. A dolog a „P. Lloyd“ útján bejutott a
„Laibacher Tagblatt“-ba is és innen tudomására br.
Willettz Frigyes († 1885.) ezredesnek. A bűnösöket
— 14-en voltak — „Regiments-Rapport“-ra viszik; azt
hítték szegények, hogy onnan egyenesen az „áristomba“
küldik. Nem. Az ezredes oly gyönyörű és hazafias szel-
lemű beszédet intézett hozzájuk, hogy sajnálom, misze-
rint csak kivonatát közölhetem. „Hogy ki volt Deák
Ferenc“, — mondja a derék ezredes — „azt én jobban
tudom, mint önök Igen örvendek, hogy az én ez-
redemben oly altisztek vannak, kik lelkesülni tudnak egy
nagy hazafias szellemért; mert a ki nem szereti hazá-
ját, az nem jó hazafi, a ki pedig nem jó hazafi, az nem
lehet jó katona. Ide parancsoltam önöket, hogy kifejez-
zem rosszalásomat a felett, hogy önök aláírtak és elküld-
tek egy íratot egy miniszterhez, anélkül hogy ezt előbb
bejelentették volna „reglementmässig.“ . . . Nem lett
volna-e szebb, hogy nekem bejelentik ebbeli szándéku-
kat, és én az egész ezred nevében küldöm el a
részvétnyilatkozatot?“ A Liechtenstein és Lobkovitz
hercegekről nem is szólok, kik a mellett hogy kitűnő
katonák és államférfiak, derék magyar hazafiak is. — —

Királyunkat 1874 febr. havában uralkodói gondos-
kodása az orosz fővárosba vitte, hová őt gr. Andrássy
is elkísérte. A Szt.-Pétervárott lakó osztrák és magyar
alattvalók diszfelíratot nyújtottak át ő felségének. A
küldöttség egyik tagjához, Zichy Mihály festő honfítár-
sunkhoz, — ki ma is még udvari festője a cárnak —,
így szólt magyarul a király: „Ez öntől van, Zichy úr,“
a felírat festményeire mutatva; „ezt mindjárt meg le-
het ismerni. Én már sokat láttam öntől. Ön a külföl-

dön is becsületet szerez hazánknek és a magyar névnek.”

Hogy a vallásos király ellátogatott a katolikus templomba, csak azért hozom fel, hogy elmondhassam, miszerint ott az érsek lengyel üdvözetére lengyelül felelt, min a muszkák nem nagyon épülhettek. Moszkaun át hozta haza útja az epedve várt királyt. Itthon párt- és kormányválság, általános zűrzavar volt. Deák nagyon is elbetegesedett, pártja bomlófélben, s más párt még nem volt, mely örökségét átvehette volna. Mint elfogulatlan és szigorúan alkotmányos érzelmű fejedelem, a király a helyzetre nézve minden pártárnyalatú férfit meghallgat: Simort, Majláth Györgyöt, Kerkápolyit és — Tisza Kálmánt, jóllehet ez utóbbi még nem fogadta volt el a kiegyezést. Hosszadalmas vajudás után megszületett a Bittó-féle átmeneti miniszterium, melynek, úgy látszik, legfőbb érdeme a horvátoknak tett szeretlen koncessziókban állott.

De aránylag kicsiny dolgokban is kitűnt ez évben is a király szigorúan alkotmányos érzülete. Ajánlottak neki — magyar részről is — egy valóban minden tekintetben érdemdús német papot, kit különben is nagyon kedvelt, magyar kanonokságra. A király magyar királyi érzülettel ezt felelte: „Én a magyar alkotmányra megesküdtem. Ön is tudhatja, hogy emez alkotmány szerint magyar javadalmakra nem-magyar pap nem nevezhető ki.” —

1872-ben elindult volt Wilzek gróf kezdeményezésére a „Tegetthoff” nevű hajón egy osztrák-magyar ekspedíció az éjszaki sarkvidék tanulmányozása végett, és csak 1874-ben került vissza. Tagjai (Weyprecht, Payer, Brosch, Orel stb.) között volt egy magyareMBER is: dr. Kepes. Iszonyu nélkülözések és veszélyek között

felfödöztek a tudomány ezen hősei egy szárazföldet, s elnevezték „Ferencz-József-földnek,“ egyik fokát pedig „Budapest-foknak.“ A haza térő derék férfiakat mind Bécs, mind Budapest nagyszerűen ünnepelte s fővárosunk Rupp Zigmund közjegyző indítványára 3000 frttal járult azon jutalomhoz, melyet számukra a monarchia nagyobb városai megszavaztak. Királyunk, az érdem bőkezű jutalmazója, szintén gondoskodott róluk fejedelmileg és érdemjelekkel is kitüntette őket. Ezt megköszönendő audienciára mentek ő felségéhez, ki őket igen kegyesen fogadta. „Különös örömökre szolgált, hogy önöket kitüntetésekben részesíthettem. Meg voltak azok igazán érdemelve, és méltóbb férfiaknak nem adhattam volna.“ Ezután dr. Kepeshez fordulva mondá neki magyarul a király: „Önnek valóban igen sok teendője volt; de örülök, hogy a betegeket oly melegen ápolta. Egy ily utazás borzasztó veszélyekkel van összekötve de mégis szép emléknek marad az ember egész életére. Fáradozásaiért a legnagyobb köszönetet érdemli.“ Kepes azon feleletére, hogy a hajó gondos felszerelése megkönnyíté munkáját, megjegyzé a király: „Mindez nem változtat semmit az ön érdemein!“ —

Alig hogy az urak távoztak, betepegett egy 92 éves anyóka, Udvary Józéfa, ki Szász-Régenből utazott fel Bécsbe, hogy ő felsége színe elé járulhasson. Térdre borul a király előtt; a király fölemeli és bátorítja, hogy adja csak elé kívánságát. „Jaj, fölséges uram! Én 7 élő gyermeknek vagyok az anyja, mind a hét fiú; van, — hadd lássam csak! — igen 31 unokám és-és 18 déd-unokám. Nem sokára lesz még egy, mert Örzsi megint „készül Rómába.“ Hat fiam: Pista, Imre, László, Pali, Feri és Andor már régóta a magok gazdái, és ha el nem veri a jég a vetést, van betevő falatjuk hál' Isten-

nek. Mind a hat fiam császári királyi katona volt a Taxis- meg a Heinrich-regementben, s Andorom nagyra is vitte: 3 csillagos strázsamester lett, s aztán mikor kiszabadult, kapott is állomást Szamos-Újváron mint „kerker-májszter“; a többi csak „gefrájter“ lett, és nem is kaptak semmit, hát megházasodtak egyik a másik után és jól találták, csak Pali nem; pedig eleget mondtam neki, hogy ne vegye, mégis elvette azt a vöröshajú Hanchent, a Hansz Fuksznak a leányát; mondtam neki, hogy még szeme sem áll jól, és hogy nem is a mi vérünk, mert szász. De mind-mind hiába! Nem hiába mondják: „A szerelem sötét verem!“ Vak is volt ám az én Palim, nem is látott a szemeivel. Elég az neki, elvette a Hanchent, és mióta elvette, azóta mindig pörpatvar van a házamnál, mert Pali nálam lakik. No de mit is akarék mondani? Ez is már elég baj Paliékkal, mert sok boszuságom van evvel a menyemmel, de van nekem, Fölséges Császár és Király — igen: Király, mert most már magyar világ van, úgy mint negyvennyolcban, és most már nem parancsolnak a németek, meg az oláhok, meg a szászok; de az mégis igaz, hogy biz a városházán még mindig a szászok az urak; igen hogy hát megmondjam: van nekem még egy sokkal nagyobb bajom mint Paliékkal, pedig ez is elég nagy, és egy töméntelen, rengeteg nagy bánatom. Hogy hát megmondjam. Tudja Fölséges Uram Császárom és Királyom: ha már van egy szegény „szigorú“ kis almafán 7 alma, akkor bizonyosan berágja magát legalább az egyikbe az az, — engedelemmel legyen mondva —, átkozott nyű. Én is éppen úgy jártam, mint az a szegény almafa: a hét fiaim közül az egyik rossz lett. Ha előre tudtam volna, megmondtam volna a báb'asszonynak, hogy „nyuvaszsza“ meg (fojtsa meg), én magam

még sem tehettem volna, hisz most is éjjel nappal őt síratom, az én édes jó Jancsimat, csuda, hogy meg nem vakultam mindakét szememen; igaz, nem is látok már jól a sok sírástól. No hát hogy megmondjam; eleget mondtam Jancsinak én is, meg a boldogult, — Isten nyugtassa! — uram, hogy ne legyen suszter, de bíz ő erőnek erejével suszter akart lenni. No jól van! Annyit kántált a fülembé, hogy utóljára Isten neki! beléegyeztünk én is meg a boldogult, — Isten nyugtassa! — uram is. Nem volt semmi baj, míg otthon inaskodott, de aztán mikor felszabadult és elment vándorolni és fechtolni ki Oláhországba és onnan még Németországba s tudja a jó Isten, hová mindenüvé, úgy hogy évekig sem hallottunk semmit róla, — jaj Istenem! akkor is mennyit síráttam! — hát a mikor kóborolt a nagy világba, hát akkor rossz kompániába került és elromlott mint az a szegény nyüves alma. Mert a mikor tavaly előtt haza jött, nem tetszett a beszéde; mindig azt mondta, nem igazság, hogy az egyiknek van, a másiknak meg nincs. Aztán megint elment. Egyszer csak hozzám jó az az áldott jó Főtisztelendő úr, — hogy az Isten áldja meg mindakét kezével! —, de nagyon szomorú volt és levert és egy szép beszédet mondott, mint mikor a prédikációszéken van. Szeget ütött a fejembe, hogy mindig, de mindig csak az „elveszett fiúról“ beszélt, de azt mondta, hogy utóljára mégis haza jött. Egyszerre kivett egy ujságot a reverendája zsebéből, és mondott még egy beszédet, hogy abból a gonosz fiúból a végén mégis csak jó vált és elolvasta, hogy Jézus, Mária, szent József! engem majd megütött a gutta, hogy az én Jancsimból rabló lett, — pedig soha semmiki nemzetségünk nem volt rabló — és aztán elitelték Szegeden 10 esztendőre és elvitték Munkácsra. Uram Jézus! ne

hagyj el! De a főtisztelendő úr olyan szépen vigasztalt és azt mondta, várjam meg, míg a király, — ő soha sem mondja császár, pedig a szászok mondják —, míg a király Pestre jő és kérjem meg, hogy bocsásson meg annak a szerencsétlen fiamnak; „de hogy várom“, kiáltottam, „elmegyek én eleibe Bécsbe, és a főtisztelendő úr meg is csinálta az istánciát. Itt van; és én leborulok és kérem a Fölséges Császárt és Királyt, bocsásson meg fiamnak, majd kordába veszem én, csak jöjön a szemeim elé.“ S az öreg asszony ismét le akart térdepelni ő felsége előtt. A mi arany szívű királyunk nagyobb türelemmel hallgatta meg a bőbeszédű öreg asszony hosszú mondókáját, mint azt olvasóm elolvassa. Aztán vigasztalta: „Majd megtudom én a Jancsi dolgát, és ha lehet, segítek rajta. De talán jó lesz egy kicsit várunk, hadd lássuk, megjavul-e Munkácson?“ „Jaj! Fölséges Uram! hát parancsolja meg instálom alásan, legalább, hogy hozzák azt a szegény fiamat, — hisz ezt is itt hordoztam a szívem alatt mint a többit —, Szamos-Újvárra.“ „Igen de ott könnyen elronthatná Andort,“ veti ellen ő felsége, ki azonnal belátta a kérés teljesíthetlenségét. „Jaj Isten mentsen!“ „Akkor nemde? mégis jobb lesz, ott hagyjuk őt Munkácson, s onnan menjen egyenesen haza Szász-Régenbe? No de van-e úti pénze, hogy előbb maga mehessen haza?“ „Van is, nincs is. Mert ha már Bécsben jártam, szeretnék legalább legkisebb dédunokáimnak, az egyiknek surcra valót, másiknak szép vörösnyelű bicskát, vagy más valamit, vinni „vásárfiába.“ „No ne busuljon. Lesz mindakettőre.“

Hálálkodva és bocsánatot kérve, „hogya valamit vétett volna,“ elhagyja a 92 éves öregasszony a király szobáját. 100 forintot kapott „vásárfiára.“

Belép az esztergomi zsidó község küldöttsége. Dr.

Lichtschein Lajos rabbi, a vezető így szól: „Császári és Apostoli Királyi Főlség! Legkegyelmesebb Urunk, Királyunk! Mielőtt legalázatosabb kérésünket előadnám, bátorkodom Főlségedet hódolatteljesen megkérni: méltóztatnék megengedni, hogy leesdjem az egy élő Isten áldását Főlséged szentséges személyére és az egész királyi házra, és e célból ritusszabályaink értelmében beföldhessem fejemet.“ „Ó kérem szépen, — tessék!“ és királyunk a vallási ténykedéshez illő komolysággal fogadja a rabbi áldását. Miután a deputáció hivatalos küldetésében eljár és ő felségétől biztató feleletet nyert, átnyújtotta neki a rabbi a folyamodványt. „Van talán még egy kérésük?“ kérdi a király, megpillantván kezében még egy íratot. „Volna, Főlséges Uram, ha Főlséged megengedné, hogy azt is most mindjárt előadjam.“ — „Csak tessék!“ — „Mint Főlségednek hű alattvalói, mi is esztergomi magyar izraeliták, megünnepeztük Főlséged dicső uralkodásának 25 éves jubileumát. Templomunk tömve volt. Én tartottam az alkalmi beszédet. Hiven Főlséged nemes intenciójához, hogy ezt a nagy napot is leginkább a jótékonyosság gyakorlására használjuk fel, az nap is gyűjtést rendeztünk az utolsó cholera következtében özvegységre vagy árvaságra jutott városunkbeli szegényeink fölsegállése céljából, én pedig kiadtam beszédemet s a jövedelmet ugyanazon célra szántam. Esedezem: méltóztassék jobbágyi hódolatom jeléül egy példányt legkegyelmesebben elfogadni.“ „Igen szívesen. Szép, nagyon szép öntől és községétől, hogy a nyomor enyhítésére siettek. Magam is teszek valamit, hogy kiadványa tiszta jövedelmét gyarapítva hozzá járuljak közvetve is a jótékony célhoz. Kölsönösen gyakorolt felebaráti cselekedetek tüntetik el legbiztosabban a vallások különségéből eredő idegenkedést. Ápolják

egész odaadással a jó viszonyt és egyetértést a keresztényekkel. Isten áldja!”

A király az elfogadott beszédért 200 frtot küldött a nemes célra Lichtschein rabbinak.

Belép most egy igen öreg pap, lelkész egy szegény faluban a bányavidéken, hol a kincstár a patrónus. A plebános fizetését még talán Mária Terézia idejében állapították meg. Azóta nem emelték, ámbar a drágasági viszonyok egészen megváltoztak, úgy hogy a lelkész, még ha kétszer nagyobb fizetést adnának is neki, aránylag még mindig igen szegény ember volna. De az öreg plebános, ki már 35 év óta lelkéskedik abban a szegény községben, egészen a mult esztendeig nem panaszkodott: tej, túró, zöldség, vásár- és ünnepnapokon egy kis hús, és mindezek mellé egy nagy porció tiszta lelkiismeret, megtartották ép testében az ép lelket. S aztán meg a püspök is küldött neki rendesen szüret után egy kis pénzecskét, hogy azon télire beszerezze a legszükségesebbeket. A legtöbb gondot okozta neki a — csizma. Hívei a falun kívül is szétszórva laktak a hegyek közt; sokszor négy óra-járásnyira is szőlítették beteghez, a némely kúnyhóhoz vezető ösvények azonban inkább zergék, mint emberek számára valók voltak. Bizony sok csizmát szakgatott el a szegény főtisztelendő úr! Pedig elég nagy fejű szegeket veretett a vastag talpba. No de hagyján, — mégis valahogy kifutotta, bár a pénzt a csizmára nagyon keservesen kellett „összespórolnia“. Mikor új csizmája volt, naponta elfüstölt 6 nagy pipa dohányt abból a régi nagy tajtékpipából, mely még nagyapjától szállott reá. Mikor Zsuzsi, öreg gazdasszonya s egyedüli cselédje, — ezt még édes anyjától örökölte —, behozta a megtakarított csizmát, a lelkész azonnal megvizsgálta és megszámlálta a csizma-

talpán levő szegeket, s ha ijedve tapasztalta, hogy egy szeg hiányzik, — biztos jele annak, hogy hátrafelé megy a csizma egészsége —, csak 5 pipa-dohányt fogyasztott el a nagy tajtékpipából és egyet abból a kicsikéből, mely nem volt nagyobb egy makknál. Mikor aztán a második szeg is kihullott, vagy gombja a sziklás ösvényen lekopott, naponta 4 nagy és 2 kis pipa-dohányra szorította magát, míg utóljára mindahat nagy helyett csak 6 kis pipa-dohány „járt ki“ a plebános úrnak. Ezután gyorsan ment lefelé mind a csizmával, mind a pipázással: azok a veszett szegek most már hamar tűnedezték el egymás után, és a pap minden szegért feláldozott naponta egy kis pipa-dohányt. Mikor az utolsó szeg kiesett, s neki is le kellett mondania az utolsó kis pipa-dohányról, akkor rendesen a csizma is felmondotta a szolgálatot. A plebános búsult is, örvendett is; hisz itt volt a perc, mely öt megint naponta 6 nagy pipa-dohányhoz volt eljuttatandó. A dohány árán a jó plebános még egy kis „Reserve-Fond“-ot is csinált magának, hogy legyen egy-egy krajcárkája, mikor valami szegény koldussal találkozik, — pedig ez sem lehetett sokkal szegényebb nálánál. Minthogy hétköznapi rendesen úgy sem ehetett husos ételt, sokáig törte a fejét, mi által különböztethetné meg a pénteket a legmegfelelőbbben a többi műves-napoktól. Egyszer csak felkiált: „Heureka! megvan!“ Minden csütörtökön este vette két pipáját, felállott egy székre és szomorú búcsúpillantást vetvén egyetlen kedvenceire, száruknál fogva bedugta a plafond és egy gerenda közötti lyukba. Ott hagyta szombat reggelig. Aligha csalódom, állítván, hogy a lelkipásztor tekintete péntekenként nem egyszer tévedezhetett breviáriummáról ég, vagy jobban mondva — a pipák felé.

S mégis, mily boldog idők voltak azok a mosta-

niakhoz képest! Akkor csak a lábbeli okozott bajt, most maga a láb! Abba lehetett szeget ütni, ebbe meg nem lehet. A szegény öreg plebánosnak kezdett a lába fájni; a mely utat a „régí jó időkben“ megtett 5 óra alatt, arra most szinte kétszer annyi kellett. Csak most kezdette érezni, hogy bizony fizetése igen csekély. Folyamodott a kormányhoz mint patrónushoz: emelné föl fizetését, hogy tarthasson egy lovat s mellette egy leánykét, mert már nem tud többé gyalog oly messzire eljárni híveihez, és oly szépen indokolta ő is, meg a püspök is a kérvényt, hogy szentül hitte, mindjárt megjavítják fizetését legalább is 100 frttal; ez pedig éppen elég lett volna. Kérésével elutasították! A különben nagyon is szelid lelkű pap nagyon megneheztelt a kormányra. „Nem tesz semmit! Ne búsulj, Zsuzsi! Van még nagyobb úr is Magyarországon annál a pénzügyminiszternél! A király! Megyek én ő felségéhez! Szaladj át Mojzeshez, szólítsd ide egy pillanatra. Ad ő nekem zsidólétére is 20 frtot primáig; hisz a tavaly nyáron én is ingyen tanítottam a fiát a „quae-maribus“-ra“.

S ez a szegény lelkész állott most királya előtt.

Előadja a maga sorát és kérését. A király szinte elszörnyülködik, mikor meghallja, hogy a plébános évi fizetése 315 frt! Átveszi szó nélkül a kérvényt, az asztalhoz lép és ellátja az ellenállhatatlan „legeslegnagyobb“ szignatúrával, s visszatér a lelkészhez. „Hány éves, főtisztelendő úr?“ kérdi szívélyes hangon. „62, Főlség!“ — „S mikor szentelték föl?“ — „1836-ban.“ — „S miért nem kapott jobb plébániát?“ — „Míg a lábam nem fájt, egészen meg voltam elégedve Szent-Imrebányán, s nem mozogtam. Most is ott szeretnék meghalni. Csak lovam volna!“ — „Nem volna jobb

fogat?“ — Nem, fölséges Uram. Azokon az utakon, melyeket én járok, csak gyalog vagy mokány lovon lehet járni.“ — „Milyen hivei vannak?“ — Egyszerű, becsületes emberek, többnyire németek, kik imádják az Istent, tisztelik a királyt és szeretik a hazát; — de nagyon szegények.“ — „Elképzelhetem. Ha a pap ily szegény, szegény bizonyára a nyája is. — Se baj! Reméllem, méltányos kérése teljesíthető lesz. Igen! Láto-gatja-e meg a püspök néha az ön községét?“ — „Nem igen. Ha ő ekszcenciája arra felé jár bérálni, hiveim-mel bemegyünk B.-Vásárhelyre. De a nyár elején, meg-igérte, eljön az én falumba is.“ — „Menjen mostan csak Isten hírével haza hivei közé, kérje meg főpász-torát, hogy küldjön ki néhány hétre ön helyett valakit, s önmek jó lesz fürdő, mit az orvosok ajánlanak majd.“ — A szegény plébános megjegyzést akart tenni, de a király barátságosan kezét nyújtott neki; „Isten önnel!“ Erre kisántikált.

Fizetését kikerekítették 500 frtra. A nyár kezde-tén megjött a püspök is. Szép dikcióval fogadta az öreg elkész a főpásztort, — de ez még szebben válaszolt: „Lovat kapsz, édes fiam, az ősszel. Addig pedig jó lesz elmenned Mehádiára sumptibus Suae Serenis-simae Maiestatis Apostolicae, — ő felsége költségén.“ —

A böjtnapokon magától a dohányt megtagadó pap Kolozsvártt nyugszik a temetőben. Sírkövére ez van vésvé: „Nem voltam. Lettem. Nem vagyok. Leszek.“ — —

Ugyancsak 1874-ben, márciusban, fogadta ő fel-sége azon magyarokat, kiket a bécsi világkiállítás al-kalmából kitüntetett. Miután gróf Zichy József minisz-ter a megjelentek nevében köszönetet mondott és azokat bemutatta ő felségének, a király ekként válaszolt: „Kü-

lönös meglepéssel láttam a múltévi kiállításon, hogy a nemzetközi nagy versenynél kedvelt Magyarországom is a termelés és ipar terén oly jeles és általánosan méltányolt helyet foglalt el. Örvendek, hogy e szép eredmény fölött ez alkalommal is nyilváníthatom elismerésemet s meglepédesemet, és szívesen tüntettem ki az érdemeket szerzett számosak közül különösen azokat, kik az elért sikerhez kiváló munkával, buzgalommal és áldozatkészséggel járultak. — Folytassák ezentúl is a közhasznú működést. A komoly, kitartó és becsületes munka, a termelés és ipar fejlesztése azon tényezők, melyek által nem csak önmaguknak használnak, hanem bizonyára a haza köszönetét is kiérdemlik.“

A kihallgatás napján száz meg száz különböző ügyben járulnak a király elé, és ő felsége mindenkit meghallgat, mindenkihez kérdéseket, bátorító, serkentő vagy vigasztaló szavakat intéz és segít lehetőleg mindenkin. Egy oly audiencia adása, minőket királyunk szokott adni, már egymaga egész napra munkaképtelenné tenné a közönséges halandót; pedig ez ő felsége napi teendőjének szinte legkönnyebb része! — —

Nálunk mindenki ezt hangoztatja: „Haladni a korszellemmel és lehordani azokat a chinai falakat, melyek nemzetünket a nyugat szellemvilágától elválasztják!“ Pedig az ezredik sem tudja azok közül, kik ezt a frázist ajkukon hordják, hogy mi az a „korszellem“, mik azok a „chinai falak“, és mi az a „nyugat szellemvilága.“ És semmiben sem vagyunk oly nagy virtuózok, mint a nyugat, kivált a német nyugat utánzásában és majmolásában. S ez kiterjed mindenre!

Alig hogy megkezdí az a drága Bismarck hírhedt „Kulturkampf“-ját a német katolikusok és a

római-katolikus egyház ellen, — utána indulunk mi is nyomban. Nem gondoljuk meg, hogy 1800 esztendő alatt római, német, francia Caesarok, istentagadó köztársaságok felváltva meg-megujuló erővel ostromolták ezt az egyházat, — és egytől egyig belévesztek. Mikor Bismarck hozzá fogott a német katolikusok üldözéséhez, maga sem gondolta meg, hogy oly nagy fába vágta fejszéjét, melybe szükségképpen beletörik. Hiába szavaztatta meg az egyházellenes törvényeket a birodalmi gyűléssel, melynek többsége a kath. hannoverai király- és a hesseni választófejedelemtől elkobzott milliókat jövedelmező birtokok- és kincsekből merített pénzen meg-hamisított választásokból került ki, és hiába töltötte meg a börtönöket érsekekkel, püspökökkel, papokkal és hiába fosztotta meg német hazájoktól a német katolikus szerzeteseket és zárdaszüzeket: utóljára mégis csak rá kellett fanyarodnia a C a n o s s a felé vezető vezeklő útra.

Az egyházellenes mozgalom hullámai átsaptak Németországból Ausztriába is és meghozták az u. n. interkonfessziónális törvényeket, melyek ellen a katolikus klérus egyhangulag tiltakozott. De mi is megéreztük a vér és vas embere által Ausztriában is megzavart válásbéke hatását. „Mi tán csak nem leszünk kevésbbé szabadelvűek, mint a németek és az osztrákok!” S így folytatódott a Spree mellett megindult meddő mozgalom hulláma le a Dunán Bécsben is, Budapesten is.

Legnagyobb hazánkfiát, Deák Ferencet, ki akkor már nagyon kezdett elbetegesedni, bírták reá, hogy a megindult eszme- és elvharcban adjon irányt.

1873. június 28.-án volt, mikor Deák megtartotta a képviselőházban az egyházzal, iskolával és államhatalommal foglalkozó utolsó nagy beszédét. Ezt a katolikus papság a kath. egyházra és iskolára nézve sérel-

mesnek tartván, egyre érkeztek be az egyes esperességek gyűléseiből — néha a kellőnél is keserűbb — hangu tiltakozások. Ezen tiltakozások, ha ugyan jól számítottam össze, 1874 végéig 127-re szaporodtak fel. Csak-hogy nálunk nem fajult és nem is fajulhat az államhatalom és az egyház közötti látszólagos érdekellentét kulturharccá, mint Némethonban. Nincsen hála Istennek! Bismarckunk, és van Ferencz Józsefünk, ki mint alkotmányos fejedelem az állam, mint apostoli patrónus az egyház jogai felett féltékenyen őrökdi és túlkapást sem az egyiknek, sem a másiknak meg nem enged kölcsönös rovásukra.

Mindazonáltal ő felségét mint katolikus és alkotmányos fejedelmet az egyházelleni mozgalmak igen kényes helyzetbe juttatták s fogják mindig juttatni, amennyiben a *collisio officiorum* egy nemét idézik elő lelkében. A király vallásossága és bölcsesége azonban ezen chaoszból is megmutatta neki a szerencsés kibontakozás ösvényét. Ezt látjuk mind IX. Pius pápához intézett leveléből, mind herceg Schwarzenberg prágai bibornok-érseknek adott válaszából. Ő szentségének ugyanis azt írja a király, hogy ámbár maga nem értett mindenben egyet az osztrák interkonfesszióális törvényekkel, ezektől nagyobb bonyodalmak elkerülése végett még sem tagadta meg a szentesítést, mert azt a „Reichsrath“ mindkét háza megszavazta, de másrészt biztosítja ő szentségét az egyház javára oly fejedelmi örököséről, hogy az által az ama törvényekből eredő keserűség tökéletesen enyhítettik. Schwarzenberg hercegnek pedig, ki az egyházüldöztetést üdvözlő beszédében érintette, többek között ezeket mondta ő felsége: „Nekem, mint katolikusnak, gondoskodásom mindig arra irányul, hogy az ügyek ne forduljanak még rosszabbra, mint ahogy

most állanak, és jövőre is erőmhöz képest arról fogok gondoskodni, hogy a katolikus egyházat ne érje semmi bántalom.“ Mindamellett természetes, hogy ő felsége, bár vérző szívvel szemlélte az egyház indokolatlan üldöztetését, még sem elegyedhetett a szövetséges Németország belső ügyeibe. Hogy azonban mégis némiképpen kifejezze meleg részvétét és rokonszenvét a Bismarck által szintén börtönbe vett poseni bibornok-érsek, a szenvedéseit lengyel hősiességgel viselő Ledochovszki Micszláv gróf iránt, ennek unokaöccsét, gr. Ledochovszki Henriket, a bécsi Terézianum kitünő növendékét, kinevezte udvari apródjává, — mi által igen megvigasztalta a tömlöcben sínlődő egyháznagyot és talán gondolkodóba ejtette — Bismarckot.

De itthon is fényesen kiállotta királyunk alkotmányos érzülete és parlamenti magatartása a tűzpróbát. A régi Deákpárt bölcs vezérének folytonos betegeskedése folytán feloszlófélben volt, a balközép Tisza Kálmán pártvezérsége alatt nem elég erős, hogy többséget képezhetett volna, e mellett ott volt még a szélső bal, és némi maradványa a konzervatív pártnak. A parlamentiizmus egyik alaptétele tudvalevőleg az, hogy a kormánynak a parlament többségéből kell kikerülnie: ahol nincs parlamenti többség, ott nincs parlamenti kormány. Ő felsége a Szilágyi-Bittó-kormányok hibái folytán is keletkezett zűrzavarral szemben várakozó állást foglalt el; nem tekintett személyekre, hanem várt, hogyan forrja ki magát majd az a chaosz, és miféle csoportosulások képződnek belőle, — és midőn 1875. februárhavában létrejött a Deák- és a balközép párt zömeinek egyesülése, a fuzió, és meglelt a parlamenti nagy többség, ő felsége nem habozott ezen többségből venni tanácsadóit, a minisztereket, ámbár az új

kormány lelke, T i s z a K á l m á n, csak ugyanazon hó 4.-én jelentette ki, hogy lelépven a közjogi opposzició meddő teréről, az 1867.-i kiegyezést elfogadja.

Tisza Kálmán 15 éven át állott az u. n. szabadelvű vagy kormánypárt és kormány élén, és ez a párt képezi ma is a képviselőházban a többséget, ámbar mellette keletkezett a közjogi alapon álló vagy nemzeti párt és megizmosodott a szélsőbal vagy az 1848-as párt ma már két árnyalata — egy dió magvának két fele.

Megengedem, hogy eme két párt gyakran jogosan támadta Tiszát és pártját, de hogy őt 15 éven át és tovább is elvtelenséggel vádolták és minden alkalmat felhasználtak, hogy neki szemére lobbantsák, hogy a hires „Bihari pontokkal“ együtt szegre akasztotta elveit, elárulta a hazát stb. stb., ez még sem járja, mert — nem igazságos. Nem azért említem ezt itt, mintha Tisza Kálmán az én apológiámra szorulna, — 50 vagy 100 év múlva elkészül majd Klio ítélete, s ez bizonyára eltér mind hizelgői, mind gyűlölői véleményezésétől, — csak azért hozom fel, mert ez a folyton hangoztatott vád mint Tisza ellen folyton forgatott fegyver szintén az idők szignáтурái közé tartozik.

Vannak elvek, melyeket ép lélekkel és ép szívvel soha sem lehet és nem szabad változtatnunk, és ezek azonosak az Isten törvényeivel vagy az ethika sarkalatos szabályaival; s vannak meg elvek, melyek bizony bennünk és velünk együtt változnak. Még a jogelvek is változnak, holott a jognak feladata lehetőleg összhangzásba hozni a világi törvényeket az erkölcsiekkel, a iustitia-t az aequitas-szal. Hát még a politika és a politikai elvek!

Ha Tisza Kálmán 1875-ig azt a meggyőződést vallotta, hogy az 1867.-i kiegyezés káros az országra

nézve, és az 1848-i alkotmányból nem szabad egy szemernyi sem feláldozni, de ha hosszú parlamenti küzdelmei alatt eme meggyőződése megingott, és ő kezdte lassanként belátni, hogy az első után mindjárt 8 év múlva nem lehet új kiegyezést csinálni és ha igen is, az ország számára nagyobb előnyöket kieszközölni lehetetlen; ha kezdett benne megszilárdulni az a meggyőződés, hogy az addig károsnak tartott kiegyezés alapján is lehet az országot fölvirágoztatni, stb. stb.: ebben elvtagadás, elvtelenség, hazaárulás még nincsen. A jónak ellentéte a rossz, de legnagyobb ellensége a jobb, és bölcs ember dolga *mutare consilium in melius*. Különben nálunk már bevett szokás amugy könnyen kiejteni „a hazaszeretet és a hazaárulás” szöveget. —

Ámbiciózusabb orvosaink amellet, hogy az egész medicinát jól megtanulják és képesek ennélfogva minden betegséget fölismerni és gyógyítani, kiválasztanak egy-egy testrészt vagy egy-egy kórfajt, és ezt tevén behatóbb tanulmányuk és gyakorlatuk külön tárgyává, specialisták lesznek.

Tisza Kálmán is specialista a politikában, még pedig a maga nemében olyan kitűnő, mint akár Hyrtl vagy Billroth az anatómiában. S az a betegség, veszélyes és ragályos, melyet Tisza ritka ügyességgel és erélylyel tudott gyógyítani, a nemzetiségi nagyzásmánia, páciensei pedig érdekes nemzetiségeink voltak. A kikre elragad ez a nyavalya, sokban hasonlítanak az opium-élvezőkhöz: ellenállhatatlanoknak, hatalmasoknak képzelik magokat és isteneknek. S különös: mindkét betegségnél bekövetkezik a kinos kiábrándulás stádiuma, s mindkettőnek egy és ugyanaz a speciális orvossága, „a fekete leves”; ezt elrendelni is, elkészíteni is, beadni is Tisza Kálmán a legjobban tudta. —

Ez az epidémia kivált 1874-ben lépett föl ijesztő dühvel, és sem Bittó, sem Szilágy nem tudtak vele bologolni, ellenkezőleg: az általuk rendelt tápanyagok és pälliatív szerek még inkább fokozták a betegség erejét, sem hogy csökkentették volna, és 1875-ben már szinte „akúttá“ vált, és „minden percben lehetett várni a katasztrófa bekövetkezését.“ Ekkor a betegek szülei, a király és a haza, kiket a szerencsétlenek deliriumukban néha már meg sem ismertek, Tisza Kálmánt, a speciálistát hívták. — — —

Ezeréves történetünk a mellett szól, hogy soha nemzet oly kiméletesen nem bánt az általa meghódítottakkal, mint mi. Magyarországon a faj maga előnnyel vagy hátránnyal nem járt: az ebbeli különbséget észre sem vettük. Ezért a bejöveteleinkkor itt talált vagy utánunk az országba jött nemzetiségekkel évszázadokon keresztül békeségben éltünk. A nem-magyarajkuak éppen úgy voltak részesei az alkotmánynak, mint a magyarok. Az alkotmány tiszteletét az egyiktől éppen úgy megköveteltük, mint a másiktól. Így követeltük, míg a latin volt az állam nyelve, hogy azt magyar vagy nem-magyar, ki az államban ennek szolgálva akarja magát érvényesíteni, megtanulja; s úgy követeltük, a midőn a latin helyét — más művelt államok példájára — a magyar nyelv foglalta el, ugyanazt a magyarra nézve. Nem is ismertünk nemzetiségi harcokat: Dózsa György lázadása egészen szociális és agrárius természetű volt. Ilyen volt az oláh vérengzés is a hirhedt oláh trifolium: Hóra, Kloska, Krizsán alatt: legyilkoltak biz azok mindenkit, a ki úr volt, nem is kérdezték tőle, miféle nyelven szokott imádkozni vagy káromkodni. A nemzetiségek 1848-9-beli lázadása azonban

az ágrárius- és nihilisztikuson kívül már határozottan homlokán hordozza a fajgyűlölet szégyenbélyegét.

Ugy látszik, mintha ez az antagonizmus egyes nemzetiségek és a magyar nemzet között a hazában az abszolutizmus közös áldásai között alább hagyott volna, de már a próvizórium alatt látjuk amazok részéről ébredezni a féltékenységet s a kárunkon való boldogulás vágyát. Ez a százszoknál oly magas foku volt, hogy törvényhatóságaik, ámbár, mint mindegyik, arra meghívtak, az unió-törvény elfogadása után sem jelent meg egyik sem közülök a koronázás ünnepélyén. Ennek az éppen oly hazafiatlan és háládatlan, mint illojális és antidinasztikus demonstrációnak oka volt, — hadd örökítsem legalább én meg a nevét, miként fennmaradt Ephialtesnek is a neve —, Schmidt Konrád száz komesz alattomos bujtogatása.

A koronázás után nem sokára újból megkezdődött egyes nemzetiségek részéről a nyílt hadjárat és a titkos aknamunka a magyar állameszme, a magyar államnyelv, a magyar hegemonia, a magyar nemzet ellen. Itt e szót „nemzet“ szorosabb vagy genetikus értelemben veszem, azon népnek utódait értvén az alatt, mely Árpáddal elfoglalta e hont és mely szent István alatt megalkotta ez államot, valamint azon eredetileg más-fajbelieket, kik egy évezred folytán ama népbe teljesen beléolvadtak. Tekintet nélkül fajbeli származásra, nyelvre, szokásra, felekezetre mindazok, kik ezen országot egyenlő alkotmány és törvények alatt lakják, képezik összességükben a politikai magyar nemzetet; ennek tehát épp úgy tagja az a szegény oláh juhászbojtár az erdélyi havasokon, mint Magyarország hercegprimása budai vagy esztergomi fényes palotájában. Minden államnak megvan a maga jelvénye vagy szimboluma; a miénké a koronás magyar

címer és a piros-fehér-zöld magyar zászló. Minden államnak megvan a maga nyelve; ez nálunk a magyar. A jó keresztény nem tekinthet nagyobb pietással a megváltás jelvényére, a jó izraelita nem a frígyszekrényre, mint a jó hazafi a koronás magyar címerre. A jó gyermek nem csókolhatja meg melegebb bensőséggel édes-anya ruháját, mint a jó hazafi a piros-fehér-zöld magyar zászlót, — és nem csünghet hozzá szóló édes-apja ajkain feszültebb érdeklődéssel, mint csüng a jó hazafi a magyar haza magyar nyelvén.

Valamint megalapította és megalkotta a genetikus magyar nemzet a hazát, úgy fenn is tartotta a magyar államot egy évezreden át. Ő volt az, mely az itt talált rendezetlen poliglott nyers tömegből egységes politikai nemzetet alkotott a maga saját lelkével s abban az összetartó és összekötő kapcsot képezte, reá nyomván arra a maga nemzeti egységének elpusztíthatatlan, letörölhetetlen sztigmját. Ő volt az egyedüli a hazában, mely önálló politikai és társadalmi, összefüggő és sajátos szellemi életet volt képes alkotni az országban, egyedül önönmagából meritve erre az erőt, míg a többi nemzetiségek ilynemű, mindig meghíúsult kísérletekre a külföld által elektrizáltattak. A genetikus magyar nemzet hegemoniája tehát emez őserőben, erkölcsi és szellemi fölényében találja megfejtését, azt nem csinálták mesterségesen, sem erőszakosan, — hisz ekkor fenn nem tarthatta volna magát ezer hétig, nem hogy kiálljon ezer esztendeig ezer tűzpróbát —, nem, ez a hegemonia természeti szükségképpeniség. S a mint volt ezer éven keresztül, úgy lesz az ezentúl is, ha „megbecsüljük magunkat“.

Igaz ugyan, hogy nem a szám, nem a nyers tömeg, hanem a lelki nagyság, szellemi fensőbbiség s erkölcsi

szilárdság biztosítja a nemzet jövőjét, — tanúm erre a história —, de tagadhatatlan az is és a dolog természetében rejlik, hogy a vezérszerepre hivatott genetikus magyar nemzet éppen ezen minden oldalú fensőbbiségénél fogva e hazában született vagy ide bevándorolt idegenajkúakat fölvelt a maga testébe, gyarapítván ez által számát s a teljes asszimilálódás után a szám által szellemi és erkölcsi tőkéjét. Azonban soha, de soha sem pusztította tüzzel-vassal az idegenajkúakat, soha sem alkalmazott nyers erőszakot és erkölcstelen eszközöket azon célra, hogy a genetikus és politikai nemzet fogalmát ezen államban egyenlővé és egybeesővé tegye. S e tekintetben is páratlan a mi nemzetünk az egész világon! A régi rómaiak románizálásának a mai román népek között legfeltűnőbb élő példánya éppen az oláh vagy román népelem hazánkban. De mellőzzük az ó- és középkori nemzetiesítéseket, tekintsünk csak a jelenre! Mit csinálnak az oroszok a szerencsétlen lengyelekkel? Miután minden eszközt felhasználtak, hogy őket nemzetiségükből kivetköztessék, sem emberi sem isteni törvényt nem véve számba, majd római-katholikus vallásukból iparkodnak őket kiforgatni, hogy elrabolhassák nyelvüket is. A Stroszmayerek és Sztárcsevicsek mennének bár egy hónapig lakni Varsóba, mielőtt magyarosításról panaszkodnak. Orosz uralom alatt egy évig sem maradhatnának a görög-katholikus románok Rómával közösségben, a görög-keleti románok pedig éppen felekezetük azonossága révén egy század leforgása alatt elvesztenék nemzetiségüket.

S te, Hanz, szász atyámfia, miért nem látogatsz el egyszer Oroszország német tartományaiba a Keleti-tenger keleti partvidékein, hogy láthasd, miként oroszosítják ott el a dicső Hermann unokáit, a te német

testvéreidet? Ott ma-holnap még nyoma sem lesz a nagy hírű német kulturának és német nyelvnek. S vajjon a te általad éig s agyon magasztalt Bismarckod, az a vasat élesítő és vért libegő teuton óriásod, miért nem mennydörgi oda át: „Veto!?” A bűn tudata gyávává és meghunyászkodóvá teszi a legbátrabbat is: Bismarck s elődei nem csak tűzzel-vassal germánizálták vissza Elzász- és Lotharingiát s németesítik Porosz-Lengyelországot, hanem Bismarck még egy milliót is követel az államtól, hogy e pénzen lengyel nemesbirtokot vásároljon, onnan a lengyelt kiszorítsa s helyébe németet telepítsen! S mit tettek volna Orosz- vagy Poroszországban Mileticscsel és Hurbánnal, ha ott követik el az állam ellen azt, mit itten vétkeztek a miénkkel szemben? Ha föl nem akasztják, szibériai ólombányából vagy Spandau börtönpincéiből szólítja őket Isten ítélő széke elé! Mily magasztos a nemzetét a nemzetiségek részéről tapasztalt tengernyi szenvedés feledésére oktató Deák gondolkozásmódja, és mily nemes az oroszok és németek ebbeli brutálításával szemben Eötvös idealizmus, mely szerint azt képzelte, hogy a szabadság, a jogegyenlőség, a kultúra nem csak le fogja fegyverezni a nemzetiségek ügyis ok- és céltalan fajgyűlöletét, hanem a hála és szeretet meg-nem-lazulható kötelékével fogja azokat a magyar állam- s magyar nemzethez bilincselni, mely jó anyához hasonlóan egyenlőképpen osztogatja gyermekei között legdrágább kincseit! S a magyar király s a magyar nemzet megértette legnagyobb bölcsének s legnagyobb gondolkodójának szöszatát: míg az a népeket felszabadítani s boldogítani kész Oroszország bezárja nemzetiségei templomait és iskoláit, az a „humán“ Németország érsekek, püspökök, papok és szerzetesek mögött becsukja börtönei ajtóit, s egyik

a másikkal vetekedik nemzetiségei kiirtásában, addig a magyar király s a magyar nemzet megadja a szerbeknek és a románoknak külön-külön az egyházi és iskolai autonómiát, megerősíti a lutheránus szászok és tótok ebbeli régibb autonómiáját, segíti anyagilag is papjaikat s tanítóikat, egyházfőiket pedig a király benső tanácsosai és a született törvényhozók sorába állítja. Ez a szelleme a szeretetnek, a kiméletnek, a méltányosság-nak, párosulva az államérdekre való tekintettel, lengi át a nemzet minden ebbeli intézkedéseit elkezdve az 1868-beli XLIV. törvénycikktől egészen a kisdédóvásról szóló és gr. Csáky Albin nevét megörökítő legújabb törvényig. Mindent testvériesen megosztunk a velünk egy hazát lakó nemzetiségekkel, tiszteljük és magunk is előmozdítjuk minden az állam érdekeivel nem ellenkező érdekeiket, — de azt csak nem kívánhatja tőlünk senki, hogy a nemzetiségek kedvéért lemondjunk alkotmányunkról és jövőnkről, feláldozzuk a haza integritását és ezeréves e g y s é g e s államunknak nemzetiségek szerinti feldarabolásába beleegyezzünk. Öngyilkosok nem leszünk. Ellenkezőleg: hol valamely nemzetiségnek — bizonyára csak látszó- s állítólagos — érdeke kollízióba találna jönni az állam félreismerhetetlen érdekével, ott szem előtt tartva eme régi törvényt: „*Salus rei publicae suprema lex esto*,“ — győzelemre segítjük az állam, az egész érdekét a nemzetiség, a rész érdeke fölött.

Kivált, mi nyelvüket és szokásaikat illeti, soha sem követeltük és soha sem fogjuk követelni, hogy azokról a magyar állam és a magyar nyelv kedvéért lemondjanak. De valamint Magyarországból nemzetiségek konföderatív állama vagy államai a mi hozzájárulásunkkal sohasem lesznek, úgy sohasem áldozzuk fel az államnyelv egységének elvét sem a többi hazai nyelvek

kedveért, ellenkezőleg az állam és a politikai — nem genetikus — magyar nemzet érdekében kívánjuk, hogy azt a nem-magyarajkuak is elsajátítsák, és erre nekik az állam köteles is alkalmat nyújtani. Ezerszer be volt már bizonyítva, hogy a magyar államban csak egy államnyelv lehet, ez pedig más nem lehet mint a magyar. Ki a magyar nyelv ellen dolgozik, az a magyar állam egysége ellen tör. Ezer év bizonyítja, hogy a magyarság ezen országban egyedül képezi az államalkotó és államfentartó elemet, és ez okból ennek erősbulése államérdek. S ezen erősbulést elősegíteni kötelessége minden kormánynak a magyar nyelv terjesztése útján is. És valamint ezer év leforgása alatt megszámlálhatlan idegenajkú olvadt be a magyar elembe önkára nélkül, az állam hasznára, úgy folyik ezen processzus a jelenben is, és folyni fog a jövőben is, anélkül hogy Bismarckot vagy Gurkot kellene majmolnunk.

Kormányaink a magyar elem gyarapítására 1867 óta édes-keveset tettek, kevesebbet, mint mennyi kötelességük lett volna. A mi még szót érdemel, az a csángó-magyarok egy részének hazatelepítése Bukovinából, — de itten is a társadalmat, s nem a kormányt illeti meg az oroszlánrész.

Tudjuk, hogy a bukovinai magyarok már 1848-ban folyamodtak hazatelepítésükért István főherceg-nádorhoz. Ez a kérvényt áttetette Kossuth Lajoshoz mint akkori pénzügyminiszterhez, ki a komoly események rápid torlódása miatt kénytelen volt az ügydarabra lakonice ezt írni: „Elhalasztatik“. Komolyabban indult meg az ez irányu mozgalom a nyolcvanas évek elején, és a fontos nemzeti ügy élére a tetterős hazafiasságu herceg Odescalchi Arthur állott, és megalakult a „csángó-magyar egyesület“, melynek legtevékenyebb tagjai közül felemlítem a

következőket: Somssich Pált, gr. Apponyi Albertet, Kammermayert és Gerlóczyt, Czorda Bódogot, Fuchs Gusztávot, Horváth Gyulát, Hojtsy Pált, Jókai Mórt, gr. Károlyi Tibort, Karsay Albertet, Kerkápolyi Károlyt, Királyi Pált, László Mihályt, Nagy Györgyöt, br. Prónay Dezsőt és Gábort, Schlauch Lőrincet, Szilágyi Dezsőt, Szontágh Pált, gr. Teleky Gézát, Ugron Gábort, Wahrmann Mórt. Ezen lelkes honfiak, támogatva a társadalomtól és a kormánytól is, visszatelepítettek néhány száz csángó-magyar családot Pancsova mellé és az alvidék némely más pontjára.

A magyar elem istápolása az ország határain belül és még inkább azokon kívül egyik főcélja a „Szent-László-Társulatnak“, melynek élén Schlauch Lőrinc, N.-Várad áldozatkész, hazafias és tudós püspöke áll, — mely célt a magái közé irt a „Szent-István-Társulat“ is. Ellenben, úgy látszik, pusztulásnak indult a magyar elem a horvát- és tótországi megyékben. Kár ezt engedni; hisz oly kevesen vagyunk, hogy Széchényi szerint még az apagyilkosnak is, ha magyar, meg kellene kegyelmezni.

Eltekintve attól, hogy minden művelt nemzet valamint csodálta a magyar hőstetteit, úgy most bámulja annak életrevalóságát az emberi tevékenységnek a békében művelhető minden munkamezején, a magyarországi nemzetiségek bármelyikéből kikerült éppen valóban nagy szellemek, még ha elszakadnak is a haza anyaföldjétől, szeretettel csüngnek a magyar nemzeten és nyelven. Ki ne hallott volna, hogy másoktól eltekintsek, a Kis-Martonban született, németajku dr. Hyrtl József bécsi egyetemi tanárról, a világhírű anatomusról, az egész világ orvostudományi karának büszkeségéről, ki, ámbár ismervén az emberi test legfinomabb idegszáleit is, sehol

sem találta meg a lelket, mégis magát „hivő katolikusnak” vallotta? Ez a szellemi gigás így nyilatkozik egy, az ő tiszteletére a bécsi egyetem által 1874. márc.-ban rendezett „disz-kommersz“-en: „Egy görög szónok, Isokrátes, ezt mondá: „Boldogságunk első feltétele a haza dicsősége“. E nemes szavakban ma még éppen oly igazság rejlik, mint ezelőtt 2000 évvel. Az én hazám Magyarország! Noha zsenge gyermekkorban hagytam el, német neveltetésben, német műveltségben részesültem, mégis soha sem aludt ki szívemből a szülőföldöm iránti szeretet. Vele együtt éreztem szenvedéseit, örültem sikerének, szellemi és anyagi lendületének. Beékelve levén idegen népfajok közé, a magyar nemzet nem csak nemzeti függetlenségét óvta meg ezer éves harcokban, hanem hadi dicsősége, a szabadság hősies védelme és, — a mit nem kevesebbre becsülök —, a tudományok iránti tisztelete, a művészet és költészet, a történet- és régiségbuvárlat terén szerzett kiváló érdemei által magára vont a művelt nemzetek elismerését, sőt azt kell mondanom, bámulatát. Azért örömtől dagad keblem, mikor hazám nemes, erőteljes nyelvén mondhatom: „Szerencsémnek tartom, hogy magyar vagyok!“ Nem jut-e itt önként eszünkbe a zsidó származású és héber-ajku Szt.-Pál büszke mondása: „Civis Romanus sum!“ S Hyrtl, midőn 1885. márciushavában ötvenéves doktori jubileuma alkalmából az egész föld kerekességéről — még koronás főktől is — ezrivel kapta a gratulációt, szülővárosa szerény üdvözlő-íratát azonnal berámáztatta!

S azok az Amérikába kivándorló szegény tótok is ott magyaroknak vallják s diktálják be magokat. Ime! amott ész és szív, imitt szív szól a magyarság mellett idegen városban, messze földrészen nem-magyar nyelven!

Régente magyar lobogó alatt harcoltunk közösen

mindannyian: horvát és szerb Belgrád alatt, oláh meg szász a Kenyérmezőn, muszka, tót, oláh a Rákóczy-induló hangjai alatt rohant az idegen zsoldosokra. A vitézből magyar nemes lett, bármily nyelven énekelt is édes-anyja, ringatva őt bölcsőjében, — a gyávát, a honárulót megvetettük, megöltük, ha Árpádnak is esdeklett nyelvén nyomorult életeért.

Azóta nagyot változott a világ sora.

Minden századnak megvan a maga jellemző betegsége; a mi századunk nyavalyája a nemzetiségi elv elfajulása, túltengése; ennek esett áldozatul egynémely nemzetiség hazánkban is, vagy helyesebben, ezek közül azok, kik magokat feltölték népvezéreknek, demagógoknak. Ezek akarva-nemakarva elfelejtették a multat, magokat is, követőiket is a béka sorsára juttatandók, mely a tó partján megpillantván a legelő marhát, irigységében s nagyzási mániájában megpukkan. Horvátok és szerbek, szászok és tótok nem akartak többé tagjai lenni a magyar hazának és magyar nemzetnek, ők államot akartak képezni az államban, vagy ettől elszakadva, máshoz csatlakozni, s egyszerre azt vették észre, hogy ők nem nemzetiségek, népek, hanem egy-egy nemzet.

Ebből a betegségből, legalább annak legveszedelmesebb válfajából Tiszta Kálmán gyógyította ki őket.

De mik is voltak eme nyavalya legfeltűnőbb szimptomái, legfélelmesebb erupciói? A magyar király, a magyar állam, a magyar nemzet közös zászlójának és címerének megbántása, idegen színek és jelvények használása, és külállamokhoz való grávitálás a magyar állameszme, magyar hegemonia és magyar államnyelv megtagadása és perhorreszkálása mellett.

Lássunk egyes tényeket.

Horvátországban, kivált 1874-ben, hadjáratot indi-

tanak a magyar nyelv ellen, vasutaknál, postánál, pénzügyi hivataloknál stb. s még azt sem akarják megengedni, hogy pl. a helyek neve a horvát mellett magyarul is ki legyen téve. Így járnak el a szerbek is Miletics és Polit bujtogatására, így szászok és oláhok többnyire papjaik vezetése alatt. Túlteszik magokat az 1868.-i 44. t.-c. 22. §-ának azon meghagyásán, hogy község más törvényhatósághoz intézett átírataiban vagy az államnyelvet vagy az illető hatóság valamelyik jegyzőkönyvi nyelvét használja. Nem! mindegyik ír a saját nyelvén, míg maga az államnyelven fogalmazott beadványokat elintézetlenül visszautasítja; ezt tette még a pancsovai kir. törvényszék is! A legkonokabbak voltak e részben a szászok. Azon veszedelem fenyegetett már, hogy az államgépezet felmondja szolgálatát és bábeltornyai zürzavarnak engedi át az országot.

A nemzetiségi izgágák rábeszélése folytán áldozataik szobafalain mindinkább ritka lesz I. Ferencz József képe; e helyett ott függenek majd Miklós és II. Sándor cár, majd I. Vilmos császár, majd Hohenzollerni Károly oláh fejedelem képei, tan- és olvasókönyveik pedig hemzsegnék állam- és alkotmányellenes kifakadásoktól.

Omladinisták, dákorománok, pánszlávok, ó-szász pángermánok (valamint a horvát ultrák Stroszmayer égisze alatt) azonosítják a felekezetet a nemzetiséggel s a magyar királytól s a magyar nemzettől nyert felekezeti autonómia köpenyege alatt közösen egyelőre azon erőlködnek, hogy az államból apró darabokra osztott poliglott csoportozatot képezzenek, mely aztán belső megrázkódtatás vagy külső lökés folytán széthullhasson mint a kártyaház.

A nemzetiségek-lakta vidékeken választások és más

ünnepélyek alkalmával száműzik, letépik a magyar zászlót, s azon államok zászlóit és címereit használják, a melyekhez tőlünk elszakadni szeretnének, s ezen fölségsértő és honáruló kedvtelést még azután is üzik, hogy Szapáry Gyula gr. belügyminiszter hivatkozva az 1848.-i XXI. t.-c.-re, az ily visszaélést eltiltja és az ország címere- és színeinek alkalmazását elrendeli, — vagy pedig ott, hol kissé meghúnyászkodnak, a piros-fehérvörös színű lobogó helyett a sárga-feketét tüzik ki, csak hogy demonstrálhassanak a magyar állam ellen s mintegy ellentétben tüntethessék föl egymással a királyt és a nemzetet.

Valóban elszörnyedünk, és elszörnyednek ma már a lecsöndesedett és megtért nemzetiségek magok is, ha olvassák, miként fáradoztak ezelőtt 18 évvel is lelkiismeretlen demagógjaik, ezek a mi keblünkön táplálkozó vércsék —, bontogatni az állam alapját és halomra dönteni azt az épületet, melyet 1867-ben király és nemzet közösen emeltek.

Hogy mily magas fokra emelkedett a nemzetiségi agitátorok vakmerősége, ezekből láthatjuk. Miletics 1874. februáriushavában fulmináns beszéddel kérdőre vonja az országgyűlésen a kormányt, hogyan merészkedett a pancsovai izgatóktól elkoboztatni a szerbiai zászlókat? S midőn gr. Szapáry Gyula higgadt, talpraesett beszédben védelmezi a kormány eljárásának törvényességét, s a ház a feleletet tudomásul veszi, Miletics dühtől tajtékozva és gőgösen oda ordítja az egész országgyűlésnek: „Majd visszaszerezzük mi azokat magunknak!” Tehát már lázadással fenyeget. Öt hónappal rá megint dr. Polit szerb ügyvéd állott ki a porondra és provokálta hallatlan vakmerőséggel ország-világ színe előtt a magyar nemzetet. Az odadobott keztyűt Tisza

Kálmán emelte föl és oly hatalmas leckét tartott Polit uramnak, ki támadásában így mert fenyegetőzni: „Majd meglátjuk egymást Philippinél!“ — és a többi nemzetiségi izgatóknak, hogy minden pártszínezetű lapok magasztalták őt és önérzetes beszédét, mely alakilag is, bár rögtönözve volt, ritkítja párját. Ekkor Tisza még az ellenzéken volt.

Bizony voltak a nemzetiségek keblében emberek, kik minden pillanatban készek valának a genetikus magyar nemzet torkának kést köszörülni s így egyúttal megölni a politikai magyar nemzetet is, mert ezt éppen oly kevésbé lehet elképzelni a magyar elem nélkül, a mint-hogy felbomlásnak indul az emberi test, ha megszűnt benne dobogni a szív és működni az agy.

1875. áprilisben éppen a nemzeti színház segélyezéséről folyt a vita a képviselőházban. Oláh, szász, szerb képviselők, de különösen ez a „par nobile fratrum“, Miletics Szvetozár és Polit Mihály pokoli álokoskodással egyre azt bizonyítgaták, hogy Magyarország nem magyar ország, nem a magyaroké, nem nemzeti állam, hanem a nemzetiségek állama, melyek közé a magyarok is mint egyenjogú nemzetiség, mint ama nemzetiségeknek ezek egyikénél sem különb tagja, tartoznak, és semmi szín alatt sem voltak hajlandók a király fölséges példáját követve megszavazni a segélyt. Oly cinikus módon, oly kihívólag támadták meg ez alkalommal is a magyar államot alapjaiban, hogy ha az írek ily hangon védelmezik legszentebb jogaikat az angol parlamentben, a világ legszabadelvűebb, leghidegvérűebb népképviselői ott nyomban meglincelték volna őket. Nálunk e vakmerő viadorokat csak megfenyegette Tisza Kálmán, akkor már belügyminiszter minőségében, de úgy, hogy vacogott belé a foguk. Soha sem fogom e beszédet elfelejteni!

Minden becsületes honpolgár gondolata és érzelme van abban kifejezve. Tisza szerint Magyarország éppen olyan állam, mint a legtöbb Európában, melyekben laknak különféle ajku honpolgárok, de ahol azért magának az államnak mégis csak egy neve van: francia, német, belga, szerb, román, — és nálunk magyar, a lakosság összesége pedig képezi a — politikai — magyar nemzetet. — Minden államnak, — még a három főnemzetiségű Schweiz- és az éjszakamériai államnak is, jóllehet ott a világ minden nemzetisége nagy tömegben képviselve van —, megvan a maga hivatalos nyelve, melyet még az utolsó gazda is iparkodik elsajátítani: egyedül Magyarországnak legyen egy helyett vagy 6—8 államnyelve? Igen sok az áldásból, átokká válik. De mit mond csak Tisza tovább? „A képviselőháznak szentélye megvédi még a helytelenül kiejtett szót is, de ha a törvényellenes felfogást a házon kívül is mernék hirdetni és érvényesíteni akarni (*Miletics et consortes*), azonnal meggyőződnek róla, hogy minden álnok áskálódások dacára a magyar államnak még elég ereje van ellenségeit összetiporni.“

Ezen férfias szó némileg kiábrándítá a nemzetiségi tulzókat azon balhiedelmökből, hogy evvel a szerintök „együgyű“ magyar nemzettel, melynek nagylelkűségével oly vakmerően visszaéltek, in infinitum lehet packázniok, de jelszó is volt az egyszersmind a magyar állameszme-, magyar hegemonia- s magyar államnyelvnek az ultrák támadásai ellen való rendszeresebb s erélyesebb megvédésére.

De mielőtt ezen, a nemzet önfentartási ösztönéből eredő szellemi és erkölcsi önvédelmi küzdelmünket nagyjában elbeszelném, hadd lássuk még egynehány

nevezeteseb mozzanatát a nemzetiségi agyarkodásnak államunk integritása ellen szemünk előtt ellebbenni.

Míg mi március 15.-ét szoktuk megünnepelni, addig az oláhok május 15.-ét használják fel, hogy Balázsfalván, a „szabadság mezején“ (campu liberteti) a magyar állameszme és az unió ellen tüntessenek. E napon és e helyen határozták volt el ugyanis 1848-ban az oláhok a lázadást és a vérengzést. 1874-ben különös és kihívóbb módon ülték meg annak a napnak évfordulóját, a melyen számtalan magyar és német családra kimondották volt a halálos ítéletet. Előestéjén kivilágították a városkát: még Váncsa János érsek palotáján is 3 oláhországi színű s lázító felíratú transparens volt látható, — másnap pedig kivonultak a hírhedt mezőre, hol lelketlen demagógok hallatlan cinizmussal és megfoghatatlan fánatizmussal a magyar államiság ellen lázító beszédek tartottak a jól felpálinkázott sokasághoz. Az ily demonstráció ismétlődött a következő években is, de úgy látszik, mindinkább veszt vehemenciájából.

Zágrábban, az egyetem megnyitása alkalmával, midőn Pauler Tivadar akkori közoktatásügyi magyar miniszter a tudomány- és műegyetem s általán a magyar főiskolák, az akadémia stb. küldöttségeinek az élén hivatalos minőségben részt vett, senki még csak nem is említette Magyarországot, sem az ünnepélyen magán, sem a díszlakomán a horvátok részéről egy magyar szót ki nem ejtett a száján, sőt a magyarok is egy-két magyar frázis előrebocsátása után latin nyelven folytatták mondókájukat, egyedül Dobránszky Péter műegyetemi tanárnak volt bátorsága tisztán csak magyar felköszöntőt mondani. A város lobogó-dísz telt, de hány magyar zászlót lehetett látni? Kettőt: az irgalmas „barátok“ és br. Nugent házán, nem pedig a bán

vagy a különben hazafias bibornok-érsek palotáján. Ezen, úgy szólva, negatív tüntetés elnézése 1874-ben meghozta később fanyar gyümölcsét, a pozitív demonstrációt: még nem felejtettük el, miként tépték le magyar állami címerünket magyar állami épületről, miként inzultáltak magyar úrnöket a magyar szóért Zágráb utcáin, miként tépték le horvát ultrák 1888-ban még Szerájévóban is a mi zászlónkat stb., stb. . De minthogy már a zágrábi egyetemről szóltam, erről még valami rendkívül jellemzeteset nem hallgathatok el. Míg még a kopenhágai egyetemen is rendesen tanítják (1873 óta) a magyar nyelvet, addig ennek előadására a zágrábi egyetemen 1876-ban valami segédtanítót állítottak be, és míg mi Horvátország másodrangú államiségének lukszusára évenként milliókat áldozunk, addig ők 400, mondd: négyszáz frt. bért állapítottak meg a mondott évben a zágrábi egyetem magyar bérese számára! Ma már nagyot javult a helyzet.

A porosz győzelmek már 1866-ban elkábították volt sok németnek a fejét Ausztriában, és sok szásznak Magyarországon. Alighogy kezdettek egy kissé kijózanodni, a németek 1870-beli diadalai nálunk a kórság veszedelmesebb tünetei mellett recidivát idéztek elő: mind Ausztriában, mind nálunk a „szászföldön“ egyebet nem is hallott az ember, mint: „Was ist des Deutschen Vaterland? Die Wacht am Rhein“ és „Heil dir im Siegeskranze“; ezek előtt akkor meg kellett hátrálnia még az „österreichische Volkshymne“-nek is. Ausztriában a „Reich“-hoz grávitálók partja megsokszorozódott és tömörült, nálunk a hasonszörű-bőrű szászok mindegyike magát Bismarcknak vagy Moltkénak képzelte, alig fért a bőrében, alig bírt az ember vele: szinte szánakozva, leereszkedőleg nézett le a magyarra.

S a mit a német hadi dicsőség előidézett a szá-

szoknál, ugyanazt a hatást tette a muszka Pyrrhus-győzelme 1877-ben a hazai szláv és román elem egy részére: a román ultrák sóvárogva nézegettek át az erdélyi Kárpátokról a muszkamentő plevnai babérból sarjadzott új román királyságba, a pánszlávok pedig porba hullottak a szlávszabadító (?) muszka nagyság előtt. Mi, magyarok s velünk a nemzetiségek gondolkozni tudó, józan része, a reánk nézve többé veszedelmessé nem válható törökkel rokonszenveztünk szemben a minket mindinkább fenyegető oroszszal.

Ekkor történt, hogy Albrecht főherceg éppen szemleútján levén, megérkezett Zágrábba. Ezt az alkalmat is felhasználta az ismert horvát tapintat, hogy muszka-barát és magyarelles tüntetéseket rendezzen. A muszka himnuszt eljátszották a főherceg előtt, és ámbár ez az idéetlen demonstráció szemlátomást a legkínosabban hatott ő fenségére, az egyetemi fiatalság oroszbarát többsége küldöttséget menesztett hozzá, hogy neki egy manifesztumot adjon át, mely csak amugy hemzsegett az államellenes kifakadásoktól. Természetes, hogy a főherceg a tanulókat még előpitvarába sem bocsátotta. — Brassónak zászlódíszje hasonló volt a Zágrábéhoz, avval a különbséggel, hogy Brassóban, melynek lakossága $\frac{1}{3}$ részben székely-magyar, túlnyomó volt a német- és oláhországi szín, míg a magyarság megfélemlítése folytán egyetlen egy magyar lobogót mert csak kitűzni a 10,000-nyi magyar 1879. májushavában, — míg 1881-ben egy oláh diák a magyar zászlót letépte, mely példát 1888-ban követett egy belényesi kollégája. Ugyanebben az évben eme két fickó hőstettének babérjai nem engedték alunni Dück József brassói szász bőrgyárost, az ottani kereskedelmi és iparkamara elnökét. Az erdélyi magyar közművelődési egyesület éppen Brassóban tartotta közgyűlését.

Valaki azt a vakmerőséget követte el, hogy a kózkórházra kitűzött egy magyar nemzeti zászlót is. Ennek megpillantása oly dühbe hozta Dücket, hogy azt azonnal le akarta tépni sajátkezüleg; de mivel a potrohos ember nem tudott a padlás lépcsőjén fölmenni, a magyar államiság jelvénye meggyalázásának dicsőségét pedig más-tól már irigyelte, hát boszút esküdt a merénylőnek. A legközelebbi városi gyűlésen tehát mérges interpellációt intéz Brennerberg polgármesterhez, az ő saját sógorához, hogy miként került az a magyar zászló a kórházra, és intézkedett-e, hogy a vakmerő, ki azt tette, elvegye bűnének méltó jutalmát? A szász sógor mentegetődzik, hímez-hámoz, s végre kijelenti, hogy ő már fölfedezte a gonosztevőt s ellene el is rendelte már a fegyelmi vizsgálatot! S ez a drágalátos Dück a magyar király Ferencz-József-rendjelenek volt keresztes vitéze, s ezt a keresztet a bizonyára megtévesztett főispán, gr. Bethlen András tűzte volt a háládatlan szásznak a mellére! Ilyesmi kerek e világon csak Magyarországon történhetett meg!

De azt hiszem, elégnél is hosszabb anthológiát írtam már a nemzetiségi túlzók hazaárulással azonos cselekedeteiről. Most bizonyára kíváncsi mindenki, mit szolt mindezekhez Magyarország apostoli koronás királya? Ő felsége, amint ezt már több alkalommal láttuk, ezen üzenetekkel szemben is a szigorú alkotmányosság álláspontjára helyezkedett, rosszalta a törvényteleniséget, intve tanítózza a nemzetiségeket magyar honszeretetre, törvénytiszteletre és békés egyetértésre. Hogy az elszakadásra törő vagy az államegységet lazítani törekvő elemekkel a király, ki szent esküvel biztosította a koronázáskor az ország alkotmányos törvényeit, soha sem fog kezét fogni, azt úgyis tudjuk, de hogy ő felsége minden,

de minden alkalmat megragad, hogy a nemzetiségeket igaz pátriótizmusra buzdítsa, a magyar nemzetet örök hálára kell, hogy kötelezze őiránta.

Hadd álljon itt még némely ezen irányu nyilatkozata őfelségének: abból megtanulhatná mindenki, mivel tartozik nemzetiségének s felekezetének, és mivel az államnak.

Midőn 1883-ban Szegeden fogadá a román ajku papság tisztelgését, így szólt többek közt V á n c s a János balázsfalvi érsekhez: „Megelégedésemre fog szolgálni, ha saját és kormányom szándékainak megfelelőleg befolyásukat a gondjaikra bízott hívekre oly irányban fogják érvényesíteni, hogy ezek ne csak vallásuk és nemzetiségök buzgó hivei, hanem egyszersmind a magyar állam hű polgárai is legyenek.“ . . . S a görög keleti román papságnak is ezt feleli: „Hódoló ragaszkodásuk és hűségök legszebb bizonyítékát abban fogom találni, hogy atyai intencióim szellemében a gondjaikra bízott híveket nem csak vallásuk és nemzetiségök iránti ragaszkodásra, hanem egyszersmind a tiszta hazaszeretetre és a törvények iránti tiszteletre is buzdítandják.“ . . . Mihályi Viktor lugosi gör.-kath. román püspökhöz így szól ő felsége Déván 1887. szeptemberben: „Mindenkor örömömre fog szolgálni, ha működésök főcélja csak arra van irányozva, hogy . . . a híveknél a trón iránti hűséget, az ország és annak törvényeihez való hű ragaszkodást és a testvéries egyetértést minden vallásfelekezetek és nemzetiségek között buzgóan ápolják.“ . . . A görög.-kel. román papságnak mondá: „Elvárom hogy egyedül lelkipásztori hivatásukat szem előtt tartva példájok és befolyásuk által . . . híveiknél csakis a trón iránti hűséget, a vallásos, hazafias érzelmeket és a testvéries egyetér-

tést fogják ápolni.“ . . . Hunyadmegye küldöttségéhez intézett beszédében pedig kiemeli a király: „Ragaszkodásuk nyilvánítása biztosít engem, hogy e hűség tanúsításában e megye minden nemzetiségű polgára versenyez, de szintűgy hinni akarom, hogy az egész népesség vallási és nemzetiségi különbség nélkül a testvéri egyetértés ápolásában és az anyaországhoz való szeretetben és hű ragaszkodásban vetélkedik.“ . . . Teutsch György szász superintendens üdvözlétére így felelt a király szintén 1887-ben Kolozsvártrt: „Azt hiszem, meg lehetek győződve arról, hogy, miután e részben levő evangélikus egyház amaz ország törvényeinek oltalma alatt, melylyel Erdély most már egyesítve van, annál terjedelmesebb jogokat és szabadságokat élvez zavartalanul, hitsorsosaik ezen országgal szemben való hazafias kötelezettségeinek is teljes tudatában vannak.“ . . . „Sed nunc venio ad longe fortissimum virum!“

Már amikor gondolatban megérkeztem a honkereső Árpáddal Kiew falai alá, érintettem, hogy ott 1888. augusztushavában a vallás cége alatt a szláv egység megünnepelését eszközölték az orosz pánszlávok, de hogy arra a tüntetésszerű ünnepségre hazánk szlávjai közül 2—3 lutheránus tót kivételével nem ment el senki; vagy ha ment is valaki, azt oly titkon tette, mint mikor valamely körülfárolt vár őrségéből kilopószik egy „szemérmes“ áruló észrevétlenül, hogy az ellenségnek elárulja az ő megvédésére is bízott vár falainak gyöngye pontjait.

Ama 2—3 tót politikai zarándokot sem vette volna észre és számba senki, ha Stroszmayer József diákóvári püspök nem meneszt egy üdvözlő telegrammot

a kiewi egyetem rektorához, melyben ama cégéres ünnepély alkalmával az Ég áldását kívánja Oroszország világhivatására.

Úgy cselekedett, sajnos, ez a püspök, mint mikor az ostromlott vár valamelyik főbb tisztje a várórség füle hallatára, szeme láttára bátorítja az ellenséget a rohamra, a vár bevételére, mely annak útjában áll. Egy ily tisztet a várparancsnok egyszerűen föbelövet. Stroszmayer nagyobb büntetés érte: az apostoli magyar király haragja!

De hát lássuk, mit is sürgönyzött egy római-katholikus püspök a római-katholikus egyháztól és ennek hitétől elszakadt Oroszországnak? „Isten áldja meg Oroszországot, hogy a hit erejével, példás életmód által, Isten segédelmével és keresztény hősiességgel megfeleljen egyéb feladatai mellett ama legmagasztosabb világküldetésének, melyet Isten számára kijelölt“ stb.. Maga a püspök legjobban tudta, mi Oroszországnak világküldetése: a szlávság politikai és felekezeti egyesítése, minek keresztülvitele Magyarország és Ausztria megsemmisítését és, — mint a szerencsétlen Lengyelország szomorú példája mutatja —, a római-katholikus vallásnak megsemmisítéssel szinte felérő üldözését tétellezi föl. Ama szavak tehát nem illettek sem egy magyar alattvaló szájába, sem egy róm.-katholikus püspök tollára: mindkét tekintetben megérdemlik a *nota infidelitatis*-t.

Valahányszor valami kedvezőtlen dolgot hallottam vagy olvastam Stroszmayerről, mindannyiszor iparkodtam őt magamban kimenteni, és szerettem néha-néha elhíttetni magammal, hogy van némi mentség számára. A magyar kormánynyal szemben kifejtett oppozícióját abból magyaráztam meg magamnak, hogy Haulik biboros-érsek halála

után előbb oda ígérték neki a zágrábi érsekséget, azután pedig bizalmatlanságból mellőzték Mihálovics kedvéért, kinek ugyan hazafisága kiállotta a tűzpróbát, de aki csak egyszerű plébános volt. Ez méltán sérthette a püspök ambícióját, ki az utolsó római általános zsinaton egyetemben kivált Simorral és Haynalddal becsületet szerzett a magyar püspöki karnak. Vajjon helyes politika volt-e a vélt ellenségből igazi ellenséget, vagy az inimicus-ból inimiciót, nagyobb ellenséget csinálni? Szívesség és szeretet a leghatalmasabb fegyver a gyűlölet ellen, néha nagyobb átváltozáson viszi keresztül az emberi szívet, mint minők Ovidius metamorphosisai. Gyűlölet rendesen megint csak gyűlöletnek a szülőanyja. Egyébiránt tapasztalhatta már a kormány, hogy bármily hazafias, de leendő hiveinél nem népszerű nemzetiségi egyházfő, elnyervén méltóságát, rendesen hazafiassága árán vásárolja meg a népszerűséget, míg, a ki iránt kineveztetése előtt bizalmatlankodtak, kineveztetése után ügyekszik bizonyítani, hogy a gyanú alaptalan volt, és e bizonyítás éppen e népszerűségénél fogva sikerül is.

Mikor Stroszmayer a püspökség erdőinek devasztációjával vádolták, mondtam: íme mily gyönyörű, monumentális székesegyházat épített a fa árán. Igaz, hogy örvendetem ennek a pompás templomnak hazánk földjén, ámbár itt a fővárosban nagyobb szükség volna rá, mint Diákóváron, hol szinte fényűzés számba megy. Hisz itt nálunk nagyobb ünnepeken, vagy oly egyházba menni, hol pl. Hock vagy Wolafka prédikál, néha az élet, többnyire az egészség kockáztatásával jár: úgy tömve vannak a templomok. De hogy a diákóvári püspök Diákóvárt épített még a fővárosnak is díszére válandott templomot, mitsem von le érdeméből, és enyhíti a devasztáció hibáját.

Ezt a sürgönyt is szeretném részben menteni.

Úgy látszik, a püspök abban a hiú reményben ringatja magát, hogy neki vagy valamelyik utódjának sikerülend az oroszokat visszavezetni az anyaszentegyház kebelébe. Képzeljük el, Stroszmayernek sikerül e célja elérésére Magyarországot a cár jogara alá juttatni; ekkor, félek, úgy járna, mint az az egykori valaki, ki éppen elhurcoltatván az ellenség által, teli torokkal kiabálá: „jertek, jertek, törököt fogtam!” Csakhogy Stroszmayer ezt mondaná: „kozákot fogtam s viszem — Szibériába;” s csakhogy nem ő térítené vissza a muszkákat az anyaszentegyház kebelébe, hanem ő maga pihenhetne Pobjedonoszov ölében és hosszú szakállának árnyékában. De még ez az idea fixa sem menti azt a hírhedt táviratot, melyet a legjobban s legenyhébben maga a király magyaráz meg, midőn oda mennydörgi a magáról, egyházáról, királyáról és a hazáról megfélemedezett főpapnak: „Ön bizonyára nem volt eszén, mikor ezt a sürgönyt fogalmazta és elküldötte, ezt csak beteg kedélyállapotában cselekedhette“. De hadd beszéljem el az egészet.

Ő felsége Csehországból Magyarországra, még pedig Horvátországba utazott, hogy itten részt vegyen a hadgyakorlatokban. A király kíséretében voltak a mi boldogult Rudolfunk és az angol trónörökös, továbbá József, Vilmos és Ottó főhercegek. Megérkeznek Belovárra. Itt mindjárt a fogadtatásnál a király példájára az egész fejedelmi társaság feltűnően mellőzi Stroszmayert: míg a többi püspököket ő felsége megszólítja vagy kezet nyújt nekik és más előkelőségeknek, addig a diákóvári püspököt még észre sem veszi. A király példáját követik a walesi herceg és a főhercegek, s mindenki félve kerül ki a kegyvesztettet. A megszégyenült püspököt barátai sajnálják, ellenségei kárörvendve nevetik. Hiszem, már

ekkor balsejtelmek támadtak a szegény főpap kellében: nó hát ezek be is teljesültek.

Délben fogadja ő felsége a horvát püspökök tisztelegését, a kiket Mihálovics bíboros-érsek vezetett. Ehez így szól a király feleletül az üdvözlésre: „Fogadja eminciád legszívélyesebb köszönetemet a hű hódolat- és ragaszkodásnak a kath. klérus nevében kifejezett biztositásáért, mely nekem különös meglegedésemül, egyidejűleg kezességül szolgál arra nézve, hogy önök mindnyájan hivatásukat, mint a kath. egyház igaz pásztorai és mint magyar koronám szétválaszthatatlanul egybefűzött országainak hű polgárai mindig kellőképpen fogják felfogni és teljesíteni szenti hitünknek épügy, mint a trón, a monárchia és az önök felügyeletére bízott kath. lakosság javára. Meg vagyok győződve, hogy ezen érzelmeket a két vallás felekezete, ez ország kath. klérusainak egyike sem fogja megtagadni...”

Most a püspöki kar bemutatására került a sor. Ő felsége Stroszmayerrel szemben a leghatározottabb és a legkeményebb formában éreztette haragját. A magyar király az egész püspöki kar előtt a legerélyesebben megdorgálta Stroszmayer-t. „Hogyan volt ön képes azt a táviratot küldeni Kiewbe, oly ünnep alkalmából, mely iránt még az orosz kormány sem viseltetett rokonszenvvel?” kérdi a király Stroszmayer püspököt, mialatt máskor oly jóságosan tekintő kékszeme villámokat szór, — melyek meg szokták remegtetni még a harcedzett tábornokot vagy ezredest is. „Az ön eljárása sértés volt a róm. kath. egyház, sértés a pápa ő szentsége, sértés az állam és haza ellen!” S midőn Stroszmayer magát mentetetni akarta s azt merte mondani, hogy ő legjobb hazafias meggyőződése szerint

járt el, a király sarkon fordult s ott hagyta a faképnél. A szemtanúk az egész kínos jelenet alatt csak hüledeztek. Természetes, hogy ezek után Stroszmayernek a király asztalánál sem lehetett helye: az audiencia után rögtön elpárolgott.

Millenniumunk megünneplésében így előzött meg minket a magyar király! Alkotmányunk legéberebb s legerélyesebb őre nem tűrhette, hogy oly előkelő állásu férfi, egy magyar püspök, — mint Stroszmayer, bármily fényes utópia ragyogjon is szemei előtt, a pánszlávizmus-, pánrussizmusért rajongók élére álljon e hazában s azok szolgálatába bocsássa szellemét és tollát, s rendelkezésére egy magyar püspökség jövedelmét a magyar haza rovására.

Szlávizmus, germánizmus, románizmus.

A mint az előbbieken láttuk, a támadások a magyar állam ellen mind szláv, szász (német) és román izgatók rovására írandók. De hát mit is akarnak ezek tulajdonképpen? A szerbek Nagyszerbiát, a horvátok Nagyhorvátországot, a tótok közvetlen egyesülést óhajtanak Oroszországgal, a két előbbi is orosz fennhatóságot. Azt a betegséget tehát, melyben a szláv nemzetiségi ultrák szenvednek, helyesebben elnevezték pánszlávizmus- v. pánrusszizmusnak: az összes szlávok egyesülése és beolvadása Oroszországba. Az oláh vagy román ágitátorok törekvése oda irányul, hogy a volt Erdélyt és Magyarországnak azon részeit, hol román elem is lakik, egyesítsék a román királlysággal, ők dakorománizmust üznek és Dákóromániát akarnak összekovácsolni. Ha ez sikerülne, mi történnék a szászokkal? Ezek ábrándja nem valósulhatna soha. Mert mit kívánnak a szász izgatók? A német elem egyesülését Németországgal és Németország alatt. Annak a nyavalyának, melyben ők sínlódnak, a neve pángermánizmus.

Evvel a három ellenséggel kell tehát megküzdenünk. Mindegyiknek van szövetségese hazánk határain kívül is, sőt mondhatjuk, mindahárom pestist kívülről hurcolták be: a dakorománizmust Oláhországból, a pán-

szlávizmust Oroszországból, a pángermánizmust Német-honból, és a honnan eredt, onnan veszi és szivja mindhárom folyvást az éltető nedvet. A dákorománizmus a felekezeti közösség csatornáján azonfelül még Moszkvának is élvezi mannáját. Egymást nem szeretik, de egyesülnek az ellenünk való közös gyűlöletben. És miért gyűlölnék bennünket? Mert mint ezer év óta államfentartó elem útjokban vagyunk: az ö s s z e s magyarság az ezen jegec körül rakódott s hozzá tapadt hű nemzetiségi elemekkel együtt képezi államtestünkben a centripetális, a nemzetiségi ultrák a centrifugális erőt.

A külső és belső pánszlávok, pángermánok és dákorománok igen jól tudják, hogy míg a magyar nemzet és a magyar király összetart, Magyarországot föl nem darabolhatják, terveiket meg nem valósíthatják. Akciójuknak ennélfogva két főiránya van: mialatt a magyar elem meggyöngyítésén fáradoznak, azalatt lojálitást fitogtatnak a dynastia iránt és abban minket mintegy túl akarnak licitálni, gyanúsítanak s alkotmányunkhoz való ragaszkodásunkat az illojálitás színében iparkodnak feltüntetni, hogy tőlünk elidegenítsék királyunk szívét s megingassák a dynastia bizalmát. De a bölcs fejedelem már régóta átlátott szitájukon, ismeri hipokrizisöket és fárizeizmusukat, s minden alkalmat, — amint már számtalanszor láttuk —, nemes hévvel megragad, hogy hirdesse ezt a tant, hogy valamint a honszeretetnek lojálitás nélkül, úgy a lojálitásnak sincsen hazánkban semmi értelme és értéke honszeretet nélkül, — hogy törvénytiszteletet és egyetértést kössön lelkére-szívére összes népeinek, melyeket egyaránt áraszt el királyi szíve szeretetével.

Meg kell engednünk, hogy a nemzetiségi ultrák igen ügyesek, bár lelkiismeretlenek az eszközök meg-

választásában és a helyes egymásután betartásában. A király szentséges személyének közössége mellett az államfentartó magyar elem s ennek nyelve képezi az összetartó erőt a magyar államban: ennek tehát gyön-
gitése, bénítása képezi első feladatát az izgatóknak, és működésük köre leginkább az iskola és templom, aztán a községháza és, ahol van, az állandó társas körök. Az itt elhintett, korán kikelt magnak idő előtt kifejelett méregvirágát képezik az említett zászló- és címerletépések, az idegen címerek és zászlók használata, muzska, német, oláh marsok játszása és himnuszok éneklése, idegen színű övek és jelvények viselése és a különféle állam- és magyarellenes tüntetések, — gyümölcse pedig leendő hitők szerint a magyar elem pusztulása, az államtest felbomlása és az így felszabadult elemekből keletkező új alakulások és ezeknek csatlakozása a rokon elemekhez, melyek már államot képeznek: Oláh-, Német- vagy Oroszországhoz.

Működésük köre meghatározza a rendes, működő erőket is; ezek tanító, pap, jegyző, ügyvéd stb.. Leginkább tehát, a mint mondtam, az iskolából és templomból indul ki a támadás ellenünk, és ez megszabja nekünk is a védelem terepét s kijelöli annak bajnokait tanítóink és papjaink személyében.

De lássuk most már munkájoknál ellencinket és a védelemnél barátainkat, mindazonáltal csak a legsikerültebb remekdarabokat mutatván ki s a támadás és védelemnek csak kiválóbb mozzanatait jelölvén. Térjünk be legelőbb is pánszlávjaink műhelyébe.

B.-Csabán a preszbiteriális gyűléseken a jegyző-könyv nyelve 1836-tól 1866-ig magyar volt, majd magyar és tót, végre 1874-ben kizárólag tót lett. Az ottani evang. tót iskolában csökken a magyar nyelv-

tanítás. Ellenméreg: a kath. iskolában megtanul tót is, német is magyarul, s ennek jótékony hatása van az evang. iskolára is.

Dr. Klamarik János b.-bányai gymn. igazgató hazafias bátorsággal föl hívja Zólyommegye közgyűlésének figyelmét a magyar nyelvnek a n.-rócei, turóc-szt.-mártoni és znyó-váraljai gymnáziumokban bűnös elhanyagolására és a pánszlávizmus ápolására. A nevezett és Hont- s Gömörmegyék a kormányhoz fordulnak, ez kiküldi a főigazgatót, sőt később egyik min. tanácsosát és államtitkárát, Tanárky Gedeont, fölkéri Ipolyi püspököt és Czékus superintendenst amaz intézetek megvizsgálására; az eredmény éppen oly leverő, mint meglepő volt: a znyó-váraljai gymnáziumot könyöradományokból tartották fenn; tótok voltak a pátronusok, tótok egytől egyig a tanárok, s ennek megfelelő volt az intézetben a nyelv és szellem is. Sokkal megdöbbenőbb volt az állapot a n.-rócei luth. gymnáziumban és képezdében: Czékus István luth. superintendens, ki mint legilletékesebb ezeket az intézeteket megvizsgálta, elkobozta a tanuló fiatalság tótszinű zászlóját, melyre ez volt írva: „Szlovenszki Okolia“ = tót vajdaság, s lefoglalt több revolvert a tanulóknál és kinyilvánította, hogy az intézetekben talált teljesen pánszláv szellemnél és elvadultságnál fogva ott semmi üdvös eredményt várni nem lehet. Miután a tiszai ág. ev. egyházkerület gyűlésén is szóba hozta Zsedényi Ede a pánszlávizmustól elkábult iskolák ügyét, ezekre maga a hivatott egyházi és iskolai felsőbbség kimondta kárhoztató ítéletét, a király ő felsége pedig Trefort miniszter előterjesztése alapján 1874. aug. 20.-án, — tehát éppen szt. István király napján —, feloszlatta. Ugyane sors érte a znyó-váraljai gymnáziumot is. Hasonló pánszláv szellem ural-

kodott a turóc-szt.-mártoni luth. gymnáziumban is, holott
 ezt a turóci esperesség a negyvenes években magyar
 nemzeti iskola címén alapította volt azon világos ki-
 kötéssel, hogy abban minden tárgyat magyarul ta-
 nítsanak. Az abba befűrakodott pánszláv tanárok a ma-
 gyar nyelvet egészen kiszorították, a tanulóknak a ke-
 zébe tótszínű lobogót és Horváth M. története helyett
 Paulinyi Tóth Vilmos ismert pánszláv ágítátor mételyező
 kéziratát adták. A ki ellen vétkezett, a magyar haza
 felett örködő magyar király szava ezt a viperafészket
 is elfujta a föld színéről 1875. ján. első napjaiban. De
 egy tót irodalmi egyesület, a „Matica Slovenska“ is,
 idővel egészen a pánszláv ultrák hatalmába került volt,
 kik annak vagyonát pánszláv iratok kiadására, pánszláv
 ágítátorok díjazására, pánszláv politikai célok elérésére
 fordították egészen eltérőleg az alapszabályoktól. Tisza
 Kálmán mint belügyminiszter ezt a mételyező egyesü-
 letet 1875. április havában feloszlatta s összes vagyonát
 zár alá vétette, míg később ő felsége elrendelte, hogy
 eme vagyon eredeti rendeltetésére fordíttassék, t. i. val-
 lások, hazafias és hasznos tót népiratok kiadására. A
 vállalat élére állott Császka György tót származású,
 hazafias lelkületű szepesi püspök, most már kalocsai
 érsek, a tót népet atyai szeretetével és jótéteményeivel
 elárasztó főpásztor, és most már fokozott mértékben
 lehete szellemi és erkölcsi irányban is jótévője és apos-
 tola a jámbor, munkás, kevéssel beérő szegény tótság-
 nak, melynek egy részét a „Matica Slovenska“ lelkiis-
 meretlen sáfárjai már-már örvénybe valának vezetendők.

De a pánszlávizmus magasabb intézetekbe is be-
 fészkelte magát. Így alapítanak az eperjesi luth. kol-
 légiumban theológusok, jogászok és képezdészek pánszláv
 kört 1882-ben, ugyanezt teszik a pozsonyi lyceumban

is 1885-ben, úgy hogy a luth. iskolai előjáróság maga kénytelen pánszláv üzemek miatt több hallgatót ama főiskolákból kizárni.

A kiewi zarándoklatokról már szoltam. Itt még csak a következővel bővitem ki ezt a botrányos dolgot. A lutheránusok későbbi egyházi gyűléseiken kivált eme zarándoklat ötletéből kimondották főleg Péchy Tamás, br. Prónay Dezső, Szontágh Pál és Fabinyi Teofil hazafias felszólalásai után, hogy ág.-evángélikusra nézve a pánszlávizmus k á n o n i v é t s é g e t képezvén, pánszláv egyházi hivatalt nem viselhet. Mindamellet mégis kísértett itt-ott eme határozat hozatala után is a földvidéken a pánszlávizmus, de Baltik ujonnan (1890.) választott superintendens eddigi lojális magatartása és a többi ág.-evángélikus egyházfők, kivált Zelenka már kipróbált pátriótizmusa, valamint a most ülésező általános zsinat korrekt eljárása kezeskedni látszik, hogy a pánszlávizmusnak legalább lutheránus tótjaink között közeledik halálos órája. Igaz ugyan, hogy vannak még most is közöttük itt-ott szétszórva együgyűek, ámitók és ámitottak, üzérek és megcsaltak, de ezeknek összesen sincsen semminemű politikai befolyásuk, és egymás között, valamint a társadalom legalsóbb rétegeivel is csak egy vékony ezüst pókháló-szálon függnék össze, melyet legelőször Pogodin font köréjük, s mely hogy végképpen el ne szakadjon, — mirevaló volnának egyébre a moszkauai és más muszka pánszláv „jótékonsági“ egyletek ezüst rubeljei? Valamint a tiszta buzából nem tudod végkép kiirtani a konkolyt és, ha az idén kiirtotad, a jövő tavasszal ismét földedre hinti azt a szél; éppen oly nehéz lesz a hazafias egyházi előjáróságoknak, gyűléseknek, zsinatoknak végképpen és örökre ki-

írtani a tót nép kebeléből ezt a mérges gázt: Hurbán gondoskodott irmagjáról.

Ad vocem „Hurbán“ eszembe jut a „Zsivena“. Mi ez? kérdezd tőlem. Biz az nem egyéb, mint Hurbán és Hurbánfajta izágák által létesített, pánszlávizmus-szagu és bűzű tót nőegyesület. S ki az a Hurbán? kérdezösködöl tovább. Csak volt. 1888. február havában kimult hirtelen halállal Hlubokán, miután alig félévvel halála előtt a „Zsivena“ kiállításán T.-sz.-Mártonon véres szájjal ellenünk bujtogatott, nevezvén bennünket a „németek rabszolgáinak és a tótok zsarnokainak“. Volt pedig ez a Hurbán luth. tót esperes, ki szabadságharcunk alatt az általa elbolondított hivekből egy fegyveres bandát alakított a haza ellen, de, mialatt a mi tót hőseink a hazának szuronyszegezve bevették a branyiszkói ormot (1849. febr. 6.-án) s kardélre s szuronyhegyre hányták Hurbán szövetségesét, a muszkát, a magyar nemzetörök közeledtére bandájával együtt csufondárosan átszökött a morva határon. Később visszakerült és folytatta átkos mesterségét, a bujtogatást. Naturam expellas furca, tamen usque redibit = „kutyaéból nem lesz szalonna“.

Ez a Hurbán tehát a „Zsivena“ kiállítást, hol tót néphímezéseket mutattak be, hazaellenes tüntetéssé alacsonyította. Összegyültek ott a pánszlávok az egész fölvidékről, még Morva- és Csehországból is jöttek „vendégek“, dikcióztak, szavaltak, énekeltek magyarellenes dolgokat. Hurbán volt a kakas a szemétdombon. Mikor ő kezdett kukorikolni, az előbb oly szende, oly szép tót leányok arca kigyuladt, szemükből a gyűlölet szikrái cikáztak s orruk kitégult, úgy lihegtak a gyújtott szenvedélytől. Egyszerre csúfok, rútok lettek, hasonlók bacchánsnőkhöz és fúriákhoz. A gyűlölet a legbájosabb

arcot is eltorzítja, a gonosz szenvedély angyalból is ördögöt csinál.

De a számtalan luth. pánszláv pap között ott lábatlankodott ama hirhedt „Zsivena“-kiállításon egy katolikus plébános is; ez is mondott a dinomdánom alkalmával hazafiatlan felköszöntőt; bizonyára éppen úgy nem volt teljes esze birtokában, mint Stroszmayer püspök amaz ismeretes kiewi távirat szerkesztésénél. A világért el nem árulnám ennek a magáról megfélelkezett papnak a nevét, kit a tót duda, a puha magyar cipő, a tüzes magyar bor túlságos élvezete, — mert ezt ettek, ezt ittak ám ott pánszlávjaink zabkenyér és krumplipálinka helyett —, annyira elkábított, hogy a rómaiak által fenyegetett szerencsétlen haza jövőjét megkönyező Isten-ember képe lelki szeme előtt egy percre elhomályosult, s ő e helyett csak az egyik kinyújtott kezében rubelt pengető, hátradugott kezében rabláncot takargató Pánszlávia csalogató istennőjét láthatá. Nem, nem mondom a nevét, hanem: „Nemde plébános úr, önt Péternek keresztelték? Védőszentje is megfélelkezett magáról, megtagadta Üdvözítőjét. Ön követte szt. Péter rossz példáját, megtagadta édes-anyját, hazáját. De most már kövesse ám pátrónusa jó példáját is, ki könyzáporral s szíve vérével mosta le bűnének szennyfoltját. Ha ezt teszi, megbocsát önnek druszájával egyetemben édes-anyja, a haza is, amint megbocsátott Jézus is Péternek.“ — — —

S mit mondott mindezen üzelmekhez a király?

Szinte tudjuk előre a feleletet: hisz a pánszláv és megromlott szellemű intézetek és egyletek ellen az egyházi felsőbbiségektől és a kormánytól egybehangzóan hozott kárhoztató ítéletekre reáadta a maga szánkcióját. De ő felsége közvetlenül is szólott a tót néphez.

Szinte éppen ugyanazon időben, amikor T.-sz.-Mártonon a pánszlávok dühös dikciókat tartottak a magyar haza, nemzet és nyelv ellen, a király is beszélt a tót néphez a magyar haza, nemzet és nyelv mellett. Hogy-hogy? 1887. szeptember első napjaiban Nyitrára érkezvén, miután meghallgatta a Roskoványi püspök által a hadgyakorló téren szolgáltatott szót. misét, a megye összes járásaiból jött parasztküldöttséghez lépett, mely egy roppant nagy félkörben volt felállítva csoportonként; perszé tót népség volt az egész. Az egyes csoportok élén állottak a szolgabírák, a falúsbírák és jegyzők. Ő felsége minden csoportból több földművest szólított meg, — mindegyiket a magyar nyelven. Rendes kérdései ezek voltak: „Hát önt hogy hívják? Hová való? Tud-e magyarul?“ A legtöbbje azt felelte, hogy a tót mellett tud magyarul és németül is. De volt ám olyan is, ki a magyar kérdést nem értvén, tótul vagy németül nevét és lakóhelyét mondotta meg felelet helyett. Az illető felsége szintén tótul vagy németül buzdította, hogy megtanuljon magyarul, vagy legalább gyermekeit taníttassa meg a magyar nyelvre, mert erre mindenkinek szüksége van. Többszörsz is azt felelték ilyenkor, hogy a gyermekek már magyarul beszélnek. „So ist's recht!“ mondá ő felsége és tovább haladt. Érdekes volt a következő párbeszéd. „Melyik községből való?“ „Mein Name ist Emerich Rozgonyi; — kann nicht ungarisch, Euer Majestät!“ „Rozgonyi? Rozgonyi? Aber selbst Ihr Name ist ja ungarisch!“ = hisz még a neve is magyar. „Ja, Euer Majestät, ich bin ein Ungar, von Adel; aber zu meiner Zeit gab es nur deutsche und slovakische Schulen“ = magyar vagyok, nemes; de az én időmben csak német és tót iskolák voltak. „Alleseins,“ mondá a király komolyan, „Sie

hätten später vielleicht doch ungarisch lernen können“ = mindegy; később talán mégis megtanulhatott volna magyarul, — és az őt kísérő Roskoványi püspökhöz fordulva mondá ő felsége: „Nemde furcsa, hogy valaki, akit Rozgonyinak hívnak, ne tudjon magyarul!? és még hozzá nemes! Ennek az atyafinak nincs fogalma a „noblesse-oblige“-ről!“ „Az abszolutizmus alatt,“ felelé bátran a püspök „ilyenmi gyakran megtörtént.“ S mintha szavai igazságát a véletlen is be akarta volna bizonyítani, az előbbi jelenet mindjárt ismétlődött, csak-hogy itt a tótul és németül igen, de magyarul nem tudó magyar parasztot Szögyényinek hívták. — A küldöttségek fogadása után ő felsége egy egész óráig cercele-t tartott és ismételten kifejezte örömét a fölött, hogy a mint maga meggyőződött, a tót szántó-vető nép is tud már nagyobb részében magyarul, s valahányszor valamelyik esperestől vagy szolgabírótól hallá, hogy az illető kerületben vagy járásban a magyar nyelv terjedőben van, mindannyiszor dicsérő és buzdító szavakat intézett az illetőkhöz, — kik magok is többnyire tótok voltak.

Ha már most megkérdezhetné valaki attól a derék tót néptől, — kinek akar inkább hitelt adni, Ferencz Józsefnek-e, ki a tót népet nem kevesebb atyai szeretettel karolja át mint a magyart, ki, érje akár a tótot, akár a magyart valami baj, mint legelső siet segítségére, — vagy pedig a Hurbánoknak, Mudronyoknak, Dulláknak s efajta embereknek, kik mindig csak gyűlöletet prédikálnak szeretet helyett és inség, baj, járvány idejében nem hogy segítenének a szegény népen, hanem inkább megszöknek még közeléből is, — a felelet iránt senki sem lehetne kétségben.

A horvátok és szerbek pánszlávizmusáról már szó-

lottam. Ha helyesen tekintem át a jelen helyzetet, úgy a viszonyok a pánszlávizmust illetőleg 1874 óta, mint amikor ez leghevesebben és legszemérmetlenebben kezdett mutatkozni, tetemesen javultak. Kivált mióta Khuen-Héderváry Károly gr. áll a horvát ügyek élén, és Brankovics György lett a szerb pátriárcha, és br. Nikolics Fedor mint kir. biztos támogatja a hazafias egyháztőt a legfontosabb egyházi és iskolai ügyekben, — azóta magyarországi délszlávainknál is higgadtság és jobb érzelem ragadta ki a gyeplőt a szenvedély és fajgyűlölet markából.

S most áttérhetek a százszok nyavalyájára, a pángerőszakizmusra, mely szintén elég gondot okozott ő felsége uralkodása alatt mind magának a magyar királynak és kormányának, mind a magyar nemzetnek.

Ha elő akarnám sorolni az alig 170,000 főből álló szász népecske ágitátorainak a magyar állam ellen a koronázás óta elkövetett bűneinek csak feltűnőbbjeit is, többet kellene írnom, mint a szlávokról és románokról együttvéve. Vegyük rendre a legeslegfőbbeket, hogy gyorsan végezhesünk.

Mellőzzük a koronázás után nem sokára keletkezett két szász pártot, az ó- és újszászok pártját. A magyarellenes ó-szász párt élén Teutsch György superintendens állott, az új-szászok között kitűntek leginkább Wächter Frigyes, Lindner Gusztáv s mások. A két párt küzdelme az ó-szászok győzelmével végződött, kik pártjoknak most már a néppárt nevet adták, és az egész vonalon támadtak a magyar állam és nyelv ellen. Összes iskoláikból szinte teljesen kiszorították a magyar nyelvoktatást, a népiskolákból egészen. Így olvassuk pl. a n.-szebeni ág.-ev. szász gymnázium 1873-4-i

programjában, hogy sem itt, sem a reáliskolában, — pedig ez évi 5000 frtnyi subvenciót kap az államtól —, sem pedig a képezdében a magyar nyelv és irodalom nem kötelező tantárgy, s hogy azt önként 1070 tanuló közül 141-en tanulták heti 2 órában; ezek is jórészt született magyarok lehettek. Hogy tankönyvekben miként terjesztették a német szellemet és ferdítették a magyar históriát, arról olvasó- és történelmi könyvek tanúskodnak; kirítt ezek közül is valami Maager-féle német olvasókönyv, a történetiek pedig Teutsch „Geschichte der Siebenbürger Sachsen“ szellemében és irányában voltak írva. Az ottani magy. kir. jogakadémián, melyet egészen a magyar állam tartott fenn, még a hetvenes évek vége felé is kizárólag német volt az előadás nyelve és szelleme, a tanárok — köztük a már említettem Schuller-Libloy — s a szász és román hallgatók ritka kivétellel határozottan magyarelleneseek.

Politikai elöljáróságaiknál és hatóságaiknál az ügykezelésből és tanácskozásból egészen kizárták a magyar nyelv használatát; megtörtént, hogy megyegyűléseken a főispán bevezető szavain kívül senki szájából nem hallott az ember egy árva magyar szót sem.

Kivált a n.-szebeni, brassói, medgyesi, segesvári és besztercei kir. törvényszékeknél (és járásbiróságoknál) a szász államügyész vád-, szász és román ügyvédek védbeszédeiket csak német nyelven tartották, ezek német beadványokat adtak a kir. törvényszékekhez, s ezek németül intézték el azokat, sőt megesett 1874. tavaszán, hogy a segesvári törvényszék személyzete ellen egyetlenegy ember kivételével fegyelmi keresetet kellett indítani, mert ott senki sem értette vagy nem akarta érteni a hivatalos magyar nyelvet, és a restácia is botrányos módon megnőtt volt. Még 1876. vége felé is

avval dicsekedett a szász-sebesi járásbíróság, hogy fennállása óta egyetlen egy magyar végzést sem adott ki még olyan született magyaremlőnek sem, ki a német nyelvet nem érti! Ezen most már hihetetlennek látszó germánizálásnak némileg gátat vetett br. Apor Károly m.-vásárhelyi kir. táblai elnök törvényes, hazafias és erélyes föllépése, — de mindazonáltal vigan folyt az ellenállás a magyar nyelv ellen, mert azután is $\frac{9}{10}$ részét azon munkának, melyet a törvény értelmében magyar nyelven kellett volna elintézni, németül látták el a Királyföldön. Pedig vagy tudtak, vagy 7—10 év alatt megtanulhattak volna a bíró urak magyarul.

De nem csak iskolákban, bíróságban s gyűlés- és tanácskozótermekben germánizáltak a szászok, — az egyház terére is kiterjedt ebbeli fáradozásuk. A reformáció után egynémely református fejedelem alatt oly nagy volt a gazdag brassói szászok befolyása a környékbeli magyarságra, hogy még felekezetöket is ráerőszakoltak erre. Így került Hétfalú is 11 csángó-székely községével a brassói luth. esperesség alá, mely dacára az ev. autonómiának, mely szerint minden község szabadon választhatja lelkészét, maga küldött szász papokat a magyar községek nyakára. Mikor aztán az 1848.-i szabadság-áramlat meghozta a hétfalusiaknak is a szabad-papválasztás jogát, a szász superintendencia és az esperesség mindenképpen háttérbe szorították a luth. magyar papokat. A brassói esperességhez 1874-ben 40,000 lélek tartozott; ezek között volt 16,000 csángó-székely; az esperesség a koronázás utáni időkben egyházi és iskolai célokra az államtól évente kapott 16,000 frtot; az esperesség ezen összegből nevetségesen keveset juttatott az egész esperességben legszegényebb 11 magyar községnek, — az oroszlánrészt a gazdag szász községek

osztották fel magok között. Evvel nem érték be a brassai szász pátriciusok, kik a hétfalusiakat jobbágynak tekintették, hanem az abszolutizmus virágkorában, 1856-ban, amikor a „gutgesinntek“ foglálásainak oly könnyen szemet hunytak a „schlechtgesinnt“-ek rovására, erőszakosan lefoglalták a hétfalusiak erdőit is.

Azon nem is csodálkozunk, hogy a superintendens és az esperes német nyelvű ukázokat és más iratokat menesztettek a hétfalusi lelkészekhez, de az már unicum a maga nemében, hogy még a kormány magyar rendeleteit is előbb németre fordították és német nyelven írták meg a magyar községeknek! Ez már csakugyan vakmerő gúny és provokáció fölfelé is, lefelé is! Így zsarnokoskodtak és németesíttek erőszakkal, esellel és mások kenyerének csonkításával a szászok! S a magyar ev. községek nem tudták másként nyakukról lerázni a szász zsarnokság és germánizáció igáját, mint úgy, hogy nagy ügygyel-bajjal keresztül vitték a tiszavidéki ág.-ev. superintendenciához való csatoltatásukat. Ideje is volt már ennek: a szász germánizáció egyik gyümölcsét magam is ismertem egy szép magyar nevű, de csúf magyarfaló brassai tanár személyében.

S ezeknek a magyaron s románon egyaránt zsarnokoskodó, — mert hej a románnak is volt és van most is elég panasza a kapzsi szász-német sógor ellen, itt-ott a románt is elnémetesítő s az ő képviselőik hozzájárulásával hozott és szentesített törvényeket lábbal tipró szászoknak — még ezeknek állott az erdő felé!

Visszaélve a magyar sajtószabadsággal nem csak saját lapjaikban: „Siebenbürgisch-deutsches Tagblatt, Kronstädter Zeitung“ stb. bujtogatták nap nap után a békés szász népet ellenünk, hanem elárasztották ellenünk szórt rágalmaikkal és kegyetlen elnyomatásukról

szóló vádjaikkal az egész német világot. Ki a szász viszonyokat ismerte, annak önkéntelenül eszébe jutott a farkas- és bárányról szóló mese, de senki sem merte, ámbar a cselekedet egészen talált, alkalmazni, tekintettel a szászság parányiságára, mert e részben inkább hasonlít a magyar állam türelmes oroszlánhoz, mely a mérges „mopszli“ csaholását, bár fellármázza az egész szomszédságot, számba se veszi.

De hogyan történhetett, hogy a szász izgatók vakmerő hazugságaikkal jó sokáig félrevezethették a német olvasóközönség nagy részét? Elmondom.

Miután a tudományos pályára készülő fiatal a már ismertetett szellemű és nyelvű nép- és középiskolákban kellőképpen preparálva volt, elment Németországba egyetemre. Hazai egyetemre sem szíve nem vonzotta, sem nem engedte a tannyelv nem-tudása, sem nem bocsátotta, — ha tanári vagy papi pályára készült —, felekezete szabálya: a lutheránus csak Némethonban nyerhetett kvalifikációt tanárságra és lelkészségre. Lipcse, Berlin, Heidelberg vagy Jena, — ezek pótolták évszázadokon keresztül a hazai felsőbb iskolákat, s mostanság a budapesti és kolozsvári egyetemeket a szász tanuló fiatalságnál. A szász tudományos és protestáns kis világ és a német tudományos és protestáns nagy világ között ez úton szakadatlan érintkezés és összeköttetés fejlődött ki: a szász pap ma is jobban van értesülve arról, hogy mi történik pl. Berlinben vagy Danzigben, mint arról, hogy mit csinálnak Budapesten vagy Bécsben, és a Némethonnal való összetartozás és egység érzetét ébrentartja benne a „Gusztáv-Adolf-Egylet“ és az 1881-ben alakult „Allgemeiner Deutscher Schulverein“ pénzsegélyének folytonossága.

A szász deák mint a németeknek „előretolt leg-

keletiebb előőrsének“ gyermeke, a német egyetemeken a társadalomnak és a német tudományosság utólérhetlensége- s a német fegyver legyőzhetetlenségének hiedelmével eltelt egynémely tanárnak kedvence s elkényeztetett becéje lesz, ki hivatva van arra, hogy apostolként hirdesse és terjessze a német kulturát a barbár magyarok és oláhok között és propágálja a német világmisszió hitét, mely szerint nem sokára még a Fekete-Tenger nyugati partjain is német fog parancsolni; hisz ott is tanyáztak még Attila előtt német törzsek.

Eltelten a német nagyság tudatától, — melyhez egyébiránt a szászok 700 évi ittlétének ideje alatt szászember sem egy szemernyi tudományyal, sem egy csöppecske vérrel hozzá nem járult —, tért a leendő tanár vagy pap, orvos vagy építész stb. haza s előkelő megvetéssel, szánakozó mosolylyal nézi le a magyar- és az oláhember törekvését nem-német kultura után.

A kandidátus csakhamar állást nyer, a nélkül hogy csak fogalma is volna magyar tudományról, költészetről, művészetről, egy szóval: magyar kulturáról, még kevésbé magyar nemzeti aspirációkról: mind ez reá nézve hét pecséttel lezárt könyv, — hisz egy kukkot sem tud magyarul, míg pedig a magyar kulturáról a fogalom eljut hozzá a szász lapok piszkos prizmáján át megtörötten, visszataszító és ijesztő torzképpé változik.

A hazai viszonyok is 1848 óta teljesen megváltoztak: a középkori privilegiumok romjait is halomra döntés fenyegeti, kivált mióta a szász-dédelgető abszolutizmust és provizóriumot a magyar alkotmányosság érája váltotta fel: mégis csak érezteti a szász protészta „szilárd várban“ is magát a magyar hegemonia, a magyar nyelv, már kopogtat a várkapún. A szász-német önhittség felriad a sacrilegiumszerű merényleten. Most

már azt is merik követelni azok a pillanatnyi politikai sikertől elkapatott magyarok, hogy a szász gyermekek a népiskolák utolsó 2 osztályában hetenként 2 órán át tanuljanak magyarul legalább írni s olvasni. Miféle hallatlan vakmerőség ez! A magyar kormány még avval a követeléssel is mer előállni, hogy a volt Királyföld vagyonának egyházi és kulturális célokra szánt részéből egy kevésként juttassanak a volt Királyföldön levő magyar, német — nem-szász — és román községek egyházi és iskolai céljaira is, s ne fordítsák azt mind szász érdekek előmozdítására. Még inkább felriadnak, összeröffennek, a szász protestánsok protestálnak ismételten, de biz az a gr. Szapáry, — kinek a Czápári-gúnynevet adták —, nem akar tágitani.

Ezalatt a német egyetemi kollégából is professzor, prédikátor, író, ujságíró stb. lett, a sedani győzelem és versailles-i emelkedés egyaránt elkábította a német és szász kollégát, amaz szívesen juttatott a franciától elragadott, „gloire“-ból emennek is egy sugárkát, a „furor Germanicus“ amarról átragadt emerre is, és megkezdődött a magyarírtó-tollharc a „Sachsenland“-on és a „Reich“-ban is.

Már a régiek jól tudták, mennyire igaz ez: „Calumniare audacter, — aliquid haerebit,“ a mostaniak közül ezt senki sem tudta jobban, senki sem gyakorolta vakmerőbben, mint a szász rágalmazó! Alakult egy írkáló-bánda N.-Szebenben, jól szervezve, jól fizetve; egyedüli feladata: vakmerően, de ügyesen hazudozni. Ez két tizeden át, egyetértve németországi szövetséges-társaival félrevezette a német közvélemény gyanútlan részét és keresztes toll-hadjáratot indított meg ellenünk.

Alig volt nap, hogy a nagy német birodalom valamelyik zúgában meg nem jelent volna ellenünk valami

hazug praemissá-kból kiinduló mérges kifakadás. De nem csak a némethoni napilapokat látták el a szász „Lügenwackerek“=„hazudoncok“ a szász „nemzet“ elnyomását, magyarosítását, kifosztogatását, megsemmisítését felpanaszoló jeremiádokkal és segélykiáltásaikkal, hanem szépirodalmi folyóiratokba is befurakodtak, sőt egész munkákat is írtak. Mindezen közlemények szokott német hosszú lére eresztett tartalmának csak egy epithetonja lehet: „hazug“. Mintha csak a sátánhoz, a hazugság apjához, jártak volna iskolába.

S minő szép címei és feliratai voltak mindezeknek a kificamodott ész-szülte termékeknek! Az a szépirodalmi lap pl., mely nem átalotta még imádott, drága, egyetlen királynénkről is tiszteletlen hangon írni, az a gyalázatos, hirhedt, — és mégis sok magyar család olvasó-asztalán található —, „Gartenlaube“, számosak között e cím alatt is hozott (1874. ápr.) egy keserves és németkeserítő feljajdulást: „Auch ein verrathener Bruderstamm“ — még egy elárult testvértörzs. Ez a felirat azért is nevezetes, mert hasonló csalátkekkal és izgató szerekkel ébresztették fel a németek részvétét és harcvágyát, mikor, hogy az Elsas és Lotharingiában sínlődő „Bruderstamm“-ot akarata ellenére vissza-kebelezzék, a francia háborúra készültek. Talán azt hitték a szász politikusok, hogy értük és miattuk a velünk már akkor szövetséges német birodalom háborút üzen nekünk. A „Gartenlaube“-nak magyarosan megfelelt a német „P. Lloyd“, mely lap külföldön s kivált Némethonban való nagy elterjedésénél fogva ott jó szolgálatokat tett a magyar ügynek.

De egész röpiratok és könyvek is jelentek meg a szászok részéről vagy felbujtására a magyar állam és nemzet ellen. Egyiknek legalább ide írom a címét:

tudom, borsódzik olvasásánál mindenkinek a láta. „Das Erwürgen der deutschen Nationalität in Ungarn. Denkschrift aus Siebenbürgen mit Vorwort von Franz v. Löher“ — a német nemzetiség megfojtása Magyarországon. Emlékirat Erdélyből előszóval Löher Ferentől. Természetesen hazugság és ferdítés az egész az első szótól az utolsóig. Hogy 1874 óta mennyire javultak a viszonyok, abból is kitűnik, hogy akkoriban oly szász-embert gyanúsíthattak ama gyalázatos vádirat szerzőségével, ki most már magas állami méltóságban a magyar állameszme hive, védője és terjesztője.

A „Das Erwürgen“-féle hazug röpiratot tönkre silányította a „Der Kampf der Siebenbürger Sachsen um die Überreste des Feudalwesens“ = az erd. szászok küzdelme a feudalizmus maradványaiért című munka. Mielőtt megcáfolja a pusztá hazugságokból öszszetákolt fércmű minden egyes állítását, avval foglalkozik, hogy kimutassa, mennyire illojális, botrányos, aljas és önérzetes férfiakhoz nem méltó eljárás az, hogy a szászok az anonimitás álcája alatt eljárnak árulkodni a németekhez saját hazájok ellen és a helyett, hogy ha valami bajuk van, ezt békésen honfitársaikkal itthon iparkodnának a király és a törvények égisze alatt elintézni, idegen népek foruma elé hurcolják ügyöket. A rágalmak egész özönével árasztják el saját hazájokat a külföld előtt, hogy ennek közvéleményét félrevezessék, — mi annál könnyebb, mert az nem ismeri hazai viszonyainkat —, és jogtalan követeléseiket a jogosultság színében tüntessék fel előtte azon reményben, hogy a magyar állam a saját kára- és a királyföldön lakó más nemzetiségek és felekezetek rovására majd enged a pressziónak. De hiába! Azért mégis csak tovább tart a szász ultrák részéről a hajsza ellenünk a német sajtóban. Az „Ausland“ c. né-

metországi tudományos folyóirat szintén hiába mutatja ki a szászok és Löher által megindított magyarellenes agitáció alaptalanságát, hiába inti a német közönséget, hogy ne téveszsze össze a magyarországi németeket és az erdélyi német katolikusokat az erdélyi szászokkal, kik összesen alig vannak 170,000-en; mert ama németek Magyarország leghazafiasabb, legszorgalmasabb s leghivebb fiai lévén, minden közösséget a középkori privilégiumaik fenntartásáért felzendülő szászokkal magoktól elutasítanak. A „Danzig. Zeit.“ is mellettünk tör ládsát.

A minden hangnemben hallatott és elnyomatást, jog- és vagy on fosztást, magyarosítást, kiirtást felpanaszoló szakadatlan feljajdulások végre Ausztriában (pl. Kremsben), — hol szintén a német császársághoz szító sok rajongó volt —, Németországban, sőt még Amerika németlakta vidékein is tudtak pángermán politikai pártok részéről határozatokat provokálni, melyekben a hős teutonok tiltakoznak testvéreik „keserves elnyomatása“ ellen! Ezen tiltakozások forrása vagy a pángermán szellem vagy a megtévesztés volt; hisz oda künn sem tudhatták, hogy mindama panaszok, melyekkel a „Schulverein“ közvetítése mellett a szászok tele kürtölték a német sajtó nagy részét, merő hazugságok, melyek egytől-egyig egy jól szervezett és jól pénzelt szemérmevesztett bándától eredtek — N.-Szebenből. A német lapok a helyreigazításokat föl sem vették. Az elfogultság és előítélet a legnagyobb igazságtalanságra is képes. Mi védekeztünk, a hogy lehetett. De hiába cáfolta meg ritka alapossággal Neményi A. „Hungaricae res“ cím alatt az „Ungarische Revue“-ben (1882) a szászok rosszakaratu koholmányait, Heinze Fülöp heidelbergi tanár ugyanis a szászok uszítására egész könyvet

írt ellenünk, egyebet perszé nem téve, mint tudományos rendszerbe szedve az eddig mérges gombaként megjelent ocsmány ráfogásokat és hazugságokat. Ily körülmények között nem is igen botránkoztunk meg azon, hogy a heidelbergi egyetem, melynek „fájdalom-gyermekei“, a szász diákok, az öblös sörös-korsók mellett oly velőtrázóan tudták apáik szenvedéseit ott a „Cibin-“ és a „Kokkel“-mentén ecsetelni, fennállásának 500. évfordulója alkalmából rendezett ünnepélyére sem a budapesti, sem a kolozsvári egyetemeket meg nem hívta, hanem ehelyett Bedeus Józsefet, a magyarság legdühösebb ellenségét N.-Szebenben, doktori rangra emelte (1886).

Míg a szász ultrák így bujtogatták ellenünk külföldi fajrokonaikat, — ezeken kívül minden manővereik és raffinement-jok mellett sem tudtak senkit felültetni —, addig itthon, hogy megfélemlítsék a magyar állameszméhez ragaszkodó szász atyafiaikat, halállal fenyegető anónim leveleket küldözgettek ezek előkelőbbjeihez, pl. Wächter Frigyeshez, Fábriushoz s másokhoz s bizalmatlanságot szavaztak pl. Rannicher Jakabnak stb., és mindamellett igen pompásan érezték magokat azoknak a „zsarnok“ magyar törvényeknek az oltalma alatt: Erdély legtermékenyebb részét képező Királyföldjükön meggazdagodtak, a magyar államtól szubvencionált iskoláik virágzottak, magyar pénzen épült vasutak szeltek át kis királyságukat, — míg a mindig hű szegény székelek egy arasznyi hosszú vasutat sem kaptak s még sem panaszkodtak. — Példátlan és hallatlan volt tehát a szász ultrák háládatlansága. Lapjuk, a „Sieb. deutsch. Tagblatt,“ 1876-ban, mikor ő felsége N.-Szebenbe jött a hadgyakorlatokra, még a királyra is megharagudt komolyan, hogy miért nem dobatta le a diadalkapúról a magyar nemzeti zászlót, és hogy mert még a szász küldöttsé-

gekkel is magyarul beszélni! Mikor ezeket az illójális kifakadásokat olvastuk, csak ezt mondtuk: „Ó te, nyavalyás, te!”

De itt, bár nem tartozik szorosan ide, el kell mondanom egy jelenetet, nem csak azért mert annak magam is szem- és fültanuja voltam, hanem inkább, mert abból is látható, mennyire távol áll a mi királyunk az elfogultságtól és szűkkeblűségtől.

Deák F. halála után egy budapesti asszony el látva a miniszterium ajánlatával árulgatta a nagy hazafi képét és más történeti képeket is. Perszé, vettünk, és igazgatóm is vett gimnáziumunk számára többet. Ezek között volt egy, mely Kossuthot ábrázolja, amint féltérdre ereszkedve a nyílt sír szélén imádkozik, a melybe valami — azt hiszem, a kápolnai — ütközetben elesett honvédeket valának eltemetendők. Ezt a képet direktorom a 8. osztályban helyeztette el, ahol éppen tanulják a magyar történelmet.

A király meglátogatja az államgymnáziumot is. A II. osztályban éppen magyar óra van. A ravasz tanár számít a fiúk azon általános hibájára, mely szerint jó sokáig a nominatívusról mint első esetről azt mondják, hogy az az első személy. Meg akarta nevetetni a királyt, és ez sikerült is neki. Alig hogy ő felsége belép, diktálja román növendékének: „A király atyailag szereti népeit. — Megvan? Meg. — Mondd meg nekünk, — miféle mondat ez?” „Egyszerű, bővített mondat.” „Helyes, Togyer! Hiszen te ügyes fiú vagy! S melyik ennek a mondatnak az alanya?”, „A király.” — „Brávó, édes jó Togyerem; tudtam én, hogy te nem csinálsz nekem szégyent ő felsége a király előtt; hisz éppen azért szólitottalak ki téged!” „S a szép román gyermeknek még jobban kipirul az arca,

szeme villog. „Mik is csak a mondat főbb részei?“ „Alany és állítmány.“ „Jól van. Nagyot nőjj, Togyer! Ez az alany: a király, — melyik személy?“ A fiu minden habozás nélkül rávágja: A király az első személy.“ „Van is, nincs is igazad, Togyer lelkem. Igazad van, mert a király mindenütt az első személy: s nincs igazad, mert a király ebben a mondatban csak a harmadik személy.“ S ő felsége csakugyan nevetett, néhány kérdést intézett Togyerhez, ki zavarában tépegette a spongyát, s megdicsérve őt, távozott.

De nem is ezt akartam elbeszélni. Belép ő felsége a 8. osztályba. Itt már magyarból, németből és románból is megvizsgáltatta a fiúkat, és örömét fejezte ki a fölött, hogy román- és németajku tanulók éppen oly jól tudtak magyarul, mint a született magyarok, és ezek között sem volt egyetlen egy sem, ki nem tudott volna németül és románul. „Ez már szép eredmény, Wenckheim, nemde?“ mondja a király miniszteréhez. „Igen, igen, Fölség,“ feleli ez szórakozottan, — mert szeme megakadt volt az imádkozó Kossuth képén, s ő félt, hogy azt ő felsége is észre találja venni. Amitől félt, bekövetkezett. A király is kíváncsian nézett a képre, de mivel igen távol volt tőle, közelebb lépett; a hány lépést tett ő felsége előre a kép felé, ugyanannyit tett minisztere hátrálva hátrafelé, míg Wächter Fr. főispánhoz ért; ennek sügött valamit nagy izgatottan a fülébe: ez meg szemeivel kereste a hórihorgas igazgatót, ki a nyitott ajtó küszöbén állott; közeledik hozzá: „Te szerencsétlen, te! Akkora bakot löttél, a mekkora még székelő öregapádnak sem volt a kászoni havasokon! Hát minek nem tetted el onnan arról a falról azt a gyönyörűséges képet! Nézd csak, ő felsége csak félig hallgat a „Nibelungenlied“ fejtegetésére;

egészen el van merülve annak a képnek a nézésében. No lesz majd hadd-el-hadd! De mit is mondjak, ha valamit talál szólni?“ „Én egy asszonytól vettem, kit a miniszterium ajánlott.“ — „Vigye el az ördög az asszonyodat! Ha ő felsége visszatetszését találja kifejezni, s azt megtudja Wolf (a „Tagblatt“ szerkesztője), s megtudni megtudja, lásd most is úgy fénylik a kárörömtől a szeme annak a „csóré pófáju“ (meztelen arcu) Teutschnak, a „Tagblatt“ nagymesterének, — akkor lesz ám dulce júbilo az „avas“ szászok táborában!“ El lehet képzelni, hogy az én igazgatóm igazán „kutyáliter“ érezhette magát. A király teljes meglepődését fejezte ki az igazgató előtt, ki ő felségét a 2. emeletről lekísérte az épület bejáratáig, felvilágosítással szolgálva a menetközben is tudakozódó királynak. „Egészen meg vagyok elégedve. Köszönöm!“ mondá ő felsége kezét nyujtva a direktornak. A képről semmit sem említett.

Az én Náci barátom, már t. i. az igazgató, ki rendes körülmények között is, az ő hosszú lábaival két „garádicsot“ szokott egyszerre lépni, most örömében négyet vett egyszerre s úgy rohant fel a második emeletre, hogy egyikünk sem tudta utólélni. Este meg elvitt mindnyájunkat „Vater Lämmle“-hez, megtraktált, s mi nagyokat ittunk a király egészségére, utóljára a mi jó Nácink még görög felköszöntőt is mondott a királyra, magáról sem feledkezve meg, mert így végezte büszkén: „ἐνίκησα, ἐνίκησα = győztem! — —

A szász tulzók vakmerősége, kik a magyarországi németek nevében mertek hazudozni, és a német és osztrák „sulferájnok“ hivatlan beavatkozása és arcátlan tolakodása, végre mozgásba hozta a világ legtürelemsebb, legbékésebb társadalmát is, a magyarországi né-

metek társadalmát. Az összes, németek-lakta városokban, mint pl. Tétény, Pancsova, Versec, Temesvár, Pozsony stb., népgyűléseket tartanak; ezekben megbélyegzik annak módja és rendje szerint határozatilag a szászok hazafiatlan, hazaáruló magatartását, velők való minden közösséget visszautasítanak, a német nemzet salakjának nevezvén őket, és a legerélyesebben tiltakoznak a „sulferájnok“ fogadatlan prókátorsága ellen, kijelentvén, hogy nincsen szükségök a nagy pénzzerővel dolgozó emez egyletek semmiféle segélyezésére. Magyarországon, mondják, még híre, hamva sincsen semmiféle elnyomatásnak: ennek tanyája éppen Németország; a németek magok tegyék magokat előbb a magok hazájokban szabadokká, s adjanak harmadfél milliónyi lengyeleiknek bárcsak annyi szabadságot nyelv és felekezeti dolgában, mint mennyije van Magyarországon a másodfél százezernyi szászoknak; söpörjék ki előbb saját házukat, s csak azután induljanak házalni szabadságukkal, csak azután söpörgessenek a magyar ajtaja előtt (1882.). Soha szász hamisságot és németországi impertinenciát oly erélyesen s oly drásztikusan nem kárhoztattak, nem utasítottak vissza, mint tette ezt akkor a magyarországi németiség.

A fővárosban is megalakul Gerlóczy Károly alpolgármester kezdeményezésére a „sulferájnok“ üzelmeinek ellensúlyozása végett a „Magyar iskolai egyesület“, melynek tagjai jobbadán szinte született németek, de derék magyar állampolgárok voltak (1883). Az erdélyi szász-németek, az osztrák németek, a porosz-németek támadását tehát legelőbb a magyarországi németek verték vissza.

Végre a szászok is kezdetek kijózanodni. Belátták, hogy az ultrák őket egészen meddő, ok- és cél-

talan harcba ugrasztották, melynek semmi kilátása a győzelemre: szemben áll velök nem csak a magyar nemzet, hanem a magyar király is, s nem csak ez, hanem a haladás szelleme is, mely nem barátja semmiféle középkori kiváltságoknak, sem az ekszkluзивitásnak. Belátták, hogy az ő kedvökért sem az osztrák császár a magyar királynak, sem Bismarck — jó barátja, Andrassy közvetítése mellett — Tiszának nem fog egyhamar háborút üzeni. Lassanként megadták magokat. Azt hitte már az ember, hogy az a híres, 700 éves szász „*prudentia. circumspectio, cautio és sapientia*“ kiveszett szász honfitársainkból: kellemesen csalódtunk. A kormány is arany hidat épített nem a visszavonuló ellenségnek, hanem a megtérő szászoknak. A náluk oly népszerű gr. Bethlen András helyébe, ki miniszter lett, egyik kedvelt emberüket, Thalmann Gusztávot nevezette ki szebeni főispánnak és szász kómesznek. Azt hiszem, jól választott. Thalmann higgadt, szenvedélytelen, nem fennhéjázó s nem erőszakos ember, hanem jó adminisztrátor, kitűnő hivatalnok és munkaerő, kinek lojálisához semmi kétely nem fér, ki féltékenyen őrködik a fölött, hogy megyéjében a törvényt megtartsák, s kinek kormányzása alatt, tudom, egy krajcárt sem fognak a szász náció pénzéből agitációs célokra fordítani. A többi, túlnyomólag szász lakosságú megyék is a szászok előtt rokonszenves főispánokat kaptak, minők Bauszner Guidó, br. Szentkereszty, Maurer.

A szászok megtérésének első jelei ugyan már előbb mutatkoztak, de leghatározottabban 1889-ben akkor, amidőn Bauszner, Zay, Fluger, br. Salmen, sőt az az előbb annyira magyarfaló, inkább oláh, mint magyar lenni kívánó Meltzl is az országgyűlésen kijelentették, hogy ők szívesen elismerik a magyar állam fenységét, a magyar nemzet hegemoniáját, a magyar nyelv-

nek elsőségét, csak tarthassák fenn egyébben német nemzetiségöket.

Ezt azelőtt sem bántotta volt senki.

Igy végződött a szászok hadjárata ellenünk. Adja Isten, leginkább annak a szorgalmas, békeszerető s takarékos szász népnek érdekében, hogy az többé ne ismétlődjék. — —

A szászoknak ezen rábiátus antagónizmusát a magyarság ellen lehetne valami akút betegséghez hasonlítani, mely aránylag rövid idő alatt folyik le.

De van a germánizmusnak egy ennél sokkal veszedelmesebb válfaja, hasonló valami sokáig eltartó chronikus bajhoz, mely lassan, de annál biztosabban gyilkol, lassanként átharapódzva a test minden egyes tagjára, részére. Ez az alattomos betegség tudtommal egy népet sem támadott meg oly nagy mértékben, oly veszedelmes módon, mint éppen a magyar nemzetet. Ez elnémetesedésünknek lassú, de biztosan előrelátható kimenetelű prócesszusa.

II. József és az abszolutizmus germánizációja ellen megvédtük valamiképpen magunkat: önmagunkban találván meg az ellenmérget, a minden erőszak ellen önként támadó visszahatás- vagy reakcióban. Sokkal félelmesebb volt, amint láttuk, a szabad akaratból bekövetkezett elnémetesedés Mária Terézia korában. De a nemzet zöme, a nép akkor ép és érintetlenül maradt még a ragálytól, s aztán jöttek egyfelől a testőr-költők, másfelől éppen maga II. József: ezek ellenkező szerekkel kigyógyították némileg a fejet, a főnemességet is a betegségből.

Alkotmányunk helyreállítása után mohón hozzáláttunk az abszolutizmus elnémetesítése maradványainak eltakarításához, s aztán mikor már azt hittük, hogy

készen vagyunk a munka nagyjával s helyébe visszaültettük a száműzve volt magyarságot, — kapút-ajtót nyitottunk szabad akaratunkból ismét a germánizmusnak, megmutattuk neki, egyengettük előtte az utat nem csak agyunkhoz, hanem szívünkhöz is, velünkbe, veséinkbe, egész belsőkbe. Mi magunk fogtunk minden kényszerítő ok nélkül a magunk németesítéséhez s kiterjesztettük azt az addig érintetlen maradt részeire is nemzettestünknek: a polgárságra és népre, nagyobb virtuózitást tanúsítván a magunk és mások elnémetesítésében, mint a magunk vissza- és a mások megmagyarosításában. A magyarok Istene megint segítséget küldött számunkra éppen ellenségeink: a pánszlávizmus, a dakorománizmus, a szakszónizmus térfoglalásában, botrányos és kihívó fölléptében és a különféle „sulferájnok“ s nemzetiségi egyesületek garázdálkodásában. Úgy látszik, a magyart meg kell támadni nyelvében és kultúrájában, hogy azokért lelkesülni és tenni tudjon; különben oda dobja e drágagyöngyöket könnyelműen holmi fényesre csiszolt hitvány üvegdarabokért.

Ha megfigyelésem és érzésem nem csal, a szellemharc a nemzet eme legdrágább kincsei mellett és ellen most érte el tetőpontját, de sajnos, — mintha az ellenség volna előnyben. De hisz ez nem is lehet másképpen: ahol magából a magyar nemzetből kerülnek ki a nemzeti nyelv és műveltség ellenei, a német nyelv s kultúra barátai, ott megint csak nemzetünk geniusza döntheti az ütközetet a mi javunkra, különben veszve van a magyar nyelv és vele veszve a magyar nemzet. Nagy igazság van a fővárosi „Magyar Egyesület“ jelmondatában: „Nyelvében él a nemzet!“ — nagy és megcáfolhatatlan. Mintha látnám, mily megvető előkelőséggel mosolyog most egyik-másik filogermán kozmopolita

honfittárs mondásomon. Pedig az úgy van, s ki rajta nevetni valót talál, az minden inkább, csak nem — magyar.

De lássuk, miként fejlődtek a koronázás után a viszonyok a jelen állapotig.

Alig hogy Buda egyesült Pesttel, és az ikerfővárosból az egy Budapest főváros lett, az ó-budai svábok egy része tüntető gyűlésen követelte (1874. okt.), hogy ennek a fővárosnak hivatalos nyelve legyen a német is. Célt ugyan nem értek, de vajjon sokban javult-e a nyelvi viszony Ó-Budán dacára a több iskola alapításának? Ó-Budán ma is a német az uralkodó nyelv.

Már azelőtt is, de különösen 1875-ben sürgettük kissé hangosabban a magyar nyelv tanítását a katonai tanintézetekben, — s ma már örömmel konstatalhatjuk, hogy e tekintetben némi javulás állott be. De a pártítás elvénél fogva és mert az ausztriai katonai intézetekből kikerülők is alkalmaztatnak magyar ezredeknél, talán helyes volna, ha az összes katonai tanintézetekben úgy tanítanák a magyar nyelvet, hogy azt minden tisztjelölt vagy hadnagy bírja, mikor amaz intézeteket elhagyja. De tapasztalván maga Trefort, hogy a soproni katonatiszti leányiskolában is elhanyagolják a magyar nyelvoktatást, felszólalt ő maga, felszólaltak a lapok is, mire az „Österr.-Ungarische Wehrzeitung“, a közös hadügyminiszter lapja, — kinek főfelügyelete alatt áll máig is amaz intézet —, gúnyosan azt kérdezte tőlünk, — nem kellene-e egy külön „magyar glóbusz“ is? Noha amaz iskola növendékleányaiból alig válhatnak egykor németül kommandírozó gyenerálisok, értesülésem szerint ott a magyar nyelv most is a „hamú-jutka“ szerepére van kárhozotva. Ez tehát

egészen céltalan germanizáció. Mi a mi ludoviceumunkban nem csak tanítjuk a német nyelvet, hanem 2 tantárgyat is németül adunk elő.

Kötelező tantárgynak bevittük a német nyelvet összes iskoláinkba: a nép-, polgári és középiskolába, s felsőbb iskoláinkban több német tanszéket állítottunk fel: még csak a bölcsődékben és kisdudóvókban nem hódított tért a német nyelv; no de se baj! ezen hiányt pótolja bőven a magyar szülők gondoskodása, kik csecsemőik mellé német gyermekkertésznőket, felserdülő leányaikhoz német gouvernante-okat, fiaik mellé német növelőket fogadnak. A magyar növelőnő vagy növelő, bár jobban tud németül a kétes minősítvényű németnél, rendesen azért nem nyeri el az állást, mert tud magyarul; ez tehát hátrány. Ha másban nem, úgy a németség kultiválásában egymás kezére dolgoznak család és iskola.

Még miniszteri rendelet útján is szigorítottuk a német nyelvtanítást (1889 elején) és emeltük e nyelv tudásának nivóját.

Fel-felhangzanak koronként panaszok, hogy zárdai iskoláinkban és kivált növeléinkben germanizálnak. Ennek főokául felhozták, hogy a tan- és növelőerőket a német anyaházakból hozzák ide, azok pedig nem tudhatnak magyarul. Ezt a panaszt 1889-ben még a fővárosi Angol-hölgyek intézetéről is olvastam, de később, magam is ott tanítattván 2 leányomat, meggyőződtem, hogy a panasz indokolatlan volt, legalább mi az ottani tanítónő-képezdét illeti, hol kitünő honleányi szellem mellett hetenként csak 2 órában tanítják a szöke Thusnelda nyelvét. De ha máskülönben most is alapos a panasz, ki annak az oka? Mi! Leányainkból szívesebben csinálunk kétes ekzisztenciájú pincérnőket, semhogy

megengednők, hogy akár kevésbé szigorú rendi apáca-tanítónők legyenek. De a főbaj más. Mi magunk kívánjuk, követeljük, hogy leányaink németül tanuljanak, németül beszéljenek. Saját fülemmel hallottam, amikor egy székely nemes-asszony a moldovai havasok aljáról esdekelve kérte az apácákat, meg ne engednék, hogy leánya egyetlen egy szót is szóljon magyarul! A portékát csak úgy adják el, ha keresik, ha kell, ha veszik.

A m.-óvári gazdászati akadémia 1884-ig német volt s most is nagy szerepet játszik abban a német nyelv, ámbar sem Göthe „Zauber lehrling“-je, sem Schiller „Der Ring des Polikrates“-e recitálásával ki nem üzzük a lucernából a földi balhát. Maga pedig Óvár — legalább 1889-ig — megmaradt német fészeknek, — még pedig ö n k é n t e s n e k, hol a mondott évben a városházán a tanácskozási nyelv még a német volt, s a jegyzőkönyveket is németül szerkesztették dacára annak, hogy a 49 városi tanácsos és képviselő között 29 magyar volt, 11 tudott magyarul, és csak 9 nem beszélt hazája nyelvét. De hisz tudjuk már: olyan bárgynan lovagias és udvarias — saját kárára — ez a magyar, hogy ha huszan együtt vannak és folyik a társalgás az édes anya és haza kedves nyelvén, s oda vetődik egy német, ennek kedvéért mindahuszan magoktól dobják a magyar nyelvet és elkezdenek németül fecsegni, a ki pedig nem tudna — no de ilyen alig van — inkább hallgat, ne hogy az ő — Wieser tiszt úr szerint — „betyárische“ nyelvével megsértse a német kényes fülecskáját. Hogy Pozsonyban is kerültek még német jelentések ezelőtt 3 évvel a városi közgyűlés elé, abból ugyan azt lehetett következtetni, hogy a koronázó-várost részben még németül adminisztrálják, de az nem történt szabad akaratból, mint Magyar-Óvárrott: Pozsonyban az illető tisztviselők egyszerűen

nem tudtak egy szót sem magyarul. Hogy sikerült-e azóta az ottani iskoláknak, de különösen a „Toldy-körnek“ és a „Felvidéki Magy. Közm. Egyesületnek“ a magyar nyelvet visszahelyezni természetes jogába, — nem tudom.

Már csak Arad magyar város. Igaz. Mégis megtörtént velem 1877-ben, hogy szólítom többször a pincért magyarul, hogy fizetni akarok, de nem hallja. Végre kiáltom: „Zahlen!“ s a pincér ekként adja tovább a szót a főpincérnek: „Árpád, zahlen links, Numero drei!“ Nem tudtam, nevessek-e, vagy mérgeledjem. Most ez utóbbit tenném.

S ugyan csak Aradon történt (1884. szept.), mikor ő felsége ott megfordult a hadgyakorlatok alkalmával, hogy a hozzá benyújtott 46 kérvény közül 21 németül volt fogalmazva. Talán azt hitték az ostobák, hogy a magyar király nem tud magyarul.

1885-ben felszólítja Gerlóczy Károly alpolgármester, a főváros és környéke magyarosodásának 2 évtizeden át eme legbuzgóbb, leglelkesebb előmozdítója, a német cégtáblával bíró üzletek tulajdonosait, hogy magyar cégtáblákat alkalmazzanak. Sokan teszik, sokan nem: többnyire kettős költségen magyar és német feliratokat használnak; pedig teljesen fölösleges: aki magyarországi, az tudjon magyarul; a ki nem tud, vagy idegen, az ott látja pl. a söröskorsót és a hosszú nyakú borosüveget, s mindjárt megtanulja: „sör, das ist Bier; bor, das ist Wein;“ mert nem is hinné az ember, mily nagy nyelvmester az a gyomor, meg az a torok. Látjuk magunkról: milyen pompásan megtanítanak minket a német vendéglősök, pincérek és kávésok, — ezek a legkitünőbb emisszáriusai a germánizmusnak —, a német nyelvre — még a mi magyar fővárosunkban is! Magyar? A germánizálás még be sem éri Magyarországgal: kiterjeszti áldá-

sait már Boszniára is, hol 1887-ben a postaügy nyelve egészen német, egyéb hivatalos nyelv félig német, félig bosnyák vagy horvát volt, — pedig magyarember áll ama tartomány kormányának az élén, pedig Bosznia Magyarországhoz tartozott s Magyarországhoz tartozandó ország, melyet, ha végképpen annectálunk, csak Magyarországhoz kell majd kapcsolni; addig pedig egészen germánizálva leszen. Hát, eltekintve a multaktól, a németiségért folyt az osztrák-magyar hadsereg vére az okkupáció alkalmával? Hát Ausztria-Magyarország a Nagy-Germánia pionírja?

Annyira elgermánizáltuk mi, magyarok, önként önönmagunkat és nemzetiségeinket, hogy alig van már hazánkban „nadrágos“ ember vagy „német“ viseletű nő, ki nem tudna németül. A mi saját érdemünk (?) vagy hibánk, ha igazat kell adnunk Fejérváry Géza br. magyar honv. miniszternek, amikor, tagadván a tisztí vizsgálat magyar nyelven való kiállhatásának megengedhetőségét (1887. márc.) ezeket állítja: „Mi művelt tiszteket akarunk, művelt embernek pedig tudni kell németül (perszé Magyarországon) Azt pedig, hogy magyar nyelven történjék a tisztí vizsga, nem is merem indítványozni“ . . . S az egyetemi fiatalság küldöttségéhez intézett válaszában (1888. nov.) mondtak közül akarva- nem akarva kénytelenek vagyunk aláírni a német nyelvre vonatkozókat: . . . „a mi államunkban a nemzetiségek jobbára német nyelven érintkeznek egymással . . . s éppen ezen oknál fogva a hadsereg nyelve csakis a német lehet.“ S hogy a honvédelmi miniszter a német nyelvről tiszta meggyőződéséből mondhatta ezeket, és hogy neki igaza volt, azt másnak ne tulajdonítsuk, mint bűnös közönyünknek nemzeti nyelvünk iránt, és babonás porba-

hullásunknak a német nyelv és kultúra előtt. De egyet eme miniszteri válaszból jó lesz mégis mélyen bevésniünk emlékezetünkbe s elmélkedniünk fölötté: az összekötő kapocs, a közlekedési eszköz hazánk különféleajkú polgárai között 1888 végén még nem volt az állami, a magyar nyelv, hanem a német, és ez az oka annak, hogy a hadsereg nyelve is nem a magyar, hanem a német. Ebből logikai szükségképpeniséggel következik: ha az összekötő kapocs, a közlekedési eszköz hazánk különféle ajku polgárai között a magyar lesz, s nem a német, akkor a hadsereg nyelve is a magyar lesz, s nem a német. Mennél inkább kiszorítjuk tehát a német nyelvet a mi könnyelműségünk folytán uzurpált pozíciójából s juttatjuk ottan is érvényre a magyar nyelvet, annál könnyebben teljesül reményünk, hogy a hadsereg magyar részében magyar lesz a nyelv is, és ekkor maga ez a hadsereg lenne a magyarosodásnak legkülterjűbb eszköze. Pedig most is, de leginkább 1889-ben országgyűlésen és sajtóban egyaránt keservesen panaszkodtak, hogy a közös hadsereg egészen német, s most már a honvédtisztikart is meg akarják németesíteni stb. . Ha igaz, helytelenül cselekszenek, a kik teszik, — de e mesterséget tőlünk tanulták, kik ezt az operációt saját nemzettestünkön nagy sikerrel vittük végbe.

Oly nemzet, mely a saját nyelvét maga sem becsüli kellőképpen, hogyan kívánhatja, hogy azt idegenek respektálják? Kényelemszeretetből, vagy hogy valami hasznat ma nyerjek a német nyelv segítségével, melyet holnap el nem szalasztanék a nélkül sem, a német nyelvet portálni a magyar rovására, nem helyes és nem erkölcsös cselekedet. A magyar kereskedő, iparos, mesterember stb. meg sem gondolja, hogy a német s általan idegen nyelv használata ömágára, a

kereskedőre, iparosra, mesteremberre nézve is lealázó ott, hol joga van a magyart használnia. Hát nem portékája jóságának a révén akar meggazdagodni, hanem a német nyelv kegyelméből, átengedvén ennek a hegemóniát a magyar felett? Használjuk csak ott a német nyelvet, ahol „muszáj.“ Fájdalom, még mindig többet veszünk Ausztriából és Németországból, mint amennyit ott eladunk; ha veszünk, még ott is tegyük megrendeléseinket magyar nyelven; nagy ott a konkurrencia; önérekléből megtanulnak majd magyarul magyar pénzért, hogy túltegyen egyik a másikon, — van már példára —; nekik nincs mit félniök a megmagyarosítástól, de nekünk ezer okunk van tartani a germánizálástól. No de aztán itthon haza elleni bűn a magyar nyelvet háttérbe szorítanunk a német kedvéért haszonlesésből. Pedig még 1875. májushavában is egy társulatnak ez volt a neve: „Merkantile, Ungarisch-englische Gesellschaft.“ S ezen „magyar“ társulatnak nem csak ügykezelési nyelve volt a német, hanem még a magyar közönséghez, — már pedig nyilván ennek a pénzén akart prosperálni —, német programokat, körözüvényeket stb. küldözgetett. S kiknek a nevei díszlettek eme német nyomtatványokon? Fényes magyar nevek: Eduard Graf v. K., Baron Alexander v. V., Edmund v. S.!

Ilyesmi manapság is fordul elő, és helyesen teszi a sajtó, kivált a „Budap. Hírlap,“ hogy ezeket a szellemi s nyelvi öncsonkítókat pellengérré állítja.

Hogy önhibánkból mily hatalomra vergődött és tekintélyre a német nyelv a honvédségnél is, bizonyítja a következő esemény, melyről a hír annak idején bejárta az újságokat.

Richter honvédezredes utasítja Védő Jenő honvédőrnagyot, hogy Debrecenben (!) mondjon a királyra

ennek születésnapján (1888.) német felköszöntőt; pedig létezett József főhercegnek, a honvédfőparancsnoknak egy rendelete, mely szerint honvédtiszt, ha nyilvánosan mint ilyen föllép, köteles a magyar nyelvet használni. Hála Istennek! nem maradt el a büntetés. A magyar honvédezredest megszegényítette nem sokára Van der WENZE közös hadseregbeli tábornok, ki, midőn Debrecenből áthelyezték, német származása dacára is és, ámbár még nem beszélt egészen tisztán nemzeti nyelvünket, magyar felköszöntőt mondott s magyarul válaszolt azon bucsúbeszédre, melyet a tiszteletére rendezett tiszti lakomán Farkas Dániel honvédezredes intézett a derék tábornokhoz. Én meg úgy állottam volna boszút a germánizáló honvédezredesen, hogy elavánsiroztatom őt a közös hadseregbe tábornoknak; hátha ott utánozza német kollégáját? —

De hogy vélekednek e tekintetben tudósaink? Hisz ezek képezik a nemzet szellemi tenyészetének virágait, gyümölcseit. Ezeknek is legtöbbje a germánizmus szolgálatába állott. Bizton tudom, hogy ráncolja majd egynémelyike össze tudós homlokát s húzza össze Νεφεληγερέτα Ζεύς-ként szemöldökét, midőn magas színe elé vetődik egy egyszerű napszámosnak a német nyelv s kultúra egyedül üdvözítő voltába vetett hit ellen lázító, sőt annak veszélyességét a magyarra nézve bizonyítgatni merészkedő firkauntmánya.

Hogy az ilyen magyar tudósoknak, — kik talán tudják, de nem érzik magokat magyaroknak —, magas Olümposzából reám cikázni készülő villamai ne találják szegény árva fejemet, gyáván meghúzódom egy női szoknya védpaizsa mögé. Nem szégyen. Olyan nő ez, kit a magyar nemzet geniusza nem adna cserébe amolyan magyar tudós férfiak legióiért. De Ge-

randó Antonina, sz. Teleky grófnő, ez az átszellemült gr. Brunswick Teréz, 1875-ben magyar számtant irt. Még a számtant is lehet ám vallásos, vagy vallás-talan, hazafias, vagy hazafiatlan szellemben tanítani. Fülembé cseng erre a gúnyos „lächerlich, groszartig!” Mindegy. Kis könyve előszavában tehát ezt írja a magyar grófnő: „Német szomszédainknak örökké az volt a szándéka, hogy bennünket elnémetesítsenek, hogy a Duna s Tisza partjain egykor csakis német szó hangozzék. És most, annyi ellenállás után, most mi csaknem lelkesedéssel nyújtunk segédkezet etörekvéseknek, azért, mert nem többé erőszakkal, hanem, ami sokkal veszedelmesebb, békés úton s a tudomány terén mennek véghez. . . Minden nép, mely elveszni nem akar, azon van, hogy eredeti nemzeti tudománya legyen. Mi a helyett, hogy nemzeti tudományt igyekezzünk magunknak alkotni, német tankönyveket fordítunk és követünk, német tudósokat hívunk be a hazába, szóval csupán német művelődés után kapkodunk. . . . Ha nem képes még a magyar magának eredeti nemzeti tudományt alkotni, legalább ne követné a német nemzetet, mely reá nézve a legveszedelmesebb, hanem minden néptől azt vevén kölcsön, mi nála a legjobb, úgy teremtené meg lassan-lassan ernyedetlen buzgalommal nemzeti tudományát.”

Aláírom. Áhitattal csókolom azt az aranyos kezet, mely ezeket az arany igazságokat írta. Majd meglátjuk, hogy De Gerandó Antonina szózata nem talált egészen süket fülekre, mint elhangzik hallatlanul a pusztában a kiáltó hangja. —

Tegyük fel, hogy nemzetünk magyarsága a bor, a németiség a víz. Helyes és az egészségre üdvös szokás borunkba vizet vegyíteni. Ámde ügyelnünk kell, ne-

hogy borunkba igen sok vizet öntve, az egészen elvesztse ízét, zamatját, bűkéjét, erejét. Éljük vizes borral s ne boros vízzel! S hátha még a víz megromlott, elfajult. Akkor inkább igyuk tisztán borunkat, még ha már megecetesedett, vagy ha még igen fiatal volna is. Pedig a németül tudó magyarság jókora része csak ily büzhödtt vizet kap a német műveltség tengeréből.

Semmi sem képes németül tudó fiatalságunkat szívben és lélekben, velőben és testben annyira megromtani, mint a német irodalomnak immár hazánkba behurcolt s már nálunk is bűja burjánzásnak indult fattyuhajtásai és a német műzsa elvetemült korcs testvéreinek hazánk szinte mindegyik városában már tanyát ütött „zengerájok“-ban látható és hallható erómutatványai és pródukeiöi. Ilyesmit a magyar olvasóközönség ezelött nem kapott kezébe, fiatalságunk nem ismert, nem látott, nem hallott. Ezek megromtják ízlésünköt, kárt tesznek nyelvünkben s jellemünkben és utóljára még magyar becsületünkön is piszkot ejtenek. S még ehez mi történik? Mielött Török János főkapitány igaz magyar hazafias erélyiyel valamiképpen kisépri az abszolútizmus alatt Bécsből, Münchenből, Berlinből s más „höchst“-civilizált német városokból benépesített „zengerájok“ és lebújok legundokabb szemetjét s mielőtt erős marokkal összegyüri és összetépi az amott gyártott erotikus fényképek és regények „legdiszesebb diszpédányait,“ — az idevetöddött németek farizeusmódra elszörnyülködnek az itt látottakon s hallottakon, és szemforgatva hangot ad a berlini a színlelt megbotránkozásnak: „O tu jutter, jnädijer Jott, ist das en Sodoma und en Jomora!“ Elöbb elrontani iparkodnak bennünket, aztán pellengérre állítanak mint a romlottság non-pluszultraít! —

S mivelhogy már kockáztattam egy összehasonlítást az itallal, az étellel is próbálok egyet.

A modern orvosok legnagyobb része azt a tant hirdeti, hogy a hús a legjobb táplálék, és hogy jobb többféleképp jóllakni, mint egyféle eledellel, mert abból válik a legjobb vér. Igazat adok nekik, bár tudom, megneheztem reám Náci vegetáriánus igazgató-barátom, — és nemzetem is, úgy látszik, inkább szereti a jó magyar pecsenyét az izetlen német „spinát“-nál. A lelket is kell táplálnunk. Tegyük fel, hogy a hús, az a mi magyar nyelvünk és műveltségünk, a többi étek pedig a más nemzetek nyelvei és kulturái; válaszszuk ki ezek közül a legjavát, — s tápláljuk evvel s a magunk egészséges kulturájával fiatalságunk szellemét és lelkét, — de ne tömjük tele német spináttal: megcsömörlik tőle, elrontja vele gyomrát és véré.

De kinek is van érdekében a német nyelv túlnyészése hazánkban? Senkinek.

Már br. Eötvös József is azon félelmének adott kifejezést kevással halála előtt, hogy a magyar nemzet a német elem tengerében el fog merülni, de ez a gondolat némileg meg is vigasztalta a nagy és nemes ideálistát, a mennyiben a németek wörthi győzelme után (1870.) megkönnyebbülten felkiáltott: „No most már aligha bele fuladunk a szlávság mocsarába!“ Én is osztom Eötvös aggodalmát, s inkább félttem nemzetemet attól, hogy a német elnyeli, mint attól, hogy a muszka felfalja. Már én csak inkább félek attól, hogy fiamat elcsábítja az a szép, gyönyörű német „Volkssängerin“ hódító bájaival, mint attól, hogy elragadja az a wutkyszagú, torzonborz-hajú kozák bogos kancsukájával; evvel legalább megbirkózhatik, amavval szemben ez is ki van zárva.

A magyar nemzetnek tehát legkevésbé sincsen érdekében a német kultúra túlművelése a magyarnak a

kárára. Hát valamelyik hazai nemzetiségnek talán? Egyiknek sem. Hazánkban a németek leginkább akarnak mindenek között magyar hazafiak maradni, az a kevés rosszérzelmű szláv német nem, de muszka szeretne lenni — saját vesztére, a dakorománok Románia felé, s nem Germánia felé gravitálnak, s csak azért nézik jó szemmel a germánizmus terjeszkedését, mert általa gyöngül a magyar elem, és a szászok? Ezek földrajzi helyzetöknél fogva még a germánizmus anyagi győzelme után is a dakorománizmussal együtt a moszkovitizmus mocsarába fognának sülyedni.

De a dynastia érdeke követeli azt! Korántsem.

Önként értetődik, hogy oly csekély legény, mint én, nem lehet beavatva az aktuális politika titkaiba. Amire okoskodásomat építem, az a történelemből merített tanulság és a jelen tényleges helyzet.

1804-ben lemondott I. Ferencz a német császári koronáról, de megmaradt nagy házi hatalmánál fogva a német szövetség uralkodói közt az első fejedelemnek. A schleswig-holsteini háború után mindinkább nyilvánvaló lett, hogy Poroszország kitűzött célja a hegemonia Németonban. Ezt a célját Olaszország és a „gyűtűpuska“ segedelmével el is érte 1866-ban, amikor Ausztriát teljesen kiszorította a német szövetséges államok sorából. Németországban Ausztria helyét elfoglalta Poroszország. Az 1870.-i győzelem a német császárság helyreállítását eredményezte. Németországban a Habsburgs illetőleg a Habsburg-Lotharingiai dynastia helyét elfoglalta a Hohenzollern-ház. A Habsburg-Lotharingiai dynastia megmaradt német származásúnak, de megszűnt németnek lenni. A legtöbb európai uralkodó (orosz, angol, portugál, román, bolgár) német származású.

zásu, de nem német uralkodó, s így van ez a mi uralkodónkkal is: ez osztrák császár és magyar király.

Az alkotmányos éra beálltával Ausztriában a német elem mind az egyes tartománygyűléseken, mind a „Reichsrath“-ban többség- és határozott túlsúlyban levén, az adta az osztrák államnak is a kormányt. De ez az egészen német kormány, ahelyett hogy a német elem hegemoniája biztosításán és a maga pozíciójának megszilárdításán fáradozott volna Ausztriában, erőit arra feccsérelte el, hogy ama hegemoniát Magyarországon tartsa fenn, a német abszolutizmus foszlányai mellett küzdjön a magyar kormánnyal és Bismarckot majmolva egyházellenes törvényeket forszirozzon. Ezeket megkapta, de elvesztette még a német tiroliak (Greuter) és a lengyelek rokonszenvét is. Ezen tisztán osztrák-német kormány bukása után az ausztriai parlamenti élet nem egyéb mint a különféle nemzetiségek küzdelme és alkudozása, versengés a hegemoniáért, és a kormányok csak váltakozó engedmények árán megvásárolt s csak esetről esetre biztosítható többségekkel, néha agyafűrt taktikázással képesek magokat fenntartani.

Ezen áldátlan parlamenti és nemzetiségi küzdelmek alatt az elfogulatlan szemlélő megfigyelhette azt, hogy 1.) a perlekedő felek között — éppen úgy mint nálunk — a dynasztikus érzés a legerősebb összetartó kapocs; 2.) hogy tünetek voltak megfigyelhetők, melyek arra engedtek következtetni, hogy a nemzetiségi elv túlhajtása Ausztriában még inkább érezteti magát mint nálunk és 3.) hogy ez a német elemre sem maradt hatás nélkül különösen az 1870.-i német győzelmek után. Mindegyik osztrák nemzetiségben, — a németben is —, működnek, még inkább mint nálunk, centrifugális erők, melyek, ha győznek, előbb a föderalizmust hoz-

zák létre, aztán Ausztria felbomlását idézik elő. Valóban óriási, hogy ne mondjam, isteni államférfiai bölcsesség és ész kell ahhoz, hogy Ausztriát kormányozza! Azonban bebizonyult az is, hogy Ausztriában többé már nem a német elem az, melyben abszolúte meg lehetne bízni: a pángermánizmus mérgező lehelete ezt is érintette, és ennek a közvetítésével jutott el az részben hozzánk is. Eltekintve azoktól az oly rokonszenves tiroliaiktól, kik meg vannak edzve igazán megható dynasztikus érzelmök által a legédesebb pángermán mérég ellen is, Ausztriában minden antidynasztikus befolyástól leginkább maradt intact a katolikus lengyel elem. Ennek az osztrák-magyar monarchia fennmaradása és a Habsburg-Lotharingiai dynastia virágzása-, fénye-, hatalmának épségbentartása és öregbítése szinte éppen úgy van érdekében, mint Magyarországon a magyar elemnek.

A míg a mi dynastiánk adta Németországnak is az ő császárait, és az örökös tartományok Németországhoz tartoztak, addig a dynastia érdeke lehetett legalább ezekben a német nyelv és szellem terjedése, de ugyanezt még akkor sem mondhatnók Magyarországra vonatkozólag. Miután azonban a viszony a német birodalomhoz teljesen megváltozott, Németország a dynastiára nézve éppen úgy lett külföld, mint akár Göröghon és, ámbár jelenleg a Habsburg-monarchiának szövetségese, nincs kizárva azon eshetőség, hogy mint akármelyik más hatalmasság, a változott politikai konstelláció behatása alatt ellenséges viszonyba helyezkedik monarchiánkkal szemben: a dynastiának, úgy látszik, még Ausztriában sincsen különösen érdekében a németiség mesterséges terjesztése, mint azt az ottani pángermánok és német „sulferájn“-ok eszközlik; hisz

az a német birodalom szomszédságánál fogva egy adott alkalommal éppen úgy válhatik a monarchia részére a gyöngeség forrásává, mint a pánszlávizmus szemben Oroszországgal, vagy a dakorománizmus tekintettel Romániára. Hát ebben a percben is, mikor e sorokat írom, kik ünneplik a Románia felé grávitáló román ultrák tüntető küldöttségét Bécsben inkább, kik fúnak buzgóbban azokkal egy követ, mint a Pétervár felé kandikáló pánszlávok mellett a Berlinnel szerelmes pilantásokat váltó osztrák pángermánok?

De semmi közünk Ausztria belügyeihez nyelv dolgában sem; majd rendet csinál ottan is az uralkodó bölcsesége és erélye. Csak azt akartuk bizonyítani, hogy a germánizmus erőszakolását még ott sem nézheti a dynastia jó szemmel.

De micsoda érdeke legyen a dynastiának Magyarország elnémetesedésében? Semmi.

A szellemi és erkölcsi meghódoltatást könnyen követi a tetteges. A missziónáriusok egyengetik az európai hódítóknak útjait Afrikában; s ott az helyén van. Ámde mi miért hódoljunk meg a németnek? Melyik magyar az, ki nem rajong negyedfél százados dynastiájáért? Melyik magyar az, ki a Bismarck-féle német szabadság áldásai után vágyódnék? Melyik magyar az, ki nem borzadna vissza attól a gondolattól, hogy még oly dynastia alá kerülhetne, mely nem veszi a koronát az egyház és nemzet kezéből, hanem veszi azt saját kezével „az Úr asztaláról”? Nincsen egyetlen ily magyar sem! S mégis mit látunk? Báránytürelemmel engedjük magunkat germánizáltatni nemcsak, hanem mi magunk tejtünk ki épületes buzgalmat a mi saját magunk meggermánizálásában, kiterjesztvén ezt a magyarok Istene előtt oly kedves fáradozást.

nyelvre, szívre, észre, gondolkodásmódra, viseletre, mindenre, — ez pedig idővel oda vezet, a hová mondtam.

Ennélfogva — kimondom! — amikor magunkat elnémetesítjük vagy elnémetesítettjük, a lehető legrosszabb szolgálatot tesszük dynasztiánknak, nem az osztrák császár- és legkevésbé a magyar királynak fáradozunk érdekében, hanem dolgozunk és izzadunk pour le roi de Prusse ou pour l'empereur de l'Allemagne!

Dixi et salvavi animam meam.

Ellenben a magyar elem erősbülését, mely nem csak Magyarországon, hanem az egész monarchiában a leghőbb szeretettel csüng a dynasztián, mely föltétlenül, a saját érdekéből, ragaszkodik nem csak Magyarországhoz, hanem a monarchiához is, mindenkinek, ki igaz hiva császárának és királyának, a legőszintébb örömmel kell üdvözlölnie és előmozdítania.

A szövetséget Németország- és Olaszországgal magyaremler, gr. Andrassy Gyula kötötte meg hazánk üdvére, az európai béke fenntartása céljából, a franciákkal szövetkezett pánszlávizmus ellen. Ha nem is olvastuk volna eme szerződést, melyben nyelvről általában ninesen szó, sohasem hinnők, hogy azt a véd- és dacszövetséget még állami nyelvünk rövására hozandó áldozat árán is kell megvásárolnunk. Nem, ilyesmiről szó sincsen, s nem is lehet; azt csak a hármias szövetség ellenségei híresztelték; de az már meglehet, hogy a tekintet a hatalmas és 1870 óta jóakaró német szövetségesre nem engedte, hogy Trefort abbeli tilalmát, mely szerint hazai tanintézet idegen kormány-, törvényhozás- vagy uralkodótól segélyt el nem fogadhat (1875. ápr.), kiterjessze mint szintén művelődési intézetre az azóta (1889-ben) leégett budapesti német színházra is, mely

tetemes segílyt kapott a berlini udvartól, — sőt még az is meglehet, hogy ezen szövetség annál kíváncsabbnak tüntette föl sokak szemében a német nyelv tudását az országban és annak — fölösleges — kiterjesztését a katonatiszti vizsgálatokra is. De mindez nem tünteti föl indokoltnak azt az eszeveszett önelnémetesítést, melynek — kivált magasabb és intelligensebb körökben — lépten-nyomon tanúi vagyunk. Mert hát mit ér nekem, ha néhány tót vagy oláh fiúcskát megmagyarosítunk, és az a felejthetetlen, igazán magyar nagy hazafi, gróf Karácsonyi Guidó, még halála után is megkoszorúz és fejkötő alá segít egy-egy magyarul megtanult sváb parasztleányt a Dunapartján, és a Tisza mentén nemes példáját követi Oltványi Pál prépost, a jeruzsálemi szt. sir lovagrendjének tagja és történetének kitünő tollú megírója, — ha aközben éppen a virága a nemzetnek hervad le a germánizmus nyüvének ráágása alatt?!

A ki gondolkozva és higgadtan olvassa munkámat, az abból, hogy felpanaszolom a pángermánizmus rapid terjedését éppen a magyar fajnál, bizonyára nem következtet nálam germánofágiára. Nem, nem akarok én egy németet sem felfalni; ellenkezőleg tisztелем én és szeretem a német nemzetet, nyelvét és irodalmának virágát. S hogy ez így van, legjobban bizonyítja az, hogy mindahat gyermekem tud és szívesen olvas németül, de perszé azt, mit tanáraik vagy én adok a kezükbe. S nem is lehet egy okos magyarnak sem ellenére, hogy gyermeke el-sajátítsa a német nyelvet, csak nem szabad annyira általánosítani annak tanítását, mint ez nálunk történik. Magyarország szomszédja, de nem provinciája, sem nem dominiuma a németnek. S nem is szabad, hogy a német nyelv legyen a közös vehikulum a nemzetiségek között; ez a magyart illeti meg, miért is nemzetiségek-lakta

vidékeken csak akkor kellene a német nyelvtanításba fogni, mikor már a magyarnak biztosítva van a szupremáciája.

Tanuljunk és tanítsunk németül, — sed cum grano salis, és ha tehetjük, tanuljuk meg mellette a reánk nézve csak haszonnal járó olasz, angol vagy francia nyelvet; ez ellensúlyozza majd a németet. Hisz mi meg akarjuk érdemelni IX. Pius pápa dicséretét, ki azt mondta, hogy már csak azért is tisztel és szeret bennünket, mert egy nemzet sem tanul oly könnyen s oly szívesen idegen nyelveket, mint a magyar.

De az első nekünk a magyar nyelv, mert édesanyánk nyelve, és mert nyelve még édesebb anyánknak, a hazának. — — —

E nyelv sok kárt szenvedett és szenved ma is a románizmus részéről. De mindjárt itt kijelentem, hogy ettől korántsem féltem annyira, mint a szlávizmustól, vagy pláne a germánizmustól, ámbár talán a legnagyobb vehemenciával lépett föl és ma is kész ellenünk szövetkezni, nemcsak a monárchia külső, hanem belső ellenségeivel.

De lássuk chronologice a dolog fejlődését.

Hogy mit műveltek II. József császár, mit 1848-9 alatt, mit 1863-4-ben az oláhok, tudjuk. Hogy mi mindenre ragadta őket a magyar állameszme iránti antágonizmus, erről is olvastunk egy-két szép történetkét.

Annak, hogy az erdélyi román képviselők egy-két év múlva a koronázás után oda hagyták a magyar parlamentet, annak nem más az oka mint — Schmerling. Urakká tette volt ez az úr őket a n.-szebeni csonka-országgyűlésen, hol „domniloru“ megszólítással kezdhethén beszédeiket, magokat Erdély negyedik „nemzetének“ is előléptethették, a „Reichsrathban“ pedig mint a magyar fálánksz leendő megbontói napi 10

frínyi „gázsi“ mellett ünnepeltethették magokat a német centrálisták által. Rövid ideig tartott a dicsőség. Már 1865-ben szomorúan mondogatták szerény tűzhelyeiknél állítólagos ősapjuk, Romulus nyelvén: „Sic transit gloria mundi!“ — ha ugyan tudtak latinul. Feljöttek az országgyűlésre a fővárosba. Itt csak úgy vették őket számba mint más képviselőket; nem is dédelgették őket úgy mint Schmerlingék Bécsben; ez szebb is volt akkor még Budapestnél; hiúságuk is meg volt sértve, unni is kezdték már magokat; az 1863-4-beli n.-szebeni, „Rumpfparlament“ törvényességét sem akarta itt elismerni senki, annál kevésbbé magokat az ottan hozott szörnyeteg-törvényeket. Tehát elhatározzák, hogy ők tultesznek rácokon, horvátokon, szászokon és kimaradnak az országgyűlésből. De ehhez kellett valami plauzibilis ok. „Tudod mit, Macelariu?“ szól Bohetielu Macelariuhoz, egy nyugalmazott guberniális tanácsoshoz, képviselőtársához. „Te ugyan jobban tudsz talán magyarul, mint Árpádnak tudott a nagyapja, de azért kezdj el holnap románul beszélni. Bizonyára megvonják tőled a szót ezek a „hotii“ (tolvaj) magyarok, és akkor mi mondjuk: mi keresni valónk van nekünk ott, hol még beszélni sem engednek? és aztán szépen haza megyünk, te Meszalina drágucádhoz, én meg az én szemérmetes Virginiámhoz. „Drepte!“ (helyes), mondja Macelariu Bohetielunak, s csakugyan fölmegy másnap a szószekre és elkezd: „Onoracii domniloru!“ (tisztelt uraim), tovább azonban nem tudta folytatni, mindenünnen felhangozván e kérdés: „mit mond? mit mond?“ Elnök: „Kérem az igen tisztelt Képviselő Urat: méltóztassék az 1848-i törvény ennyi s ennyi paragrafusa értelmében magyarul beszélni.“ — „Cse? pátruseciu si optu? Nu precepu ungureste! Aicse nu szlábádu verbeste? Moi,

hájdeti, meremu la kászé!“ = „Mi? negyvennyolc? Nem érték magyarul! Itt nem szabad beszélni? Ti, jertek, menjünk haza!“ S a magyarokat úgy ott hagyák nyomban az oláhok, mint az oláhokat egykor ott hagyta szt. Pál a „nu“-nak (ne) a „fure“ (lopj) elől való kitörlése miatt.

Mi vagyunk a románok nyugati szomszédai; ha már nálunk a bon tonhoz tartozik nyugati szomszédaink utánzása, — miért ne volna szabad az oláhoknak is majmolniok az ő nyugati szomszédait, már t. i. bennünket? Kapják tehát magokat a mi erdélyi oláhjaink, és ők is passzivisták lesznek, amint azt mitőlünk eltanulták, de okosabbak s ügyesebbek, mint mi. S itt bocsánatot kell kérnem abbéli kételyem fenti nyilvánításáért, mintha a románok nem tudnának rómaiul. Mert aki oly mesterileg tudja alkalmazni ezt a Horatius-féle igazságot (ars poet. 344): „Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci,“ — annak minden biztonnal tudni is kell latinul. Mert hát mit tesznek a mi oláh passzivista népbolondítóink? Hogy meglegyen a dulce = az olasz dolce far niente = az édes semmittevés, nem mennek be dolgozni a parlamentbe; s hogy az utile-t se szalaszszák el, a választóurnához vezetik a szegény népet, hogy szavazzon arra, akit ők jelölnek, a nép kap egy kevés rezes spiritusos „rátyut“ (pálinkát) és egy darab „szleniná si csápé cu pityé“-t (szalonnát és hagymát kenyérrel), a többi „törvényes“ választási költségeket zsebre vágják ők magok, s aztán haza menve megírják a n.-szebeni „Tribuna“-ban, hogy a „nemes, isteni román náció inkább leszzen muszka, mint magyar!“ (1886). Ennél fogva az oláh passzivitás ugyan üres szó, de teli zseöbel jár, de éppen mert hiú frázis, és a román nép soha sem volt passzív, elveszti

minden jelentőségét a király ő felsége szemében is, ki azt kívánja, hogy gyakorolja minden nemzetiség honpolgári eme legszebb jogát. Ime példa rá. A király Déván van, éppen cercle-t tart. Közeledik egy hunyad-megyei képviselőhöz. „Olvastam, önt ismét megválasztották. Gratulálok. De hát hogy viselték magokat az oláhok a választásnál?” kérdi ő felsége. — „Mint mindig, fölséges uram: az intelligencia, kivéve ennek államhivatalt viselő tagjait, pássziv maradt.” --- „És a nép?” „Ez, ha az intelligens vezetője valakit jelöl, mi rendesen történik, erre szavaz; ha nem jelöl, a más által jelöltek valamelyikére szavaz, — de mindig élénk részt vesz a választásban.” — „No ez nagyon öröndetes,” volt a király szava (1887.).

Koronként, amidőn igen erősen utóléri a vágy, hogy egy kicsikét megint tüntessenek a magyar állam ellen, a magyar állam törvényeinek védő szárnyai alatt összesereglenek ezek az intelligens urak N.-Szebenbe, a „Római Császár“-vendéglő ugyanazon termébe, hol hajdan közülök egyik vagy másik Schmerling gráciájából a törvényhozó méltóságának kéjérzetében szinte elolvadt, — játszanak egy kis országyülésdit és szó-többséggel elhatározzák, hogy a „román nemzet” mindaddig megmarad pásszivításában, míg neki vissza nem adják 1863-4-beli törvényeit“, — más szóval, míg le nem mondunk az unióról s nem szentesítjük az első lépést oly célhoz, melyet a második lépéssel a mi szentesítésünk nélkül is elérnek: D a k o r o m á n i á t. Hogy mi ez, azt authentice megtudjuk egy 1880-ban megjelent és terjesztett oláh fali naptár képéből. Lásuk csak! Felirat: „Calendarulu Romanulu.“ Szép. Imitt a közepén egy igen szép, de paizsos és harcias hölgy; azt hinné az ember, hogy az apja széthasított

fejéből fegyveresen kipattant Pallas Athenét látja maga előtt. Ez Románia. Körülötte csoportosulnak ötön: Bessarabulu, Temesvarulu, Banatulu, Zarandulu és Marmarosulu. Hát hol maradt a Bukovinalulu? De e nélkül is elég szép; dicséretére válik az oláh fántáziának. Ilyesmit még Ovidius Naso vagy Vergilius Maro sem hozott a világra. De ki ez itt, térdelve a modern Minerva lábai előtt, pallossal kezében? Ez a pompás oláh „ficsor“ (parasztlegény) a már meghódolt Transilvanulu. Szaz egész a román ultrák Dakoromániája, — a híres oláh Utópia! Mit szólasz ehhez te, temesvári német, hát te, te bántási sváb meg te szerb, s aztán te zarándi magyar, s hát te, mármaroszi orosz? Hisz itten a ti bőrötöket áralják oláh „testvéreitek!“ És „istálsz-e“ te alázattal és szeretettel belőle, erdélyi székely góbé?

Ezen nevezetes naptár szerkesztőjét és terjesztőjét nem riasztotta vissza egy évvel előbb (1879) kibocsátott miniszteri rendelet, melylyel több, eme „Calendarulu“ szellemében írott tankönyvet eltiltottak. A naptár igen alkalmas volt román csemeték „szemléltető“ oktatására!

Hogy a román ultrák között hangadók voltak Severu Axentie, a véres n.-enyedi „hős“, és a talán nálánál is kegyetlenebb, hírhedt 1848-9-beli néptribún, Bálint Simon oláh esperes (!), nagyon természetes. Mint hajdan Sulla vagyonszerzett veteránjai kívánták a proskripciók boldog korszakának ismétlődését s azért összeesküdtek Catilinával a római társadalom felforgatására, úgy gyűjtögette ez a két szörnyeteg is koronként Gy.-Fehérvártt maga körül a szerepök folytatására vállalkozó fiatalabb izgágákat (pl. 1876), hogy velük konspiráljanak az „elnyomott sze-

gény román „nemzet“ felszabadítása fölött a magyar zsarnokság alól.“ 1848-ban is ez a hazug frázis járta.

De hogy is ne nőne meg a szárvá ezeknek az erőszakos bujtogatóknak, amidőn látják, hogy a szegény népnek Isten és király adta hivatott és természetes vezetői, — a főpapok is meghajolnak, vagy megtörnek az ő istentelen nyomásuk alatt?

1879-ben készített bold. Trefort miniszterünk egy törvényjavaslatot, melynek lényege az volt, hogy minden elemi népiskolában taníttassék a magyar nyelv is mint rendes tantárgy. Minden ép eszű ember azt hinné, hogy ezen intézkedést éppen ott üdvözik a legőszintébb örömmel, ahol addig nem volt alkalma a gyermekeknek elsajátítani a hivatalos magyar nyelvet, amelyre mindenkinek oly szüksége van az életben, mint a mindennapi kenyérre. Ez oly természetes valami, oly magától értetődő, hogy a művelt külföld bámulva kérdezhetné, — hát kell ilyesmire is külön törvény? S ha Magyarországon kell, hát arról a magyar kormány és törvényhozás az alkotmány helyreállítása és a király megkoronáztatása után csak a 12-ik esztendőben gondoskodik?

De mi történik? Alighogy híre fut a törvényjavaslat készülésének, a nemzetiségi ultrák kezdik félreverní a harangokat, mintha tűzvész pusztítana vagy rablók fosztogatnának, avagy az ellenség közelednék. Nem azt mondják ők, hogy az állam alkalmat akar nyújtani a szegény ember fiának is az előmenetel és boldogulhatás egyik leglényegesebb eszközének megszerzésére, nem hoznak ők a hivatalos nyelv tudása mellett szóló számtalan okok közül egyet sem föl, őrizkednek elárulni, hogy közülök az ügyvédek, magyarul tudó pópák, dászkelek (tanítók), jegyzők, obsitos sztrázsa-

mesterek stb. kezéből kisíklík egy igen jövedelmező kereset és emellett igen foganatos lázítás eszköze, ha a föld népe is megtanul magyarul, mert hát ezt többé aztán nem koppaszthatják mint eddig, ha hozzájuk fordult egyike-másika, hogy fordítanak le neki pl. ezt az idézést, meghagyást, itéletet stb.. Perszé megtették neki ezt a szívességet, de jól megfizették magokat érte; ez az adó fáj a népnek, s ezt használták fel aztán azok a lelkiismeretlen emberek a pénzt sirató nép felbujtogatására az állam ellen, „mely nem írat neki oly nyelven, melyet ért, és így fölösleges költséget okoz.“

„Autonomiánkat akarják elvenni, népünket akarják megmagyarosítani, addig pedig még az anya sem fog tudni beszélni magyarrá vált gyermekével!“ Ilyen és hasonló képtelenségeket hangoztattak, a főpásztorokat pedig avval fenyegették, hogy, ha nem állanak a mozgalom élére, népszerűségüktől fosztják meg őket. S ezek beleugrottak. Fölmentek Bécsbe, s arra kérték ő felségét, hogy tagadja meg előleges beleegyezését ama törvényjavaslat előterjesztésébe, vagy később ne lássa el legfelsőbb szentesítésével.

Hogy királyunk ő felsége miként vélekedett a terrorizált román főpapok petíciójáról, abból látjuk, hogy ama törvényjavaslatból még abban az évben szentesített törvény lett.

De végtelenül megszégyenítő lehetett a demagógok agyarkodásától megijedt főpapokra nézve saját mármarosói híveik hálafelírata ő felségéhez, melyben köszönetet mondanak a királynak, hogy megmosta a farkas elől megfutamodott pásztorok fejét, és ezeknek leckét tartanak a történelemből és tanítják őket, hogy miként lehet az ember hü alattvaló, jó román és jó hazafi egyszerre

Ezt egyébiránt illetékesebbektől, saját kollegáiktól, megtanulhatták volna ezek a jó urak, kik kineveztetésük előtt égre-földre esküdöztek, hogy miként fognak ők majd az egyetértés és az állam érdekében buzgólkodni, mihelyt pedig a magyar kormány ajánlatára a magyar király kegyelme beültette őket a főpapi székbe, a kormánynak az ő saját nyájuk üdvét célzó intencióit sem voltak képesek támogatni, sőt megfélemlítve a destruktív elemektől azok meghiúsítására vállalkoztak.

A kormány azon célból, hogy eme törvény mielőbb végrehajtható legyen a nem-magyarajku tanítótság hátránya nélkül, mindjárt 1879-ben ingyenes magyar nyelvi póttanfolyamokat rendel el a nemzetiségek-lakta vidékek gócpontjain, sőt napidíjakban is részesíti az azokban résztvevő tanítókat. S itt elismeréssel kell kiemelnem, hogy a román főpapok a törvény előtt, melynek létrejöttét a véresszájú néptribúnok pressziója alatt perhorreszkáltak volt, lojálisan meghajoltak: eme tanfolyamok látogatását Mihályi Viktor lugosi gör. katolikus püspök körlevélben nem csak melegen ajánlotta, hanem határozottan el is rendelte, és Román Miron n.-szebeni román érsek-metrópolita rögtön megbizta Putnoky Miklós tanárt a szükséges tankönyvek megszerkesztésével. 1885-ben a megyei tanfelügyelő már jelentheté, hogy a Váncsa János balázsfalvi gör.-kath. román érsek főegyházmegyéjében levő népiskolákban a magyar nyelv egy jelesen megfelelő tanterv szerint tanítatik. —

Mellőzöm azt a sok sajtópört, melyet az államügyész volt kénytelen hivatalból indítani egyik-másik román hírlap (Tribuna, Gazeta Transilvaneii) ellen, megjegyezvén, hogy gyakran hónapokig minden egyes szám miatt lehetett volna pörbe fogni a szerkesztőket; az elkövetett bűn majd fölségsértés, majd bujtogatás nem-

zetiség ellen stb. volt. Mellőzöm számtalan furesa oláh „apró szent” agyarkodását; azon sem csodálkozom, hogy Doda Tráján gr anicsár tábornokot, ki sehogy sem tudott belétörődni visszaélés nélkül az alkotmányos szabadságba, csak a legfőbb hadúr kegyelme menthette meg a bűnhődéstől (1889); még a bukuresti oláh irredentisták koronkint észrevehető mozgolódását sem veszem számba, mert hisz ennek legékesebb újabb gyümölcse, a bukuresti tanulóknak első betűjétől az utólsóig merő hazugságokból és ferdítésekből összeszővődött, hírhedt memoranduma nem egyéb mint a szászoktól vagy az ő megrendelésükre Némethonban készült hason tendenciájú gyártmányok ügyetlen, gyarló, csak az eredetivel bárdalatlanabb utánczata, — azon katilinárius ekzisztenciák tajtékzó dühének megnyilatkozata, kik itthon rossz fát téven a tüzre, átszőktek Oláhországba, hogy ott hazájok ellen, mint a „vérengző magyar tyrannis” martirjai, kényelmesebben konspirálhassanak; áttérek inkább komolyabb momentumaira a románizmusnak.

Hogy mily pusztítást vitt ez végbe a magyar elemekben mind Erdélyben, mind az evvel határos megyékben, kivált Biharban, erről csak annak van helyes fogalma, ki az ide vágó történelmi tanulmányokat olvasta. A reformáció két ellenséges táborba kergetett bennünket, bomlottunk mint a kéve, egymást emésztettük, gyöngítettük és — *duobus litigantibus tertius gaudet* —, kik egyesülten gazdagok és erősek voltunk, elváltan egymástól elszegényedtünk, elgyöngültünk, — eloláhosodtunk. De hagyjuk e szomorú themát, — egyaránt vérzik a szívem, ha a sok *ecclesiae deserta*-re gondolok, voltak legyen azok katolikus vagy református községek: magyarok veszték ki azokból! Ez elég. Van Magyarországnak az egész világon s az

egész világtörténelemben egyedül álló szomorú privilégiuma: csak nálunk volt szabad és némileg szabad most is beléolvadnia a műveltebb elemnek a műveletlenebb tömegbe; Erdélyben eloláhosodtunk, a felvidéken eltótosodtunk, Horvátországban elhorvátosodtunk. Nem a jobbágy tanulta meg a földesúr nyelvét, s ma sem a béres sajátítja el gazdája idiómáját, hanem megfordítva.

De a nemzetiségek s különösen az oláhok részéről a magyar elem elnemzetietlenítése a régibb időkben nem történt szándékosan: ez a szomorú processzus önként folyt; csak a nemzetiségi elv felülkerekedése óta fáradozott az oláhság a mesterséges elhódításokon: az egyházat is szolgálatába fogadta e munkánál; mindenkiel, a ki a gör.-keleti vagy gör.-egyesült egyházhoz tartozott Erdélyben, elhitették, hogy ő már felekezeténél fogva oláh. Kelekezett több művelődési egyesület, mint az „Associaciunea Transilvanei“, a román nyelv terjesztésével mint főcéllal, több pénzintézet és bank, köztük a n.-szebeni „Albina“, első sorban a románság fölsegéllésére, másod sorban magyar birtok összevásárlására, à la Bismarck és a lengyel nemesbirtok Posenben. Ezen pénzintézetek fölemlítése révén el kell mondanom egyik főhercegünk egy jellemző megjegyzését.

R a i n e r főherceg megtekintette 1888. július havában Lobkovitz Rudolf herceg kíséretében Albach polgármester kalauzolója mellett Mátyás király szülőházát, a főtéri kath. templomot, a muzeumi gyűjteményeket, hol Eszterházy Kálmán gróf vezette, az egyetemet s más nevezetességeit a városnak. Midőn a Báthory-házat megszemlélte, észrevette annak homlokzatán az „Economulu Romanu“ pénzintézet román tábláját és szinte megbotránkozva így szólt Lobkovitz herceghez:

„E dicső emlékü házra éppen nem illik ez a román tábla!“ Bizony tanulhatnánk egy kis kegyeletet a fonséges úrtól. De hiába: „Geld regiert die Welt“, — ezt jól tudják a mi románjaink is és gyarapítják fajuknak nem csak szellemi, hanem anyagi tőkét, fekvő birtokát is. S helyesen teszik. De aztán nem szabad rossz néven venniök, hogy végre-valahára megmozdulván a magyar elem is, önvédelemre kelt és kivált az „Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület“ útján szellemi és anyagi regenerációján fáradozik és a románizmus további elhódításainak egészen jogos és erkölcsileg is megengedett eszközökkel iparkodik véget vetni. Ez fáj a román tulzóknak leginkább. Erre még visszatérek.

„A bűnből csak bűn származhatik,“ mondja Schiller; sokat vétkeztek a románság előbbi „mérsékeltebb“ vezetői is, — amint részben már láttuk —, a magyar állam és elem ellen, ettől vérszemet kapván a tanulékony fiatalabbak, félrelökték mestereiket. Ki hallgat immár a passzivisták táborában a főpapságra, ki a Mocsonyiakra, ki Román Miron sógorára, Kozmára, ki Babesre? Minden téren, a politikában is, hasonlít a bűn a szemfájáshoz. Egyszerű szemgyulladásom van; kendőmhöz törölközik fiam Stefanu: már a legenyhébb sugarától is a világosságnak borzad és szalad a sötétségbe; ettől a szemgenny a folytonos érintkezés alatt átszarmazik Septimiu flamra; ennek szem-nyákhártyáin már az apró köleshez hasonló gombácskák mutatkoznak, s kevés híja, hogy meg nem vakul; Ladislau fiamat már csak egy fájdalmas és veszedelmes hályogoperáció útján mentik meg a vakságtól.

A Ladislau névnél eszembe jut a lacfalvi lelkes, a román szélső passzivisták mostani vezetője, kit keresztnevéen szintén Ladislau- vagy Lászlónak hiv-

nak. Mikor még szatmári gymnasiumi tanár volt, rossz kompániába került, politikai botlást követett el, a városi közgyűlésen azt tették vele társai, mit Catilinával szénátor-kollegái: távoztak közeléből, felálltak a subselliumról, a melyre ő akart leülni, — talán súlyosabban is sujtották a kellőnél, s talán nem is a legilletékesebbek. Ilyen kevésbbé eszélyes eljárás csinált a régiebb időkben meglehetősen ártalmatlan emberekből betyárokat, vérengző haramiákat, ugyanez kerget manapság is egynémelyt a néptribúnuságba és olcsó vértanúságba, — végre a megérdemelt halálba. Gondoljunk Böszörményire és Mileticsre!

De a lacfalvi lelkész okos ember és nagy tudós, ezerszer jártasabb ő nálamnál a geográfiában és theológiában. De valamint egy nagy theologussal megtörtént egyszer, hogy mialatt a Szentháromság titkának megfejtésén törte a fejét, a Miatyánkot elfelejtette, és egy híres geografussal megesett az, hogy, mialatt a „Ferenc-József-föld“ területének négyszög-, kiló- és egyszerű méterek szerinti meghatározásán izzadozott, saját hazájának neve is elmosódott emlékezetében: úgy attól tartok, a lacfalvi lelkész is megfélekedett a keresztény erkölcstan legfőbb parancsolatáról: „Szeresd az Istent mindenek fölött és felebarátodat, mint önmagadat“, és saját hazája és Közép-Európa néprajzi viszonyairól. Az előbbire talán figyelmeztetni fogja őt, ha szereti, saját főpásztora, az utóbbit szeretném magam vele ismételni, hisz mindketten jól tudjuk: „Repetitio est mater studiorum.“

Üljünk tehát le, kedves plébános ur, ez elé a „mappa“ elé ne. Ön kérdez, én felelek. „Kezdjük tehát Magyarországot és Erdély nyugati határainál. Kik és mik laknak ott?“ — „Szlávok, de túlnyomólag németek; ott

lent lakik kevés román faj is.“ — „A mi fajunk, mely egykor meghódította az egész világot! Hát ott alant délnek?“ — „Megint olasz, aztán szláv, itt már románok laknak, messze le nyulnak egészen be Macedóniáig.“ — „Helyes. Ezek a mi édes, a mi legédesebb testvéreink. Gyakran látogatom meg őket Bukurestben; közülök is el-ellátnak hozzám az én szerény Tusculanumomba. Sokat beszélgetünk az egész vérrokonság egyesítéséről. No de tovább! Hát ott kelet felé?“ „Megint románok Moldovában és Dobrudzsában, majd meg kevesen Bukovinában is, a többi megint mind szlávtság.“ — „No látja, mennyien vagyunk. Ha mind egyesülhetnénk, helyre volna állítva az „Imperium Daco-romanum“, és mi Imperatort választanánk magunknak. No de menjünk tovább éjszaknak!“ — „Ott is szlávok laknak.“ — „Igen ám, de azok a renegát lengyeleket kivéve mind egy valláson vannak, mint az itteni románok többsége.“ — „De ne feledje plébános úr, hogy éppen a lengyelek vannak a mi vallásunkon, a melytől a muszkák elszakadtak, és a melyre a hazai románok egy része, az ön öse is talán, visszatért.“ — „A politikában a vallás nem cél, — csak eszköz.“ — „Hát Magyarországon és Erdélyben mik laknak?“ — „A magyarokon és románokon kívül itt is többnyire németek és szlávok laknak; szlávok és németek vannak tehát közöttünk is, körülettünk is, még pedig mennyien! Nézze csak, plébános úr! ím itt ezen a térképen a magyarság zöld, a románság veres színnel van jelezve, a sárga szín jelenti a németeket, a kék a szlávokat. Nemde hogy keresztül-kasul erezi egymást kivált a veres és a zöld? De mindamellett is mily kicsinyke szigetnek tűnik fel a német és a szláv tengerek közepén! Bizony, bizony, sok a német meg a szláv a világon; alig férnek is meg egymás mellett, és ha mi, románok és magyarok,

nem volnánk középök beékelve, mint valami válaszfal, eddig talán már rég hajba is kaptak volna egymással. De különben is elnyeléssel fenyegeti e két megmérhetetlen ocean a mi ügyis eléggé megszakadozott két kis szigetünket. Én, valahányszor e térképre pillantok, mindannyiszor inkább és inkább meggyőződöm a magyar és román elem szoros, benső összetartásának elkerülhetetlen szükségességéről; azok a zöld és veres színű szigetek és szirttöredékek ne kocódjanak, hanem forrjanak össze egymással. Nem szükséges ehhez, hogy önök Bukarestbe, majd meg Bécsbe, majd meg Berlinbe zarándokoljanak — ellenünk. Bukarestben a szláv, Berlinben és Bécsben meg a német ellenséges befolyása mérvadó. A magyarok királya s a románok atyja sem Bukarestben, sem Berlinben, sem Bécsben nem lakik: Ő Budapesten lakik. Ide jöjjenek önök, ha bajuk van. Az már mégis csak furcsa volna, hogy két Európában árván, egyedül, elhagyottan, csak egymásra utalt népfaj nem tudna kibékülni, s amint megfért egy ezred-éven keresztül, ne férhetne meg ezentul is egymással egymás mellett. Avagy csak addig látunk, meddig az orrunk ér? A helyett, hogy önök a muszkára támaszkodnak ellenünk, majd meg a németre, mi önök ellen viszont a németet játszszuk ki, — nem volna-e ezerszer okosabb kibékülni, megérteni egymást, egyetérteni egymással és vállvetve, viribus unitis, mindkettő ellenében megvédeni magunkat? Ez a közmondás, hogy jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzok, csak a máttól holnapig élők előtt kedves; de nemzet, mely a maga életét századok és ezredek szerint számítja, nemcsak 1900-ig, hanem 2900-ig és tovább is kiterjedő jövőre gondol. Önöknek nálunk nélkül és elválva tőlünk nincsen jövőjük. A mi jövőnk önök nélkül kényes és

kétes. Önöket nálunk nélkül hamarább elnyeli a szláv tenger, mint minket önök nélkül a német ocean.

S mit keresnek önök minduntalan Bukarestben? Hisz több mint egy félszázad óta önök szolgáltatják Oláhországnak az igazán román műveltségű elemet. Gondoljanak csak Babesiu doktorra, ki teli sziván magát a magyar tudomány és műveltség emlőiből, már maga állott be szoptató-dajkának a bukaresti egyetemre. Hisz Oláhország főnemessége nem román, hanem francia kulturán élődik, középosztálya pedig a világ minden nemzetiségéből összeverődött chaotikus tömeg, inkább kozmopolitikus, mint patriotikus, — a mesterembereket és gazdászokat, a kocsisokat és szolgálókat a szász, meg a székely könnyelműség liferálja, a föld népe pedig — no ez a román, de a kultura oly alacsony fokán áll, mint más faj nem Európában. Igen, mehetnek oda ezek a mi „szegény, elnyomott“ románjaink — k o v á s z n a k. De a kenyéren, melyet élesztenek, nem érzik meg a kovász: belé vesznek nyomtalanul a tésztába, — az „indigesta moles“-be.

Ha már van valakinek oka grávitálni, úgy nem önöknek volna szabad Románia felé grávitálniok, hanem Romániának kellene önök felé grávitálnia. Önök műveltebbek nála. Ezt egyes-egyedül annak az átkozott magyar „tyrannis“-nak köszönhetik, mely évenként száz ezreket költ kulturájok emelésére.

Önök szabadabbak az oláhországi románoknál!

Legkirívóbb bizonyítéka ennek az, hogy önök büntetlenül mehetnek egy idegen állam fővárosába, konspirálhatnak, demonstrálhatnak ott amaz állam és az önök saját hazája ellenségeivel miellenünk és hazájok ellen, anélkül hogy egy hajukszála is meggörbülne.

Jönnének önök romániai alattvalólétükre mihozzánk művelnék minálunk ugyanazt hazájok ellen, amit éppen most vétkeztek Bécsben miellenünk, tudom, Isten bizony! alig lépnék át Prédeálnál a határt, már is függenének az ottani fenyük ágain — pör nélkül, bíró nélkül, ítélet nélkül.

És megérdemelnék!

Miféle arcátlan effrontéria elnyomatásról panaszkodni, hazugságokkal a világot éppen úgy tele tölteni, mint évekkel ezelőtt tették a szászok, holott a világ kerektségén szabadabb alkotmány nincsen, mint nálunk, az egyenlőség jogokban és kötelességekben sehol e földön nincsen inkább elismerve és gyakorolva, mint nálunk! „Jaj de a nyelvünk, a mi drága román nyelvünk!” nyafintják önök. Bántja a manó az önök drága nyelvét! Mi magunk megtanuljuk azt szívesen, ha önök közt élünk. Hisz önök oláhositottak el egy pár százezer magyart, mi meg nem magyarositottunk egy szál románt sem: megmagyarosodott az önként, ha kitünt közöttünk. De a magyar nyelvet, azt meg kell ám tanulnia mindenkinek, a ki nem akar berszánbojtár vagy béresinas maradni, legyen az bármi nemzetiségű, s meg kell azt tanulnia a született magyar gyermeknek is. Ha nem akarnak magyarul tanulni, majd fognak oroszul beszélni.

Miért nem követték inkább a következőknek a nemes példáit? Ott van az — ó vajmi hamar! elhunyt Olteanu János püspök, a román, a ki, midőn lugosi egyházmegyéjétől elbúcsúzik, megható szavakkal buzdítja hiveit a magyar haza és nemzet szeretetére (1874), és a szintén román Laureanu Ágoston kánonok, a népe iránti vonzódás, az egyházi és hazafias erények hirdetője és gyakorlója, a tudomány kiváló mű-

velője és pártfogója; ott vannak Pankovics, Pásztélyi, Firczák püspökök, az oroszok, kik a reájok bizott nyáj anyagi és szellemi jólléte fölött atyailag örködnek, de emellett ők magok sürgetik a magyar nyelv és művelődés terjesztését éppen úgy hiveik, mint az állam érdekében; ott van Császka György érsek, a tót, ki mint szepesi püspök egy fejedelmi vagyont áldozott tót hiveire, kik hallgattak is királytiszteletet és honszeretetet hirdető szavaira; ott van a bold. karlócai pátriárcha, Angyelics Germán, a szerb, ki szereti népét, szereti a magyart, ki önként behozza tanintézeteibe a magyar nyelvet, és utolsó leheletéig küzd a pánszláv omladinisták ellen, — nem is szólva a mostani szerb pátriárcháról, Brankovics Györgyről, ki népeért, egyházáért, iskoláiért néhány rövid évi pátriarchátusa alatt bizonyára tett annyit, mint a „peticionált“ román főpapok együtt véve a magokéért évtizedeken keresztül, — de a ki e mellett a lojális és patriotizmus apostola mindenütt. De hisz elő kellene sorolnom utánzandó példákul a Bécsbe járt román főpapoknak Stroszmayert és Tentschot kivéve minden felekezetű, összes főpásztorainkat és prélátusainkat, — hisz többnyire nem-magyar származásuak, — míg a magyarelles peticiót átnyújtó oláh főpapok között ott volt egy magyar nevű magyar nemesember is!

Ezt a peticiót, melylyel a román főpásztorok, kiknek kellene, hogy a közművelődésnek is legyenek előharcosai, elárult nyájaikat a közművelődésnek hazánkban legfőbb eszközétől akarták elűtni, átadták ő felségének ezelőtt éppen (a szerencsétlen) 13 (számú) évvel. Az ő példájokat követve, az ő hiveik az ő papjokkal, a fánátizmustól nem látó, nem halló, a szenvedély folytán egészen beszámíthatatlan állapotba sülyedt lacfalvi lelkész-

szel, élükön, egyesülve az osztrák-magyar monarchia ellenségeivel, ma ott ólálkodnak a bécsi „Burg“ kapui előtt, sürgetve a bebocsáttatást, hogy bevádolják a magyar királyt az osztrák császárnál!

Az 1879-ben „peticionált“ román főpapokat illeti a felelősség az őket majmoló hiveik mai lépéseért is, mely egyenesen oláh forradalomra vezethet! —

A magyar nemzetnek soha sem volt, most sem az és soha sem lesz a nemzetiségekkel szemben politikai makszimája: „oderint, dum metuant“. Mi szeretni akarunk, hogy szeretessünk. Mondják meg nekünk, hogy hol és mijök fáj, és mi testvéri szeretettel meggyógyítjuk, — csak ne legyen a fájdalom képzelt. Emlékszik-e még, kedves plébános úr, mit tanultunk az iskolában, — mikor önöknek hetenként egy román, nekünk egy magyar óránk volt heti 5 német óra mellett? Αί φαντασίαι μάλιστα βλέπτουσι τὴν ψυχὴν = a képzelgések leginkább ártanak a léleknek. Ettől őrizkedjenek! Hát olyan nehéz a magyar nyelvet megtanulni a román nyelv mellett? Ugy-e nem? Hisz Severu Axentie is tudott magyarul, és ön is tud? Elvesztették ez által nemzetiségüket és elfelejtették nyelvöket? Bizony nem; éreztük, érezzük. Ami nyelv tekintetében a magyar nyelv szupremáciájának kára nélkül megadható, azt megkapják önök a magyar törvényhozástól, — mástól nem. Külön nemzetet Magyarországon alkotni nem lehet; itt csak egy nemzet van, s ehez önök is tartoznak. A közigazgatás elleni panaszukkal, ha alapos, forduljanak a magyar kormányhoz, — ez segíteni fog a bajon; s egyes elkapott szolgabíró hibáit ne tudják be bűnül az egész kormánynak; azok minket is éppen úgy boszantanak, mint önöket. Engedményeinkben tovább nem mehetünk, mint a mely vonalon túl azokból már kikelne a felbomlás csirája. —

Egyszer gróf Andrássy Gyulának sokkal kevesebb követelményt tartalmazó iratot akartak az oláh demagógok átnyújtani és leplezetten arra találtak célózni, hogy 1848-9 a tagadó válasz esetén ismétlődhetnék. A gróf egy térképen egy bizonyos helyre tette ujjá hegyét és mosolyogva mondá: „Ezen a ponton fognók önöket megsemmisíteni!” Plébános úr! rég elhagyták önök immár a törvényesség terét, arra az ösvényre léptek, melyen tovább haladva a lázadásba jutnak belé.

Ne vezessék ártatlan népüket a mészárszékre! — —

Lássuk már most, mit tettünk a minden oldalról fenyegető veszedelem elhárítására a magyar állam és nemzet, a magyar nyelv és kultúra érdekében.

Mondottam már valahol, hogy a koronázás után következő néhány év is az abszolutizmus és provizórium hátrahagyta Augias-istálló kitakarításával és berendezkedésünkkel múlt el; csak azután jutott idő amaz érdekek előmozdítására.

A kormány azon kezdett fáradozni, hogy a magyar nyelvet a maga közegeinél érvényre juttassa. Alig van most nekünk fogalmunk az akkori állapotról nyelv tekintetében az államhivatalokban.

A miniszterek egyre bocsátották ki rendeleteiket az alájuk tartozó hivatalokhoz a hivatalos magyar nyelv érdekében, határidőt szabtak annak elsajátítására és meghosszabbították azt négyszer-ötször. Így többek között gróf Zichy József 1874- és Péchy Tamás 1875-ben. Leglassabban ment a magyarosodás a vasutaknál, posta- és távirdánál és a hajózási társulatoknál azért, mert ezen bránsokban a személyzet nagyobb része külföldi volt: német, cseh, morva, olasz stb.. De azért mégis mind sűrűbben jelentkeztek emez idegenek is a magyar-nyelvi vizsgálatra és azt rendszeren jó sikerrel állották

ki, kivált a magyar műszótár megjelenése után. A magyarosodásnak e téren való előmozdítása körül kiváló érdemeket szereztek Gervay Miklós és Tolnay Lajos. Gervayról följegyezték azt is, hogy 1887-ben, a világposta megalakítása alkalmával a lissaboni kongresszuson ő képviselte Magyarországot, és vele a portugáli király, Dom Lui, kizárólag magyarul beszélt. „Domnule Brote! lássa Európa legnyugatibb államában tud a király is magyarul, s önök Magyarországon sem akarnak megtanulni magyarul!“ Baross Gábor, kit emez érdemből az oroszlátnérész illet meg, még 1889-beli jelentésében is panaszkodik, hogy minden erélye mellett sem sikerült neki keresztülvinnie, hogy a vasutaknál és közlekedési társulatoknál az államiság legtermészetesebb követelményének az összes személyzet eleget tegyen az állami nyelv tökéletes elsajátítása által.

A déli vasút igazgatója 1881-ben, Klofutár pénzügyi tanácsos 1887-ben, elrendelik zágrábi alattas tisztviselőiknek, hogy a hivatalos magyar nyelvet végre valahára tanulják meg, mert a soknyelvűség sok bajt és zavart okoz. A győr-sopron-ebenfurti vasút igazgatósága (1877) meg elrendelte, hogy az állomásokban levő éttermek bérlei csak magyarul tökéletesen tudó személyzetet tartsanak; ezelőtt a pincérek mind sült németek voltak; különben ezeknél a pincéreknél még most is kedvesebb a német mint a magyar szó: rendesen németül szólítják meg a vendéget. Ily pincérnek én borraivalót nem adok.

S így kellett a kormányzat minden ágában a magyar nyelvnek kizsoritania a németet jogtalanul uzurpált helyéből. Így kénytelen volt 1880-ben a vall.- és közoktatiszter elbocsátással megfenyegetni az államnyomda azon tisztviselőit és munkásait, kik nem tudnak magyarul.

A monarchia külső képviselésében is kezdett mu-

tatkozni a dualizmus és Magyarország külön államiségének hatása. Így mondott pl. gr. Beust londoni nagykövetünk 1873-ban hivatalos magyar felköszöntőt is.

Azonban a legtöbbet tette a kormány a magyar nyelv és művelődés érdekében a növelés- és közoktatásügy terén. Hálásan kell elismernünk, hogy különösen Trefort Ágost vallás- és közokt.-ügyi miniszterünk a rendelkezésre bocsátott anyagi eszközök neveltségesen csekély és szűk volta mellett is nagyokat művelt e téren. Lehetetlen mindent elősorolni. Utalok leginkább azon jelentésekre, melyeket a közoktatásügyi miniszter szokott évenként e részben az országgyűlés elé terjeszteni. A közoktatási kormány figyelme itt kiterjedt mindenre, elkezdve a bölcsődétől és kisdóvától fel egészen az egyetemig. Csáky Albin gróf jelenlegi közoktatásügyi miniszterünk az által, hogy a kisdóvást is törvénnyel szabályozta, igazán nagy szolgálatot tett hazájának. Ezen intézkedés üdvös voltát meg fogja érezni a magyarosodás, az elemi- és középiskolán keresztül még az egyetem is, de érezhető lesz az még a gyermekhalandóság csökkenésében is. Sok bölcs és üdvös intézkedését említhetném itt fel ezen miniszteriumnak, — hisz már foglalkozásomnál fogva csak jól ismerhetem azokat —, de tanári állásom azt hitethetné el valakivel, hogy azt „ad captandam benevolentiam“ tettem. Hallgatok. Jó bornak nem kell cégér.

A magyar nyelv terjesztésére és az általános műveltség nivójának emelésére a vegyes ajku lakossággal bíró megyék, városok és községek is hoztak a lefolyt 25 év alatt sok áldozatot ott, hol a lakosság túlnyomó része nem volt szász vagy román. A sok közül csak keveset emelhetek ki. Nyitra- és Sopronmegyék már 1875-ben szép összeget szavaztak meg a mondott célra.

Sárosmegye Bánó József abbeli indítványát, hogy a nép között a hazafias szellemet és a magyar nyelvet minden törvényes módon terjeszszék, egyhangulag és lelkesedéssel fogadta (1881). Ugyanebben az évben Fáy Albert indítványára Nógrádmegye „Stefániaalapot“ létesít a magyar nyelv tanítása körül érdemeket szerzett tanítók jutalmazására, — az indítványozó egymaga 1000 frttal járulván az alaphoz, míg Vasmegye hasonló célra 30,000 frtos alapítványt hoz létre. Pestmegye ily jutalmakat évenként szavazott meg.

A szépen magyarosodott és magyarosodó községek közül itt főlemlitem csak a következőket. Pancsova, túlteven magát az omladinisták kiabálásán, már 1874-ben magyar népiskolát alapít és hozzá fog többi iskoláinak is magyarosításához, és elhatározza szent-István napjának mint nemzeti ünnepnek megülését. Kivált a német községekben lel nagyobb lendületet az önkéntes magyarosodás és a tanügy. Megindul ez pl. már 1876-ban Buda-Örsön is kivált a szintén német eredetű Szabadházy Andor nemes buzgalma folytán; az egészen német lakosságú Császártöltés önerején annyira megmagyarosodik, hogy a hivek magok kérik föl a segédlelkészt (1881), hogy legalább minden harmadik vasárnap mondjon nekik magyar szent beszédet a templomban, mit a káplány természetesen a legszívesebben teszen meg. Szépen terjed a magyar nyelv ismerete a temesmegyei Német-Sághon, Vingán, Csákovártt, Új-Aradon, Fehértemplomon stb. (1882). Temesvártt és más jobbadán német városokban magyar-nyelv-terjesztő egyesületek keletkeznek s maga Temesvár, melyet ezelőtt „Klein-Wien“-nek neveztek, annyira fejleszti tanügyét magyar irányban, hogy 1890-ben már népiskoláiban is magyar lesz a tannyelv. Jellemző Löwy Mór főrabbi ez alka-

lommal tett abbeli indítványa, hogy a gyermekek többnyire úgys németajkúak levén, kezdjék a német nyelv tanítását csak az 5. osztályban, mint amikor már megizmosodtak a magyarban. Selmezbányán Ocsovszky V. polgármester és Farbaký K. Piroska még a nőket is belévonják a magyarosítás szent munkájába, dicséretes buzgalommal megalapítván ott (1878) a magyarosító nőegyletet. S hogy románokról is írhatok e részben valami jót, annak én örvendek leginkább. 1878-ban nagy számú művelt román fiatal fölkérte a fogarasi polg. isk. igazgatót, nyítana számukra külön magyar tanfolyamot, mit az igazgató öröme st teljesített.

Aránylag is a legnagyobb áldozatot hozta azonban az országban az ország fővárosa maga a magyar növe-
lés- és tanügynek. A siker megfelel az áldozatnak. Magyarosodás tekintetében a mi gyermekeink itt Budapesten túltesznek akármelyik más város vagy község gyermekein. A fővárosi tanítókar a lehető legnagyobb elismerést és dicséretet érdemli. Már messziről kalapot emelek, ha megpillantok egy fővárosi tanítót. Áldja meg őket a magyarok Istene minden testi és lelki javakkal! Ők nyerték el ama nemes versenyben, mely egy negyed század óta folyik hazánk magyar tanítói között, a nép-növelés s a magyar nyelvnek terjesztése körül az első pálmát.

A magyarságnak a nemzetiségek által való fenyegetése végre-valahára a magyar társadalmat is felrázá apáthiájából és könnyelmű tétlenségéből. Megszülettek — nagy későn — a magyar közművelődési és iskolai egyesületek és számos társadalmi körök az ország különböző pontjain, a magyar nyelv megvédését és terjesztését tűzvé ki magoknak főcélul. Ezek közül egyiket-másikat már említettem; itt még egyszer szemlét

tartunk a legfőbbek felett; egy-egy hadsereg mindegyike, melynek paizsát és kardját a szellem és a szív készítette, s mely még ellenségének is, amikor legyőzi, üdvét eszközli.

A pánszlávizmus, valamint a pángermánizmus ellen is keletkezett többek közt a pozsonyi „Toldy-kör“ dr. Vutkovich Sándor jogakadémiai tanárral mint elnökkel az élén. Ingyenes magyar tanfolyamokat rendez és felnöttek oktatásáról is gondoskodik. A pozsonyi közművelődési egyesület tagjai között van 3000 német és tót és óvodáiban mintegy 1500 többnyire német és tót gyermek (1888). Ama 3000 német és tót, amidőn a magyar művelődés zászlajára felesküdt, tiltakozott a pánszlávizmus és pángermánizmus ellen, tüntetve a magyar kultúra mellett áldoz érte. A fölvidéki magyar közművelődési egyesület élén herceg Odescalchi Gyula áll, olasz neve mellett is a legbuzgóbb, legáldozatkészebb magyar honfiak egyike. Számos óvoda és népiskola a fölvidék különböző pontjain ezen egyesületeknek köszöni létesítését és fenntartását. Magyarország végvárosa, a hajdan királykoronázó Pozsony, melyet az osztrákok Bécs elővárosának neveztek, és hol a koronázás előtt csak német és tót szó volt hallható, a megmagyarosodott iskolákon kívül leginkább a „Toldy-körnek“ köszönheti, hogy falain belül a magyarosodás örvendetesen halad előre.

A már említettem „Magyar iskolaegylet,“ mely létét főleg a berlini „Allgemeiner Deutscher Schulverein“ és a bécsi „Oesterr.-Deutsch. Schulverein“ germánizálása körébe Magyarországot is belevonó szemérmetlen tolokodásának köszönhette, jótékony hatását kiterjesztette lassanként a főváros körül levő német községekre is, és kiszorította onnan millió tagokat

számláló és milliókkal dolgozó ama külföldi német egy-
letek káros befolyását — az ő aránylag csekély erejé-
vel. De volt ám a mi iskolaegyletünknek hatalmas szö-
vetségesége éppen a német lakosság igaz hazafiasságában
és a maga tagjainak lankadatlan ügybuzgalmában.

Az erdélyrészi oláhok dakorománizmusa és a szá-
szok pángermánizmusa is addig veregette és kopácsol-
gatta a kovát, míg ki nem pattant ebből a szikra, mely
lánggra volt lobbantandó a magyarság lelkesedésének
felhalmozott, de használatlanul ott heverő értékes anya-
gát. A románok és szászok kihívása, népanyagunkban
való dúlása, ennek általuk eloláhosítása és elnémetesi-
tése teremtette az „Erdélyi Magyar Közművelődési
Egyesület“ (1885).

Mária Terézia óta 200—250 ezer székely vándor-
lott ki Moldova- és Oláhországba, hol idővel vallásuk-
kal együtt nagy részük elvesztette nemzetiségét is. Ez
az életfenntartás kényszeréből eredő kivándorlás a ko-
ronázás után is folytatódott, egy népfajért, egy ország-
részért sem tevén a magyar kormányok oly keveset,
mint a székelyekért és a Székelyföldért. Ezeket a ki-
vándorlottakat minden képzelhető módon eloláhosítja a
román kormány, — „amihez hasonló jókat kívánunk“ a
mi ultráinknak is —, hogy a bukuresti katolikus érsek
és a hazai kath. és református egyházak missziói és
gyámolításai alig képesek kiköltözött hitfeleiknek még
csak vallását is és annál nehezebben nemzetiségét meg-
ővni. Nem kívánjuk, nem is kívánhatjuk mi véreinktől,
kiket az inség külföldre kergetett, hogy ne legyenek
őket befogadott és tápláló új hazájok hű gyermekei,
melyet, ha kell, még ellenünk is kötelesek immár meg-
védeni királyuk parancsára, de azt mégis csak elvár-
hatjuk a román kormánytól, hogy maradjassanak ők

ezentúl is magyar katolikus, vagy magyar református hű román alattvalói Károly román királynak.

A magyareMBER egyenlő mértékkel mér.

Hogy azonban a hazai románok ma már büszkén verve mellüket, bár nagyítva, fajuk három millió lélek számára hivatkozhatnak és már ezelőtt 16 esztendővel egy újságcikket így kezdhettek „Három millió román arculütése“ —, azt nem egészen köszönik fajuk produktivitásának és a román anya a magyar paraszt anyát megszégyenítő, felülmulhatlan anyaszeretetének és gyermekgondviselésének, hanem részben a mi megfoghatatlan indolenciánknak és könnyelműségünknek, melylyel egykedvűen és keleti fátálizmussal néztük századokon át, miként hódít el az oláh elem százezreket a mi sorainkból. Ezt már érintettem valahol. De lássuk eme reánk nézve szégyenletes processzus egyes tüneteiben az eredményt a jelenben, de csak nagyjában.

Fogarasmegye, a székvárost kivéve, szinte egészen román. 1885-ben N.-Küküllőben volt a románoknak és szászoknak 195 iskolájuk, a magyaroknak csak 14; Alsó-Fehérben volt nekik 230, nekünk 52; Brassómegyében — a várost nem számítva — volt a románoknak 22, a szászoknak 13, — nekünk egyetlen egy magyar iskolánk! S így volt az arány, vagy még rosszabbul a többi megyékben is, kivéve Csík-, Háromszék- és Udvarhelymegyéket. Azóta hála Istennek! javult a helyzet államiskolák felállítása és az Emke által is létesített magyar iskolák folytán.

Románoknak is, szászoknak is voltak az Emke születése előtt sokkal előbb román — illetőleg német nyelv- és kultura-terjesztő egyesületeik, a már előbb felhozottakon kívül sok nőegylet, a „Verein für sieben-

bürgische Landeskunde“ stb., és a román „Asociaciunea Trans.“ már a 70-es évek elején állandó román színházra is gyűjtött volt már mintegy 18—20 ezer forintot. Ezen egyesületek működését sem a kormány, sem a magyar társadalom nem akadályozta, csak akkor szólalt föl ellenök, ha nemzetiségi agitációkra adták a fejüket és politizáltak. Sőt egyes magyar városok, mint pl. 1878-ban Szilágy-Somlyó, tüntető szivélyességgel és ünnepélyességgel fogadták az ott ülésezni kívánó nemzetiségi egyleteket.

S mégis mily éktelen lármát csaptak szászok és románok mindenütt, de kivált Szeben- és Beszterce-Naszódmegyék megyeházain, amikor a magyar társadalom hasonló, de tisztább eszközökkel készült a magyar elem megmentésére, a magyar nyelv és művelődés terjesztésére munkába fogni. Tiltakoztak azon törvényes jog gyakorlata ellen, melyet ők évtizedek óta háborítatlanul gyakoroltak, — éppen csak azért, mert azt mi, magyarok akartuk gyakorolni. Rómailétükre a románok megfeledkeztek a „quod uni iustum, alteri aequum“ —, s németlétükre a szászok a „was dem einen recht, das dem andern billig“-féle közmondásról.

Hála Istennek! nem hederítettünk lármájokra és ennek visszhangjára Bukurestből és Berlinből és megteremtettük az „Emké“-t, mely alatt, ki nem ismeri a név eredetét, a szó kedves hangzásánál valami szép, bájos, szelid leány nevét gondolja. Szép is ám az és bájos és szelid, mert csak szeretetet és tudást hirdet és művel, nem dolgozik erőszakkal és gyűlölettel, — és hódít ellenállhatatlan bájával, melyet a magyar nemzet geniusza lehelt rája születése órájában. Ha gróf Bethlen Gábor meg sem töri is a szász és oláh konok makacsságot Segesvártt, ha Sándor József nem is tün-

döklök fényes zsmnalisztikai multjában, ha Horváth Gyula nem is becsüli többre a szabad meggyőződést a gyakran békóba verő pártfegyelemnél, ha Bartha Miklós nem is lesz a nemzeti ambíció védelmében nemzeti martírunk; az ő nevük mégis élni fog, élni, míg csak ki nem hal a magyarból a legdrágább nemzeti kincs fölismerésének és megvédésének képessége: ez a négy hazafi szerezte magának az „Emke” körül a legnagyobb érdemet, és a magyar fajt, a magyar nemzetet, magát a magyar államot ez által végtelen halálra kötelezte.

Már az első hat hét alatt 100,000 frtnál több gyűlt be az Emke javára. Az adakozók között ott van egész Magyarország pártszínezet nélkül. „Emke, táborodban Magyarország!” Tagjai között van szász is, van román is, van keresztény is, van zsidó is, van minden, a mi csak jó és jeles e hazában, mind dédelgeti, védelmezi, vértet a kedves Emkét. Meg is érdemli. Feladata: „ha őseink fegyvere megtartotta a hazát a magyarnak, úgy unokáik szelleme a magyart tartsa meg a hazának!”

Ma már az Emke az összes hasonló egyletek között a legtöbb szellemi és anyagi tőkével bír, és ennek megfelel bokros teendője is, mely mindenre, mi a magyar nyelv és kultúra terjesztésével szorosan összefügg, kiterjed.

Az Emkének legnagyobb jótévője volt Kún Kocsárd gróf, az erdélyi református Maecenas, a szászvárosi reform. gymnazium alapítója és fenntartója. Ez az éppen oly nemeskeblű, mint a messze jövőbe bölcsen pillantó nagy hazafi 1889-ben algyógyi mintabirtokát, mely mintegy 250,000 frtnyi értéket képvisel, az „Erd. Magyar Közm. Egyesület”-nek adta ajándékba főleg azon célból, hogy oda Székelyföldről Romániába kibuj-

dosni készülő székely családok telepíttessenek ki, és ez által is a székely kivándorlás irányának megváltoztatására nyugat felé az impulzus tetteleg megadassék. Az Emke vagyona ma már meghaladja a milliót.

Az Emkének sokoldalu de csak egy főcélu üdvös működéséről szóló ez idei jelentését is a nagy-gyűlésen, melyet ebben az évben jún. 7.-én Budapesten fognak tartani, bizonynyal örvendő vesznek majd tudomásul. —

Főleg Beksics Gusztáv ernyedetlen fáradozásainak köszönhetjük a nem rég megalakult „Dunántúli Magyar Közművelődési Egyesület“ létrejöttét, melynek feladata lesz az ottani magyarságot a nyugatról, a német osztrák tartományok felől jövő germánizmus, és a délről fenyegető szlávizmus káros behatása ellen megvédeni és a magyar nyelvet és műveltséget ama területen a nem-magyarajkuak között is terjeszteni. Az egylet élén Széll Kálmán, bold. Deák Ferencünk rokona áll, kiben minden hazafias és tudományos vállalat meleg pártolóra talál.

Megalakult végre 1891. okt. 11.-én a budapesti „Magyar Egyesület“, melynek főcélja a főváros megmagyarosítása a pöffeszkedő germánizmus visszaszorítása mellett az egész vonalon. Kléh István ezen egyletnek az elnöke. Azt hiszem, ez a lelkes hazafi legnagyobb dicsőségének tartja, hogy őt magyar hazafiatlanság és német hazátlanság magyar sovinistának mondja. Adná Isten, hogy mindannyiunk olyan sovinisták legyünk: akkor Magyarország szíve is csakhamar magyar lenne!

Ezekén kívül keletkeztek más ily irányu egyletek a társadalom kebelében, melyek működésök körét kisebb térre szorították.

De voltak ám egyes lelkes honfiak és honleányok is, kik a magyar nyelv- és művelődésért saját hatás-

körükben és saját erejükből sokat tettek és ekként nem csak azoknak lettek jótevőik, kik közvetlen érezték áldozatkészségüket, hanem közvetve az egész magyar nemzetnek is lendítettek legszentebb érdekén.

Ezen igen számos jeleseink közül nem tehetem, hogy egynehánynak föl ne említsem a nevét.

Első helyen természetesen József főherceget és családját, valamint Koburg Fülöp herceget kellene kiemelnem fönséges nejével együtt, kik ez irányban is kiérdemelték a nemzet háláját. Máskorra kell halasztanom.

Thurn-Taxis Egon herceg, ki Bajorországból telepedett be hazánkba, egy második Nagy Károlyként, ki 37 éves korában kezdett írni és olvasni tanulni, életének 40. évében hozzá fogott a magyar nyelv elsajátításához, azon szólalt fel Torontálmegye gyűlésein, s ő, a német herceg megmagyarosította e megye hivatalos nyelvét, hol addig (1881-ig) rendesen németül beszéltek. Gyermekait magyaroknak növeltette és minden alkalmat megragadott, hogy a német lakosságot a magyar nyelv elsajátítására s magyar hazafiságra buzdítsa. Ez a Németországból hozzánk szakadt német herceg lön Dél-magyarország megmagyarosításának egyik legbuzgóbb apostola. Nem rég vesztettük el őt, kitől a szászok magyar patriotizmust tanulhattak volna. Isten nyugtassa!

Hasonló irányban működtek még e német eredetű mágnásaink: Liechtenstein János herceg, Schönborn Ervin gróf, Edelsheim-Gyulay Lipót báró és sok más. Ezek már 1880-ban elrendelik, hogy uradalmaik tisztjei a magyar nyelvet megtanulják, és hogy jószágaikon magyar legyen az ügykezelés nyelve, magyar iskolákat alapítanak és tartanak fenn stb. . Egykor egy előkelő társaságban éppen a nemzetiségek antagónizmusáról lévén szó a magyarosodás ellen, mondá Edelsheim: „Már

pedig én is német vagyok, de azért fiamból mégis olyan magyart növelek, hogy a legtösgyökeresebb magyar mágnás sem különbet!“ Meg is cselekedte.

S ki ne ismerné Semsey Andort legalább névleg, ki a magyar tudományosság oltárára százezreket tett le, Rökk Szilárdot, ki magyar művelődési és jótékony célokra egy félmilliónál többet hagyott, Szent-Andrássy Lajost, ki többek között a múzsák egyik templomának, az eperjesi kath. gymnáziumnak, egy fényes palotát ajándékozott, Gorové Istvánt, ki végrendeletében csaknem mindegyik magyar művelődési intézetről, elkezdve a magyar tud. akadémiától le egy szerény pusztai iskoláig, bőkezűen és nagylelkűen gondoskodott, Czárán Jánost, ki 17,000 forintot adott magyar iskolára stb. stb. S hát gróf Karácsonyi Guidó mit vétett, hogy őt szinte kifelejttem, a magyar tudomány és művészet ez a nemeslelkű maccénása, a magyarosodásnak ez a bőkezű előmozdítója? Ott vannak még Schosberger Zsigmond br., a tót Onderko János, a német Fröhlich br. és a szintén német Frohner János, kik a magyarosítás céljaira tetemes összegeket áldoznak? S hol vannak nagybirtokosaink, kik nem-magyar eselédek gyermekei számára sok magyar iskolát és kisdédóvót alapítanak?

Ő de hisz ki tudná a magyar nyelv és kultúra támogatói fényes legiójának megnevezni tagjait, kiket, ha még köztünk vannak, tisztelünk és szeretünk, s kikre, ha már megelőztek bennünket a halálban, kegyelettel és hálával emlékezünk? Számon tartja őket a legió menyei fővezére, a magyarok Istene. —

Már annak elmondásával, hogy mit tett a koronázás óta a magyar katolikus főpapság a magyar kultúra érdekében, még meg sem merek próbálkozni.

A magyarországi összes egyházaknak első rendeltetése és feladata, mint másott is, a hivek lelki üdvének és erkölcsösségének előmozdítása. Az általam is vallott katolikus felfogás szerint az iskola a templomnak azon előcsarnoka levén, hol a fiatal hivek erkölcsi nemesítése mellett szellemi kiképeztetése történik, az egyháznak erre döntő befolyása van. Autonómiával bíró egyházak a felekezeti iskolában levő szellemért első sorban magok felelősök. A szellemi képzésnél az első szerepet a szellem legsajátosabb produktuma, a nyelv játszsza. E tekintetben is az autonómikus felekezetektől függ első sorban annak meghatározása, milyen vagy melyek legyenek az iskoláinkban dívó nyelvek. A mint láttuk, az állam a magyar nyelvet illetőleg bizonyos minimális követelésekkel lép a felekezetek elé: eme követelések teljesítése az autonómikus felekezetek kötelessége, — nemteljesítése pedig bűne, s az a felekezet, mely e részben többet tesz az állam kívánságánál, érdemet szerez magának a magyar nyelv körül.

Nincs állam a világon, mely ne követelné az állami nyelv ápolását a felekezeti iskolában is. Azért helytelenül cselekedtek a románok és a szászok, amikor a nép- és középiskolai törvények ellen azért, mert azokban gondoskodva van a magyar nyelv oktatásáról is, opponáltak és tüntettek, és bünt és törvényteleniséget követnének el, ha ama törvényeket nem hajtanák végre saját hatáskörükben.

Oly felekezet iránt, mely iskoláiban a törvényt nem tiszteli, az államnak szigorítania kell az ő felügyeleti jogát, és ha ennek sem lenne sikere, törvény útján meg kell vonni tőle az iskolai autonómiát, melyet a törvény csak azon föltétel alatt adhatott neki, hogy avval a felekezet nem él vissza éppen annak ellenére,

ki azt neki adta. Mert hát különben egyre-másra hozhatnók a törvényeket, ha azokat az autonómia várában vigan ki lehetne játszani. Az egyház szerezhethát magának az ő iskoláiban érdemeket a magyar nyelv körül.

Más szempont alá esik a templom, a szószék, az istentisztelet. Itt már elsősorban a hívek lelki üdve jó tekintetbe, és a nyelvnek magyarosítására csak akkor lehet és szabad gondolni, ha az nem jár a lelkipásztorkodás kárával, — de aztán nem csak szabad, hanem kell is. Az állam érdekét előmozdítani szintén vallásbeli kötelesség.

A református egyházzól nincs mit szóljak: hívei jobbára született magyarok, és ott, hol nem azok, református papjaink buzgóan teljesítik kötelességüket a magyar művelődés szolgálatában.

A katolikus fő- és alpapságot illeti elvitázhatlanul a templom és kath. iskola nyelvének megmagyarosítása körül a főérdem az ő intenciójuk szerint eljáró kántorok és tanítók mellett. Még Heinze is magyarosítással vádolja a kath. papságot.

Csak egy kis anthológiát gyűjtök össze.

Míg a magyar földön született, magyar puha fehér kalácsot fogyasztó, magyar berethalmi bort szőrpölő szász szuperintendens még a kormány magyar leíratait is német fordításban juttatja magyar hívei tudomására, azalatt az olasz földön született, oláh földön élő buku-resti kath. püspök, Paoli Ignác már 1875-ben magyar pásztorlevelet bocsát idegen földön magyar híveihez, kötelezővé teszi papnöveldejében és gymnaziumában a magyar nyelv tanulását s hogy magyar híveinek magyar lelkipásztorai legyenek, szemináriumába édesgeti a magyar fiúkat. Ugyanezt teszi utódja is, a római születésű

Pálma Pál J. bukaresti érsek (1888), ki már magyar községet magyarul prédikáló lelkipásztorokkal képes ellátni.

Ha már külföldi egyházfők külföldön védő szárnyaik alá veszik az ottani kormánytól és társadalomtól üldözött magyar nyelvet és kulturát, elképzeltethetjük, hogy mennyit tesz itthon annak érdekében főpapságunk! A magyar nyelv és kultúra, mint egy németországi lap gúnyosan megjegyzi, úgyis „vesszőparipája és nemes szenvedélye (noble Passion)“ a magy. kath. papságnak. Ez okból nem is szólok azon mesés összegekről, melyeket a főpapság évente hoz a magyar kultúra érdekében.

Magától érthető, hogy a kath. főpapok tömegesen állottak be 1885-ben az „Emkébe“ alapító-tagokul; — csak egy vonakodott a nemzetmentő akcióban részt venni, — Schopper György rozsnyói püspök. S miért? Elhitették vele, s úgy is látszott eleinte, hogy az Emke egészen református céloknak fog szolgálni az erdélyi katolikusok rovására. Nem adott egy krajcárt sem. Az ő helyzetében Szász Károly sem adott volna. Reá kiáltják, reá újságolják: „Crucifige, crucifige! Feszítsd keresztre! Nincsen lelke, rideg, sívár keblű „Finsterling!“ S ime, mi történik? Megcáfolhatlan módon bebizonyul a püspök hozzájárulása nélkül, hogy már is négyszer-öttször többet tett le a magyar kultúra és felebaráti szeretet oltárára, mint a mennyit sovány püspöksége jövedelmezett neki. „Nolite iudicare, ne iudicemini ipsi!“ S ez a német nevű, „sívár lelkű“ püspök mindent elkövet, hogy idegen ajkú hívei az iskolában nyelvre-szívre megmagyarosodjanak, mire aztán, mint 1887-ben Tisolcon, elrendelheti, hogy a templomban is lehetőleg magyarul prédikáljanak és énekeljenek stb.. — Hidas Kornél, a szent életű szombathelyi

püspök, már 1885-ben beszünteti a német prédikációt a Ferencrendűek templomában, ugyanazt teszi (1887) Dulánszky Nándor pécsi püspök, az ottani domstilszerű restaurátora, Mohácson a lakosság többségének megmagyarosodása után; őt követi, vagyis jobban mondva, ugyanazt az elvet érvényesíti (1889) Besztercebányán Bende Imre püspök, a magyarságnak a rácok között kipróbált eme lánglelkű apostola; és így megy ez minden egyházmegyében, mihelyt megszűnik az idegen nyelv használatának szükségessége.

Hogy azonban ezt a főpapság tehesse, szükség van az alpapság és a kántor- s tanítókar közreműködésére. S no ez aztán nem hiányzott neki. E részben sehol sem kellett a püspöknek a sarkantyút alkalmaznia, de sőt inkább néha a gyepőt kellett volna rövidebbre fognia.

E tekintetben is oly nagy mennyiségű anyaggal és adattal rendelkezem, hogy százszoza szívesebben írok fejemből és szívemből, mintsem hogy ebből a tömérdek halmazból kelljen választanom.

Megpróbálom, s hogy könnyebb legyen, a chronológia fonalát veszem bal kezembe, míg jobbommal írok.

Melyik művelt magyaremlő ne hallott volna Somogyi Károly esztergomi kanonokról, ki a hullámsírából a koronás király szavára feltámadott Szegednek a szellemi feltámadás- és fennmaradásra is kezébe nyomta az eszközt, egy hosszú élet gyümölcsét, 160,000 frtot érő és 60,000 kötetből álló nagyszerű könyvtárát, ajándékozván a magyar városnak (1880). Ha Szeged kapja majd a harmadik egyetemet, úgy ez eme könyvajándéknak lesz köszönhető. — Tencsényi Illés béga-szentgyörgyi plebános 1000 frtnyi alapítványt tesz a magyart legjobban elsajátító szerb fiú részére és magyar kisedővót hoz létre. — Roskovic Ign. mun-

kácsi gör. kath. kanonok kezdeményezésére az egyházi könyveket magyarra fordítják és az istentiszteletet magyarul kezdik tartani (1880). — Ercsiben a segédlelkész buzgólkodása folytán az istentiszteletnél egyenjogúvá tették a magyar nyelvet az addig egyedül uralkodó szerbvel (1881). — Simon Ferenc lipótvárosi plebános ajánlatára Simor János hercegprimás már 1882-ben elrendeli, hogy az egyházi szónoklatok a főváros eme plebániájában kizárólag magyar nyelven tartassanak, s ez irányban megindul Bogisich Mihály budavári plebános kezdeményezésére az összes fővárosi plebániákban az üdvös reform a magyar nyelv előnyére. — Mészáros Kálmán budapesti „barát“ megtartja Fiumében a San-Vito-templomban (1883. ápr. 29.) az első magyar szent beszédet József főherceg és családja jelenlétében, — és ezt folytatja mint a kormány által kinevezett magyar lelkész Czobor Gyula (1884).

Az előbb német és horvát-ajku Győr és Győr-megye megmagyarosítását vállalva az iskolákkal befejezi 1886-ban az ottani kath. papság, míg ugyancsak ebben az évben Firczák Gyula ungvári kanonok kezdeményezésére a munkácsi székesegyházba is behozatik a magyar hitszónoklat, és maga a püspök megtartja ott az első magyar prédikációt. Hogy ezalatt mennyire megmagyarosodott Budán az előbb szinte teljesen német felső vizivárosi plébánia is, mutatja az az öröndetes jelenség, hogy a midőn Robitsek Ferenc az Anna-templomban 1887-ben, Szilveszterestéjén kitünő magyar szentbeszédét megtartá, a templom zsufolásig megtelt. — Hartyán község megmagyarosodását javarészen a német nevű, de magyar szívű Pröbstl Pál plébánosnak köszönjük (1889), és a tót nevű, de magyar érzelmű Havlicsek Vince pozsony-virágvolgyi

plébános maga tanít és a maga költségén taníttat 1890-ben 123 német és tót gyári munkásnőt a magyar nyelvre.

Még csak egyet akarok említeni. Van Jeruzsálem-ben, az olajfák-hegyén, egy csarnok és abban egy oszlop, a melyen a „Pater-noster“ 32 nyelven olvasható. Kinek köszönhető, hogy azon az oszlopon márványlapra aranybetűkkel bevésve, ott ragyog a magyar „Miatyánk“ is 1887 óta? A felső-szemerédi plébánosnak, a tót származásu, de magyar szellemű *V i s z o l a j s z k y* Károlynak, ki szellemi termékei gyümölcséből gyűjtögette össze az ama szent és hazafias célra szükséges összeget.

S így tovább fonhatnám in infinitum a magyar kath. klerus érdemkoszorúját a magyar nyelv és művelődés körül. De minek? Csak rosszakarat volna képes azt el nem ismerni. Hisz a protestáns és szabadkőműves *K o s s u t h* Lajos, a honszerelem eme tiszteletreméltó, klaszszikus megtestesülése, maga mondotta ezelőtt egy pár évvel: „A világ leghazafiasabb papsága, — az a magyar katolikus klerus.“ — — —

A magyarosodásnak még egy külső megjelenéséről kell szólanom. Értem a helység- és személynevek megmagyarosítását.

Oly nagy volt régebben, mikor a magyar nyelv nem is volt államnyelv, a magyarságnak befolyása, hogy amint ezt okmányilag be is lehet bizonyítani, nem-magyarajkuak lakta vidékeken is helységet, dűlöt, hegyet, vizet stb. magyar névvel jelöltek meg. Ez a szokás az elnemzetietlenedés idejében, kivált a 18. században, kiment a divatból, s a magyar elnevezéseket is elfelejtették.

Nem sokára a koronázás után mozgalom indult meg, hogy a régi magyar helyneveket megint alkalmazzák, vagy az idegen hangzásúakat magyarokkal

cseréljék föl. Különösen tették ezt oly megyékben, melynek lakóssága jobbadán német és tót volt, mint pl. Zólyom-, Vas-, Zalamegye stb.. Rendesen a „Magy. Történelmi Társasághoz“ fordultak, és ez régi okmányok alapján megállapította a községek régi magyar neveit, — vagy pedig képeztek újakat. A belügyminiszterium aztán helybenhagyta ezeket. Napjainkban meg a „Földr. Társ.“ intézte a nemmagyar nyelvű lapokhoz stb. azt a kérést, hogy használnák a helységek hivatalos magyar neveit, — mit, amint látom, a „Pest. Lloyd“ meg is tesz, míg a másod-, harmad- és x-ed-rangu hazai német közlönyökben még most is a germánizált városnevek dísztelenkednek: „Altofen, Grosswardein, Segedin, Steinamanger“ stb.. Ez az opposzió nem szép és akadályozza a magyarosodást.

Nem kevésbbé fontos, sőt talán fontosabb az egyes személyek neveinek önkéntes megmagyarosítása, a mi kivált 1881-ben kezdett nagyobb terjedelemben divatba jöni. Ha megfigyeléseim nem csalnak, a névmagyarosítások egyenes arányban állanak a magyarosodással. Legkönnyebben magyarosodik meg a zsidó; azért a névmagyarosítók között is a legtöbb a zsidó, amire én minden habozás nélkül mondom: becsületére és dicséretére válik az a hazai zsidóságnak, amely teljes asszimilálódása által a magyar nemzettel legjobban és legokosabban hálálja meg a magyar államnak azt, hogy az izraelitát teljesen egyenjogúvá tette a kereszténynyel. Valamint vannak faji erények, úgy vannak faji bűnök, hibák is; ezekről azt szoktuk mondani, hogy „már a vérben vannak“; sokan azt hiszik, ezeket az illető sohasem vetkőzheti ki. Nincs igazuk. Az észszerű, a növendék összes tulajdonságaival számot vető növelés csodákat művel; még a temperamentumokat is fegyel-

mezi s nyilvánulásait módosítja, s mit a növelő tesz a növendékkel, ugyanazt teszi majd a növendék önmagával növelő nélkül is.

Tagadhatatlan, hogy az u. n. nemzeti tulajdonságok idő folytán, bár eredetileg megvan csirájuk a nemzet természetében, mégis csak külső és hosszantartó behatások alatt fejlődnek és domborodnak ki oly észrevehetőleg és mástól megkülönböztetőleg. Ha eme külső behatások megszűnnek vagy megváltoznak, módosulnak és enyhülnek eme tulajdonságok is. Sehogy sem tudom elképzelni, hogy Isten kezéből az egyik faj jobb, a másik rosszabb tulajdonságokkal felruházva került volna ki. Ámbár Erdélyben széltiben éneklük, hogy „jobb a bor, jobb a bor, jobb a pálinkánál, — a magyar menyecske az oláh fátánál“ (leánynál), és itt is egy-egy részeg ember kivált a Scharf Móriféle zsidóheccék óta rá-rágyujt erre a nagyszerű(!) nótára: „erger, berger, Schossberger,“ — az az ember még nem született, ki engem meggyőzne arról, hogy az oláh a principio rosszabb a magyarnál, vagy a zsidó alábbvaló a németnél. És ha mégis úgy tapasztaljuk, hogy bizonyos általános jellemvonások az egyik fajt szeretetreméltóbbnak tüntetik fel, mint a másikat, úgy írjuk ezt, a mint mondtam, külső behatások és körülmények kontójára.

Alighogy megszületett a magyar nemzet, harcolnia, küzdenie kellett inkább mint másnak, és ez tartott egy ezredévig: így fejlődött ki benne a vitézség mint nemzeti tulajdonság. Az oláhot évszázadokon keresztül elnyomták és sanyargatták; ez meghozta keserű gyümölcsét az oláh alattomoságban és boszuvágyban. A zsidót keresztény és pogány és mohamedán sok századokon át üzte, üldözte, kergette és verte; innen a

zsidó ravaszság és a nyerészkedési vágy egykori kinzói rovására.

Amit évszázadok elrontottak, azt nem teheti mindjárt egészen jóvá egy fél vagy egy negyedszázad. Ily rövid idő alatt még el sem tudjuk felejtetni az egyiket, nem hogy meg tudnók tanulni a másikat, amaz egyiknek az ellenkezőjét. Csak türelem! Legyenek a jók kitartóbbak a jóban, mint a rosszak a rosszban. A zsidó-emáncipáció máris meghozta egyik kedves gyümölcsét: a magyar zsidó vetekedik velünk hazafiságban. Hiába tagadjuk, ez így van. Majd azonosul egészen velünk.

Nem tudom, mit értenek az antiszemitizmus alatt: gyűlöletet-e vagy csak ellenszenvet a zsidó ellen, s levonják-e ennek inhumán és retrogád konszekvenciáit államban és társadalomban; — de az mindegy. A katolicizmus, az igazi szabadság, testvériség és egyenlőség valló hirdetője, a föltétlen felebaráti szeretet vallása, éppen úgy kizárja a fajgyűlöletet, mint az antiszemitizmust. Minél jobb keresztény a keresztény, annál kevésbé antiszemita. Az egészséges ész még a pusztán akadémikus antiszemitizmust is elveti, nem hogy helyeselné az antiszemitizmus brutális kifakadásait, minőket nekünk is szégyenkedve meg kellett élnünk a koronázás és a zsidóemáncipáció után is.

Más szempont alá esik természetesen a keresztények és a zsidók közötti házasság kérdése. Ezt nekünk a mi vallásunk határozottan tiltja, és tiltja, ha jól tudom, a zsidónak is a maga vallása. A polgári házasság esetleges behozatala után is tudni fogja mind a vallásos keresztény, mind a vallásos izraelita, hogy mi az ő kötelessége.

De ámbár még nem vagyunk sógorsági viszonyban a zsidóval, — mégis menjetek és figyeljétek meg a zsidót minket gyűlölő nemzetiség-lakta vidéken.

Ámbár ettől a nemzetiségtől él, vagy ha jobban tetszik így, „rajta élösködik,” mégis „velünk tart,” magyar politikát csinál, sőt igen gyakran ellensúlyozza vagy mérsékli az ellenséges érzelmű tanító vagy jegyző befolyását.

25 éves tanárságom alatt sokat „vesződtem” oláh, szerb és zsidó fiúkkal: nem rosszabbak azok a magyaroknál, — csak bánni kell tudni velük és megismerni erős és gyöngye oldalait; mikorra elhagyják a gymnáziumot, már meglehetősen egyenlők jóban is rosszban is, és a nemzetiségi és felekezeti kinövéseket javarészen lenyírálva lépnek ki az életbe: a jó iskolában érlelődik meg minden nemzetiségi és felekezeti kérdés békés megoldása. —

Amint mondtam: a nevöket megmagyarosítók között legtöbb a zsidó. Még ebből is fegyvert akartak kovácsolni a zsidók ellen a zsidófalók, állítván, hogy a zsidók csak önzésből, és hogy jobban csalhassanak, változtatják meg nevöket, mert becsületes ember nem dobja el atyjától öröklött becsületes nevét stb. stb. . Azt hiszem, — hogy többeket ne említsek —, arómai-katholikus, nem-zsidó Szende Béla volt honvédelmi miniszter is örökölt német nevű apjától oly becsületes nevet (Frommer), mint az, ki becsületes nevére hivatkozva, helyteleníti a név megmagyarosítását. És Szende mégis magyarra fordította becsületes német nevét. „Visszás dolognak tartom”, mondá a boldogult, „hogy valaki, akinek szíve, nyelve, műveltsége magyar, nem-magyar nevet viseljen.”

Nem tehetek róla, de magam is a név megmagyarosodását a személy megmagyarosodása természetes következményének tartom; mintha bizonyos diszharmónia volna idegennevű magyarembnél a belső tartalom és a külső jelzés között. —

A sok komoly és száraz dolog után jó lesz magamat felüdítenem egy tragiko-komikus esemény elbeszélése által. A hős én magam vagyok, a hősnő egy szép népénekesnő Bécsben. Idő: bécsi jogászkorom. Magam sem tudom, hogy-hogy nem, megismerkedem evvel a bájos német leánynyal. Ugy be tudta magát nálam hízelegni, hogy Themis istennőnek már csak névleg voltam tanítványa, hiva: mint az árnyék, úgy kísérgettem imádottamat. Egészen nélkülözhetetlen lett nekem. Már azon járt az eszem, hogy magam is felcsapjak „Volkssängernek“. Ekkor valami borzasztó történet: Miután, amennyire csak tehettem, ő érette adóságra vertem magamat, sőt kedvéért még nevemet is kezdettem így írni: Schimon, perszé hegyes, szúrós, német betűkkel, megszökött Moskauba egy orosz tiszttel! Kétségbeesésem leírhatlan volt! Nem élhettem én semmiképpen az én egyetlen Germánlindém nélkül. Ha nem ittam, mindig belé akartam magamat ölni a Wienbe, ha pedig ittam, mindig sirattam Germanlindémet, úgy hogy barátaim már komolyan kezdték félteni nem csak életemet, hanem, — ami ennél még több —, esze-met is. Ez utóbbiért pedig kár volt aggódniok: hisz azt már rég az ideje, hogy elvesztettem volt, akkor már ugyanis, amikor belebolondultam abba a német kisasszonyba.

Volt nekem egy patikárius ismerősöm. Tudtam, hogy ennek igen sok mérge van: fél Vindobonát meglehetett volna vele mérgezni. Laboratoriumában, polcokon állott kisebb nagyobb üvegekben a sok gyilkoló mérreg. Egyszer, mikor a sok sörivás közt megint keservesen megsirattam hűtlenemet, elmegyek gyógyszerész-barátomhoz. Ő éppen készült le a patikába. Én lakásán maradok azon ürügy alatt, hogy sürgős levelet kell

írnom, haza mennem pedig sok időbe kerül. Nem is hazudtam a levélíráshoz nézve. Alighogy távozott, sok búcsúlevelet írtam, el levén határozva, hogy megmérgezem magamat. Készen voltam. Szemlét tartok a mérgek fölött. Amitől leginkább félttem, az volt, hogy sokat fogok kínlódni. Azért minél több mérget akartam inni, hogy annál gyorsabban öljön meg; pedig azok a flaskók ott a polcon mind igen kicsinyeknek tetszettek előttem. Amint válogatok s nem tudom elhatározni, hogy melyikkel oltsam ki életemet, tévedező pillantásom egy vakablakféltre esik, és abban látok egy jókora üveget valami sárgás folyadékkal. Előveszem. Lehetett egy félkupás. Be volt pecsételve. Egy papiros ráragasztva, halálfejjel s a szokásos láb- vagy karesontokkal, keresztbe fektetve a halálfü alatt. Felül ez volt írva: „Gift!!!“ — alul meg: „Cyankali“ és négy felkiáltójel utána. „Ez már aztán nekem való!“ kiálték fel én is. Gondosan kidugaszolom. Hogy a mérge hatása alatt el ne essem és magamat meg ne üssem, — sok öngyilkos erre is gondol ám —, szépen ledülök a dívánra, mely elé a mérgeüveggel egy asztalkát toltam, behúnyom a szememet erősen és nagyot húzok az üvegből s várom, hogy rögtön meghalok. Különös melegség ömlik el minden tagomon, szívem gyorsan kalapácsol mellemben. „Ahá,“ — gondolom —, „meg akar repedni! — De nem is olyan rossz ez a mérge, jó édes. Igen, igen; olvastam valahol, hogy, minél édesebb a mérge, annál gonoszabb. Igyunk még egyet belőle!“ S megint ajkaimhoz viszem az üveget és „glug! glug! glug!“ folyik sokáig az édes, tüzes mérge sirba vágó — szívembe. „Mi a patvar? Hisz ez csakugyan nem is rossz! Nem is hittem volna, hogy ilyen kellemesen is lehet meghalni. Nem is bánám, hogy ha jó sokáig tar-

tana. Ide nézz, hűtlen Germanlinde! Így hal meg érted a te hű Schimonod! Ide veled!“ De ez a két utolsó szó már nem Gemanlindét illette, hanem a méregflas-kót. S megint nagyot ittam, már alig volt két ujjnyi az üvegben. De most már csakugyan kezdettem érezni a méreg hatását: egyszerre egy rakás ördög kezdett körülöttem ugrálni, — el akartak vinni, de én hangosan kacagtam; csak kezemet kellett fölemelnem, mindjárt szétszaladtak. Felém törtetett a szentkirályi falu-bikája; engedtem, hogy egészen közel jöjjön hozzám; ekkor, éppen mikor fel akart nyársalni, megragadtam balkezemmel hegyes, síma jobb szarvát, csavarintottam egyet rajta, és nyomban térdre hullott előttem. Fölmegyek a Szt.-Istvántemplom tornyára, büszkén nézek le a kétfejű sas egyik fejről és aztán leugrom. Egyszerre arany szárnyaim nőnek és egy perc alatt a Kahlenbergre repülök. „Még csak azt a pár cseppet kell meginnom, és mindjárt felröpülhetek innen egyenesen a mennyországba,“ dadogom és kiürítem egészen az üveget, azaz fele már nem a szájamba, hanem a nyakamba és a mellemre ömlött, és én szinte aléltnan hanyatlottam egész hosszamban a divánra. Már nem is hallottam hazatért patikárius barátom szavait. „No nézzetek csak ide! Ez a gazember az utolsó cseppig megitta az én drága tokaji aszúszőlőboromat; de az inkárnátus számár még el is öntött belőle. Pedig mióta tartogatom, még méreg-vignette-tel is elláttam, hogy a takarítónő hozzá ne merjen nyulni! No várj! Tízszor ennyi rózsamálit kell, hogy hozass nekem helyébe!“ — —

Egészen ilyennek képzelem én, mint volt ez a méreg-jelzővel ellátott, tokaji bor tartalmu üveg, az idegen nevű jó magyart, míg azt az embert, ki csak névleg magyar, de bensőleg rossz magyar hazafi, bátran

lehet méregüveghez hasonlítani, melyre ez van írva: „Tokaji ó-bor.“ Őrizkedjél az ilyentől!

Nálunk a névmagyarosítás szinte honfiai kötelesség. Talán milliókra megy hazánkban azoknak a száma, kikben, az idegen nevet kivéve, minden, de minden tiszta magyar. Igen soknak már apja vagy öregapja nem értette azt a nyelvet, amelynek körébe a családnév tartozik. Régmúlt idők felejtették azt itten vissza. Még olyanok is vannak elegenden, kik magok már nem tudják saját idegen nevüket az idegen orthográfia szerint helyesen írni, vagy az idegen hangtan szerint helyesen kiejteni. A régi hagyományok iránti minden pietásom mellett is nem értem ezt a görcsös kapaszkodást az idegen névbe azért, mert ez régi.

Nincs ebben semmi ráció. Ellenben követeli a magyar nemzet érdeke is, hogy azok, kik egészen abba beléolvadtak, még nevök a'írásával is vallják, hogy ők igazán magyarok. Miért akarják ők az idegen álcát tovább viselni? Ha egy idegen nevű magyar magát a tudomány, művészet, vagy költészet terén, vagy bármi-képpen is kitünteti, idegen neve miatt nem a magyar névnek szerez becsületet a külföld előtt, hanem annak a népnek, mely őt nevénél fogva a magáénak rekvi-rálja. Ott künn senki sem mondja, hogy az a híres ember magyareMBER, hogy benne a magyar génusz szólalt meg; legfőlebb ezt mondják: „Magyarországon született német, román, szláv.“ Az ilyen tudós, költő, művész stb. esetleg éppen a magyar nemzet ellenségé-nek öregbíti magyar tudományával, magyar művészetével, magyar lantjával stb. a dicsőségét. Hisz a németek Liszt Ferencről is váltig bizonyígtatták, hogy ő német, mert hisz a neve is német! (List = ravaszság). Szerzett volna-e a magyar névnek annyi tisz-

teletet és dicsőséget gróf Zichy Géza, ha őt esetleg Zwickernek hívják, vagy Munkácsy Mihály, ha a neve véletlenül Munkrácsék, vagy Benczúr Gyula, ha ősapja ezt a nevet hagyta volna reá: Bentiuriu vagy Ipolyi Arnold, ha ragaszkodik ősi nevéhez, a Stummer-névhez, vagy Fraknói Vilmos, ha nem dobja, ahová való volt, a sűtba ezt az ósdi német nevet: Frankl, amint tette ezt a maga Bartl névvel derék filologusunk, Bartal Antal? Németországban pl. senki sem főgja elhinni Pauer Imrének, sem Csehországban Navratil Imrének, sem Szerbiában Mialovicsnak, sem Oroszországban Decsow Györgynek stb. stb., hogy ők magyarok!

Hogy végre a magyar zsidó, vagy helyesebben az izraelita- vagy mójzes-felekezetű magyar miért dugja el magyarságát német névvel, — ezt megmagyarázni magamnak egyáltalában nem tudom. Hisz a zsidó faj talán még távolabb áll a némettől, mint mi; hisz, ezek a cifrábbnál cifrább német nevek nem is eredeti zsidó családnevek; ha jól tudom, felerőszakolták azokat a zsidókra a 18. században.

A „Névmagyarosító Egyesület“, melynek létesítése körül, ha jól emlékszem, br. Kaas Ivor fejtett ki nem eléggé dicsérendő buzgalmat, üdvös és hazafias munkát végez. Csak ne lankadjon! Nem volna-e jó egyesülni a „Magyar Egylettel?“ — — —

Hogy ily munkálkodásunk mellett a külföld is mindinkább kezdett velünk foglalkozni, kezdett bennünket megismerni a szellemi tevékenység mezején is, természetes. Külföldi tudósok, írók, költők egyenként, sőt testületileg is el-eljövögetnek hozzánk. De különösen a magy. tud. akadémia révén lépünk szorosabb összeköttetésbe a tudós külfölddel. Egyes külföldi írók meg-

tanulnak magyarul, hogy hozzá férhessenek közvetlen irodalmunkhoz. Így sokat, az eredetiből merítve, lefordít 1876-ban S a i s s y Amédée franciára Petőfiből, Aranyból, Gyulai Pálból, Szász Károlyból és fiatalabb költőinkből.

Petőfit, br. Eötvöst, Jókait, Szalayt már azelőtt ismerték Némethonban és másott. Most már más jeleseinkről is kezdenek írogatni, és nem csak Némethonban, hanem az e tekintetben sokkal kizáróbb természetű Franciaországban is. Így kimerítő és rendkívül hízogő kritikát hoz 1876-ban a berlini „Magazin“ legkitűnőbb nemzetgazdászunk, K a u t z Gyula azon művéről, mely a hazánkban uralkodó nemzetgazdászati eszméket tárgyalja, — míg S a y o u s E d e a „Revue Historique“ben ismerteti Óváry Lajos, Thaly Kálmán, Simonyi Ernő, Fraknói Vilmos, Szilády Áron, Szilágyi Sándor és mások történelmi forrástanulmányainak és buvárlatainak nagybecsű gyümölcseit.

Usakugyan 1876-ban megvendégelvén József főherczeg a statistikai kongresszus tagjait, kik az egész világról összesereglettek, a Margitszigeten, Engel, eme kongresszus egyik legnagyobb tekintélye, ki korábban félrevezetve a szászok rágalmait által, rosszul nyilatkozik felőlünk, ünnepélyesen kijelenti, hogy Magyarország tudományos műveltsége nagy súlyt nyom Nyugat-Európa művelődésében és azért poharát emeli a magyar nemzetre, mint a tudományok lelkes művelőjére. Büszkék lehetünk megtért ellenségünk ezen dicséretére.

S míg a fennemlített L i s z t Ferenc-, gr. Zichy Géza-, Munkácsy Mihály-, Benczúr Gyulán kívül még kivált két festő hazánkfia Szathmáry Károly, a román, és Zichy Mihály, az orosz udvari festő, sőt

még magyar-cigány zenészeink is becsületére válnak művészetökkel a magyar nemzetnek, — addig a fiatal tudós- és művészsarjadék is kitünteti magát idegen kollégái fölött a külföldi egyetemeken és akadémiákon, mint pl. 1878-ban Bécsben, Zürichben és Stuttgartban, valamint Münchenben is, 1880-ban ismét Münchenben, stb., hol az első díjakat az aránylag csekély számú magyarok nyerték el.

A koronázás után a szellem birodalmában is kezdjük mindinkább kiállani a versenyt a külfölddel.

A világon sehol sincsenek még a közművelődési mozgalmak és törekvések is a politikával annyira összekötve és keverve, mint nálunk, mit legfőleg a kifelé gravitáló nemzetiségek antagónizmusának kell felróni a magyarság szupremáciája ellen. Ezen antagónizmust és védekezésünket és ennek művelődésben és politikában rezultátumait elmondtam. Nem egyszer hozták azok mozgásba és izgalomba nemcsak a kormányt és törvényhozást, hanem a közvéleményt és társadalmat is és irányították reánk a külföld pártállás szerint jó- vagy rosszindulatú figyelmét. Jobban volt dolguk az izraelitáknak, amidőn az egyik kezökben a karddal, a másikban a vakoló-lapáttal kénytelenítették fölépíteni Istenök lerombolt templomát, mint volt és van nekünk, kiknek arra is kell ügyelnünk, hogy gonosz kezek ne rontsák le államiságunk épületéből azt, mit mi véres verejtékkel és roppant áldozattal rajta építünk és javítunk.

Végtelen fontos reánk magyarokra az, hogy mi-féle érzellemmel nézte és nézi a király és a dynastia eme küzdelmünket és munkánkat, — melyet a törvény és szellem fegyverével és eszközeivel vívunk és végzünk; mert azon benső ragaszkodásnál fogva, mely-

lyel rajtuk csüngünk, már csak egy bátorító pillantás megacélozza izmainkat, a visszatetszésnek egy parányi jele vagy csupán sejtelme is szárnyát szegi lelkesedésünknek.

Ő Felségének 25 éves országlása alatt e részben is mindig a király legmelegebb részvételével és rokonszenvével és a dynastia jóindulatával találkoztunk.

Lássuk! Kezdjük a királyi ház tagjain!

Eltekintve minisztereinktől, kik inkább hivatalos állásukból kifolyólag érintkeznek az udvarral, azon magyarok, kik az udvarnál voltak vagy vannak alkalmazva, mint pl. Rónay Jácint, Pápay István, br. Nopcsa Ferenc, Ferenczy Ida és mások, valamint dr. Dezső Dénes is, ki a királyi ház sok fiatal tagját tanította magyar nyelv- és irodalomra, azon tudomásuk- és meggyőződésüknek adnak kifejezést, hogy a dynastia tagjaiban a magyar nemzet iránti rokonszenv és szeretet mélyen meg van gyökerezve. Kár, hogy főuraink közül csak kevesen vállalnak el udvari méltóságot, hanem inkább átengedik a tért cseh és osztrák főnemeseknek, kik állásukat ügyesen kiaknázzák speciális cseh vagy osztrák célokra. Igaz ugyan, hogy aztán megint a magyar közvélemény helyteleníté, hogy mágnásaink Bécsben laknak. De nem lehetne-e itt is valamiképpen megtalálni az arany középutat? Ámde úgys, amint most van a helyzet, alig van főherceg vagy főhercegnő, ki jelét nem adta volna velünk való rokonszenvezésének s különösen a magyar nyelv és művelődés iránti érdeklődésének. Mária Váleriáról nem is szólok, ki egészen magyar szellemű növelésben részesült. Alighogy Stefáninak, ki anyai ágon, mint József főherceg nővérének leánya, úgys magyar leány, az eljegyzése megtörtént,

hozzáfogott lelkesen a magyar nyelv elsajátításához és annak immár teljes birtokában van. A védnöksége alatt megjelenő, „Az osztr.-magyar monarchia képmé és írásban“ c. pompás mű magyar kiadása iránt nem kevésbé érdeklődik Stefánia, mint a német iránt, sőt kis leánykája, a kedves Erzsike is megtanult Tomor Ferenc tanár nagy műveltségű leánya vezetése alatt tökéletesen magyarul. — Általában alig van tagja a királyi családnak, aki nem tanulna magyarul. Vilmos főherceg, a tüzérség főfelügyelője, valamint Jenő főherceg is, ki jobbadán hazánk földjén katonáskodott és jelenleg mint ezredparancsnok fővárosunkban lakik, nagyon kedvelik az éneket és a zenét, de különösen a magyar nótát és cigányzenét. 1881-ben Vilmos főherceget Piskin Paule állomásfőnök, a magyarságnak ezen áldozatkész terjesztője, fogadván, általa felszólíttatta a főherceg a véletlenül oda tévedt cigánybándát, hogy huzzon neki csárdást, amiért aztán elinduláskor bőkezűen megjutalmazta a fekete zenészeket. — Az örkényi táborban történt, hogy a főherceg egyszer gyalog ment az önkéntesek és tüzérek élén a gyakorlóhelyről a tisztipavillonba. Egyszerre csak megfordul és mondja az önkénteseknek: „Kérem, uraim, szíveskedjenek magyar dalokat énekelni. Én ezeket nagyon szeretem, s aztán könnyebben is lépdelünk énekszó mellett!“ Az önkéntesek rögtön rágyújtottak a Klapkaindulóra: „Fel, fel, vitézek, a csatára, a szent szabadság oltalmára!“ Vilmos főherceg mosolyogva hátra nézett és látta, miként szedegetik a magyar fiúk felvillanyozva a hazafias induló hangjai által lábaikat. Rákerült a sor több népdal között a „Piros, piros, piros“ nótára is. „Énekeljék el ezt, kérem, még egyszer. Ezek a dalok rendkívül szépek.“ S így ismételtette, mindig magyarul beszélve, még az „Ezt a

kerek erdőt járom én“ és a „Magasan repül a darú, szépen szól“ kezdetű dalokat is. Utóljára mondá: „Pompásan lehet marsolni a „Ritka árpa, ritka búza, ritka rozs“ nóta mellett is,“ — és alighogy e szavak elhangzának ajkáról, máris megkezdették az önkéntesek ezt a szép és inkább harcias ütemű dalt. A főherceg sem akart adósa maradni magyar vitézeinek: a pavillon előtt terítettett számukra, megvendégelte őket és zenét rendelt oda. Az önkéntesek pedig, miután étellel-itallal fölfrissítették magokat, a zeneszünetek alatt új magyar dalok eléneklésével kedveskedtek a leereszkedő, magyarbarát főhercegnek.

Ezekről a magyar nótákról eszembe jut egy hasonló tartalmú történetke, melynek színhelye a pozsonyi főhercegi palota volt. Köztudomású dolog, hogy Frigyes főherceg folyékonyan beszéli a magyar nyelvet már kora fiatalsága óta. De neje, szül. Dülmen hercegnő, amikor hozzá ment férjhez, még nem tudott magyarul. Azonnal hozzá látott, hogy fönséges férjével és a magyar arisztokráciával, mely gyakran megfordult vendégszerető palotájában, magyar nyelven társaloghasson. Hertelendy k. a. adott neki nyelvtani oktatást (1881), ki később aztán a főhercegi pár gyermekeit is megtáitnotta a magyar nyelvre. A siker annál meglepőbb lön, mert Izabella főhercegnő mindenkit megkért, hogy vele és utóbb gyermekeivel csak magyarul társalogjon. A főhercegi pár, mely különben is a legmelegebb rokonszenyvel viseltetik minden iránt, ami magyar, a pozsonyi magyar társas életben, maga is már 1884 körül a család minden tagjában nyelvre nézve megmagyarosodván, viszi a vezérszerepet: rendes látogatója a magyar színielőadásoknak és magyar hangversenyeknek, részt vesz a közművelődési és a vidéki főnemesség

vadászatain, és ennek tagjait maga is szívesen látja a maga magas körében. Egyszer megint nagy ebéd volt Frigyes főhercegéknél, ahol mindannyian magyarul társalogtak a fönséges családdal. „Dalolj el nekünk, kicsikém, egy szép magyar nótát,” mondja Izabella legkisebb leánykájához. „Melyiket, édes mamám? Én sokat tudok.” „Akármelyiket.” „Jó lesz-e a „Kinyílottak a mezei virágok?” — „Jó, szívecském, jó. Tehát halljuk!” És a pici főherceglányka szépen elénekelt szülei s magyar vendégeik örömére a magyar dalt, mire a főhercegnő karjaiba zárta és megcsókolá gyermekét. —

Egészen más növelésben részesülhetett az az evangél. esperesné, a ki és Károly Lajos főherceg között 1888-ban Temesvártt a következő párbeszéd folyt le. „Hány gyermeke van?” „Vier, Ew. k. k. Hoheit.” „Tudnak-e már magyarul?” „Ein wenig Ew. k. k. Hoheit.” „Hát kegyed nem beszél magyarul?” „Nur deutsch, Ew. k. k. Hoheit.” „Legalább hát ért magyarul?” „Sehr wenig, Ew. k. k. Hoheit.” „Magyar esperesné létére! Hogy értem ezt?” „Ich habe in meiner Jugend keine Gelegenheit gehabt, ungarisch zu lernen, Ew. k. k. Hoheit.” „De azóta már megtanulhatott volna!” s evvel a főherceg elfordult az asszonyságtól, anélkül hogy egy német szót is ejtett volna ki a száján. Nevét is magyarul írta be a vendégkönyvbe: „Károly Lajos főherceg” és mindenütt csaknem tüntetett a magyar nyelv mellett. Tudvalevőleg a főherceg legidősb testvéröccse ő felségének, kihez különleg is nagyon hasonlít. Az isteni Gondviselés úgy akarta, hogy ő legyen vagy esetleg fia a presumpatív trónörökös. Az uralkodó családoknak e részben is több jutott osztályrészül, mint a tróntól távolállóknak: alig születik valamelyik uralkodónak gyermeke, máris ennek

halálára kell gondolnia és a távol jövőbe tekintve ezen szomorú eshetőség szerint intézkednie. Ez okból maga Károly Lajos, valamint fiai is oly növelés- s kiképzésben részesültek, hogy, ha Isten szólítja, bármelyikük méltóan foglalhassa el a Habsburgok trónját a pragmatica sanctió és a dynastia örökösödési rendje szerint. Valamint Ferencz József és testvérei: Miksa, Károly Lajos és Lajos Viktor, fiatalkorukban a magyar nyelvet tökéletesen megtanulták, úgy Károly Lajos családjában is hazánk nyelve meleg ápolásban részesült és kedves otthonára talált még az alsó-ausztriai Reichenauban, a a főhercegi pár Wartholz nevű rendes nyaraló kastélyában is. Hisz az akkori lapokból tudjuk, hogy 1885-ben még a 7 éves Erzsébet, Károly Lajos legkisebb leánykája is, szorgalmas olvasója volt Forgó bácsi „Kis Lapjának“ és ügyes megfejtője az abban feladott rejtvényeknek. Az is ismeretes előttünk, hogy a főherceg néhány év óta magyar nagybirtokos is, megvásárolván a n.-tapolcsányi gyönyörű uradalmat, és mint a „Magyar Vörös-Kereszt-Egylet“ fővédője is sokat van hazánkban és emez egylet nagy-gyűléseit mindig csak magyar nyelven vezeti és az egyletnek is csak magyar leiratokat intéz, míg legidősb fia, Ferenc Ferdinánd, hazánkban szolgál magyar csapatoknál s magyar tisztjeivel magyarul társalog. Sőt még királynénk fiúvére, dr. Károly Tivadar bajor herceg s neje is megtanulták már 1888-ban Gaiszberg Kamilló magyar kapitánytól a magyar nyelvet. Károly Lajos és Albrecht főhercegek 1890 óta alapító-tagjai a „Magy. Történ. Társul.“-nak is, amelyhez József főherceg már rég tartozik. Ime, mily jó példát vehetnének nemzetiségeink az uralkodó család tagjaitól a magyar nyelv és kultúra iránti rokonszenv tekintetében is.

Et nunc revertor ad piissimum et iustissimum ac clementissimum Regem!

Nincs száma azon példáknak, melyekből luce clarius be lehet bizonyítani a mi királyunkról, hogy „az első magyar ember csakugyan a király“. A magyar állam, a magyar elem, a magyar nyelv s irodalom, a magyar művelődés, a magyarosodás, a magyar tudomány és művészet, egy szóval mindaz, ami magyar, ő felségében találja leghatalmasabb támaszát, védőjét, pártfogóját. Ahoz, a mit ezekre nézve elmondottam, még a következőket adom: Alkotmányunk helyreállítása után a nálunk, úgy látszik, csak tüntetésre való magyar vi- seletet messze eldobtuk magunktól, ámbár általánosan el van ismerve, hogy szépségre ahoz fogható nincsen a világon, és hogy Európának európai műveltségünket bemutassuk, felhuzztuk a német bugyogót, fölöttük a francia frakkot és fölöttük az angol cilindert. Ó beh szép vagy, édes magyarom, keleti nemes arcvonásaiddal, ragyogó szempáráddal, fényes fekete hajad- és szakállal- laddal, büszke, délceg tartásoddal ebben a gyönyörűséges kosztümben! Kár, hogy a lerchenfeldi „stricik“ is azt hordanak. Mi még csak kocsisainknál és a bennünket majd a halottas kocsira s onnan a sír szélére cipelő, temetkezési szolgálknál türjük meg a magyar ruhát, de ha máson is megpillantjuk, kacagó görcs fog el, úgy hogy alig tudjuk szótagonként mondani: „Jaj beh ősdi vagy atyafi!“ Királyunk éppen ellenkezőleg legszíve- sebben ölti a magyarhuszár takaros ruháját és sokáig nem tudott megbarátkozni avval a gondolattal, hogy a halottaiból feltámadott magyar alkotmány a magyar vi- seletet eltemette. 1877-ben a kassai törvényszék sze- mélyzete azon számításból, hogy az majd mennyire meg- tetszik ő felségének, frakkban jelent meg fogadtatásán.

De alighogy a fejedelem megpillantotta a fecske-farku frakkos magyar urakat, kezökben a régi mozsáragyukhoz hasonló cilinderrel, azonnal lehetett elkomolyodott arcán látni a visszatetszés kifejezését, sőt később csodálkozását is nyíltan kifejezte, hogy a magyar törvényszék tagjai nem öltöttek magyar ruhát, amikor a magyar királynál tisztelegtek. — Ha már jó volt a magyar viselet az az osztrák abszolutizmus ellen demonstrációra, nem lenne-e az még jobb arra, hogy vele a legalkotmányosabb magyar király mellett tüntessünk? — Tüntet ő eleget a magyarság mellett, 1878-ban volt a boszniai küldöttség tagjai közt egy Martics nevű úr is. Kérdezte tőle a király olasz nyelven, tud-e magyarul? s mihelyt igenlő választ nyert, rögtön magyarra fordította a beszélgetést. „Hát hol és mikor tanult ön meg magyarul?“ „Szt.-Fehérvártt, fölséges Uram, a negyvenes években.“ „No az szép öntől, hogy még most is tud magyarul, s nem felejtette el. Nem is szabad ám azt ezentúl sem elfelejteni soha!“ — De még Bukovinában is érdeklődik a magyar nyelv iránt. Meglátogatván 1880-ban ezt a tartományát, Hadikfalván fogadták őt az egész környékről összesereglett csángómagyarok, kiknek egyik birájához több magyar kérdést intézvén, többek között tudakozódott, hogy mindnyájan beszélnek-e magyarul? „Igen, fölséges Uram, iskoláinkban tanítják a magyar és német nyelvet, s azonkívül megtanuljuk a románt is.“ „Jól teszük. Csak ápolják anyanyelvüket és tanulják meg azokat, melyekre itt szükségök van. Isten áldja meg!“ Viharos éljenzéssel búcsúztak el bukovinai véreink a kegyes uralkodótól. —

Maga iránt a magyarosodás iránt is meleg érdeklődéssel viseltetik a magyar király. Ennek egyik bizonyítékául elmondom azt a párbeszédet, mely ökö-

zötte és Szász Károly koszorús költőnk, az új duna-melléki ref. püspök közt folyt le 1884. októberben. „Egyházkerületének hívei mind magyarok?” „Általában azok, de az Ausztriával és Horvátországgal határos megyékben vannak német- és horvátajkuak is.” „És hát magyarosodnak-e?” kérdé tovább a király. „Igen, szép lassan” felelé Szász. „Ezt örvendő veszem tudomásul”, felelé a főltség. — Hogy miként gondolkodik a király a magyar közművelődésről, legjobban megtudjuk a saját szájából. Az erdélyrészi törvényhatóságok küldöttségeihez többek között pl. ezeket mondja Kolozsvártt (1887) . . . „Eljöttem az anyaországgal véglegesen egyesített szép Erdélybe (érti-e ezt, lacfalvi lelkész úr?) s hiszem, hogy az egyesítés immár a népesség szívében és érzelmeiben is mély gyökeret vert. A monarchia e keleti védbástyája nagy fontosságu feladatok teljesítésére van hivatva, — hinni akarom tehát, hogy . . . a történelem ezen országrész jelen nemzedékéről is a trón- és anyaországhoz való hű ragaszkodását (hallja-e, Ratiu tribún úr?), a közművelődés terjesztését és a népesség szellemi és anyagi jóllétének előmozdítását . . . fogja följegyezni“. . . A legérdekesebb mozzanata az akkori nagyszerű fogadtatásnak volt az „Erdélyi Közműv. Egyl.“ küldöttségének hódolatteljes tisztelgése a királynál Kolozsvártt. Az üdvözlő beszédre ezt válaszolta ő felsége: „Köszönettel fogadom hódolatuk és hű ragaszkodásuk nyilvánítását. A közművelődés terjesztését és a valódi hazafiasság megszilárdítását minden nemzetiségnél nemes célnak tekintem és, ha önök e cél felé törekedve, szintoly buzgóan, mint tapintattal járnak el, egyleti tevékenységöket mindenkor jóakaró meleg rokonszen v-

vel fogom kísérni.“ S az Emke keletkezése óta ugyan épp oly ernyedetlen buzgalommal, mint finom tapintatossággal járt el, nem vágván soha senki jogába, nem kényszerítván soha senkit, nem tagadván soha senkitől meg a jogot „a közművelődés terjesztésére és a valódi hazafiság megszilárdítására.“ — De ő maga, a király is portálja, a hol teheti, a magyar nyelvet. Így elrendelte 1885-ben, hogy az újévi üdvözlések alkalmából a budai vár elfogadó termébe belépők nevét magyarul jelentsék be s ne, mint addig szokás volt, németül, 1889-ben pedig megparancsolta, hogy a budai várakban, valamint a gödöllői kastélyban az összes feliratokat magyarra változtassák és „csász. és királyi“ jelzéssel lássák el, — sőt még azt is elrendelte, hogy mindazon épületeken, melyeket Magyarországon bír, magyar feliratokat alkalmazzanak. —

S ki vásárol meg az egész országban több képet, melyek magyar mesterek ecsetje alól kerülnek ki, és mik magyar tárgyuak, mint a király? 1887-ig a budai kir. lak termeinek csak két ilyenmű ékessége volt, Engerth két nagy képe; az egyik „az 1867.-i koronázás,“ a másik „a zentai ütközet.“ Most már az összes termék tele vannak aggatva magyar művészek festményeivel. — Nincs általában sem anyagi, sem szellemi hazai érdek, melyet királyunk nem karolna fel legmelegebben s nem mozdítana elő példaadólag fejedelmi áldozatkézséggel. Elkezdve a magy. tud. egyetemen keresztül a műcsarnokon és zeneakadémián le a szegény falusi iskoláig vagy bölcsődéig, — mindenre, de mindenre jut egy-egy áldásos sugara királyunk kegyelmének, és nagy szíve minden dobbanása valami jónak az ébresztője. A ki látta királyunkat az emberi élet változó körülményei között, a boldogság arany sugarak

övezte csúcsán, a bánat sötét éj borította mélységében, az önként leborul lelki nagysága előtt s akaratlanul is térdet hajt igaz vallásosságának. Szereti is őt ám mindenki akár mint embert, akár mint uralkodót. De azt az érzelmet, melylyel íranta a magyar nemzet viseltetik, nem is lehet egy szóval kifejezni; nem szeretet az csupán, nem is csak tisztelet és hódolat, nem egyedül ragaszkodás és hűség, hanem mindezeknek a rajongással együtt egyetlen egy érzelmmé összeolvadása, — és ez az egy érzelem, párosulva a lángoló honszerelmmel, a magyar nemzet kizárólagos kiváltsága minden népek fölött. Mint mi tudunk szeretni királyt és hazát, úgy nem tud senki! A chinai földre borul és eltakarja arcát, mikor császára elhalad, hogy meg ne lássa a félistent: mi mindig szeretnők látni királyunkat, s ha megpillantjuk, melegebben ver szívünk, fényesebben ragyog szemünk. Az orosz cáriját, a török szultánját valami megközelíthetetlen felsőbb lénynek tartja, kit szinte félve tisztel inkább, mint szeret őszintén: nekünk a mi királyunk édesapánk, kit inkább szeretünk, mint félünk igazságos biránkként. Van ugyanis királyunknak egy hibája, de a melyet megint csak erénynyé nemesít a forrás, melyből fakad: Ő mindkét kezével ad, hol jutalmaz, és csak balkezevel és szűkön markol, hol büntetnie kell. A német alig képzei magának másként a császárt, mint diadalkoszorúzta hőst és hódítót: nekünk a mi királyunk a béke fejedelme, de a kitől remegnek a haza ellenségei, mert meg tudja becsülni a „si vis pacem, para bellum“ értékét. Az amerikai, a francia az államfőben nem lát egyebet, mint az állam legfőbb tisztviselőjét, az első államszolgát: nekünk a mi királyunk több, — Ő a mi urunk, a mi uralkodónk, ki Isten rendeléséből s az ő szellemében kormányozza

és kormányoztatja az országot oly törvényekkel, melyek neki is, nekünk is tetszenek.

A politikában is van a király és a nemzet jellemének alapvonásaiban bizonyos összehangzóság, rokonság és ez az a mérsékelt konzervatívizmussal karöltve járó egészséges vágy és hajlam a haladásra és javításra. Kifejlődött kivált a koronázás óta a király és a nemzet

Gr. Apponyi Albert.

közt a pátriarchalizmusnak egy bizonyos megnemesült és átszellemült, megfinomult neme, a melynél fogva az egymással néha eléggé hangosan perlekedő testvérek elhallgatnak, ha megszólal a közös pátriarcha, a király, és meghajolnak azok is hódolattal annak akarata előtt, kik mást akartak, mint amit szentesít. S ha mindenben

is ellenkeznének egymással, egyben egytől-egyig meg-
egyeznek: a patriárcha és a közös tűzhely szeretetében.

Ismerjük már nagyjában pártviszonyainkat. Múlja
is felül bármiben a nagy szabadelvű párt a nemzeti
pártot és a 48-as párt két árnyalatát, egyben egyik

Ugron Gábor.

sem akarja neki átengedni az elsőséget: a királytiszte-
letben és honszeretetben. Bármily erős szavakban tilta-
kozik is I r á n y i Dániel a fekete-sárga zászló ellen: mihelyt
a királyt említi, hódolat és ragaszkodás a királyi pátriárcha
iránt hangzik a puritán jellemű pátriárcha ajkáról.

Ott van gróf Apponyi Albert kétségkívül a törvényhozás legnagyobb, legképzettebb s legmeggyőzőbb szónoka. Szinte aggályos figyelemmel olvastam mind az ő beszédeit, mind az ellene mondott szónoklatokat. Egyetlen egyszer sem láttam, hogy Apponyira bizonyult, hogy akár tudva, akár nem-tudva igaztalan dolgot mondott volna; az előbbtől megóvta őt vallásossága, az utóbbitól bölcsesége. És ez Apponyi emelkedésének a titka. S bármily hangosan követelte is a hadsereg magyarországi részének megmagyarosítását és a magyar nemzeti állam kiépítését, Apponyi mégis hirdeti elragadó ékesszólásának egész tűzével Ferencz József iránti sziklaszilárd hűségét és fiui szeretetét.

És a szittya Ugron Gábor, a székelynek belseje- és külsejére nézve a legeredetibb s legtalálóbbs eme typusa? Haragjának akármilyen rontó-bontó fergetegét zudítja is a Hentzikekre, Jánszkykra, Uzelácokra, bármily erővel törjön is lándzsát a magyar hadsereg mellé, — mint a puszták királya, amikor megpillantja a jövő Androkleszt, — azonnal megszelidül, mihelyt a király szentséges személye lebeg lelke előtt, és ajkai csak üdvöt és szeretetet rebegnek a székely nemzet ezen koronás rabonbánjának.

Igazán, mi mindnyájan, kivétel nélkül, tiszteljük, szeretjük Ferencz Józsefet, hódolunk neki és készek vagyunk, mint egykor őseink, oda mennydörögni ellenségeinek: „Vitam et sanguinem pro Rege nostro **Francisco Josepho!**“

Ámde kinek is van ám olyan királya, mint a magyar nemzetnek, — **Ferencz József?**

S kinek is van ám olyan nemzete, mint Ferencz Józsefnek, — a **magyar nemzet?**

**Szerzőnek még következő munkái jelentek meg
nyomtatásban :**

Indár Karacsai, der Cserkeszenfürst, historischer Roman in 3 Bänden von Dionys Grf. Kálnoky, in's Deutsche übersetzt von Peter Simon, Wien, 1865. E. Schlieper.

Liebe und Rache, historischer Roman (1848—49 főleg Erdélyben) in 2 Bänden von Peter Simon, Wien, 1866. Kapható Budapesten, Lauffer Vilmosnál.

Emlékbeszéd Deák Ferencre, mondotta Simon Péter 1876.

Gedächtnissrede über Franz Deák, gehalten von Peter Simon 1876. (E kettő jövedelméből „Deákösztöndij“ N.-Szebenben).

Chrestomathia latin költőkből (Rozsek után); bevezetéssel és szótárral ellátta Simon Péter, 1878, N.-Szeben, Schmiedikke Á. (Mayer).

Alkalmi beszéd a koronázás 18. évfordulóján, tartotta Simon Péter. A királyné ő felsége által gyémántgyűrűvel kitüntetve. Kapható Budapesten a szerzőnél. (Jövedelméből „Koronázási ösztöndij“ Fehértemplom).

Gelegensheitsrede zur 18. Jahreswende der Krönung, gehalten von Peter Simon.

Qu. Horatius Flaccus ad Pisones de Arte Poetica c. leveléhez előkészület Horatius életrajzával. Írta Simon Péter, Budapest, Franklin-Társulat, 1887.
